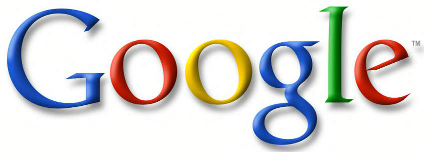
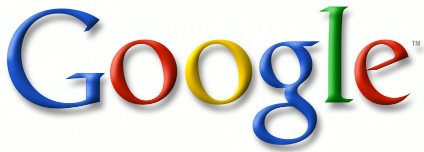

UC-NRLF
$B 91 101

Het Agrarisch Vraagstuk in Nederlandsch-Indië *

C. L. HOUTHUYSEN.

HET AGRARISCH VRAAGSTUK

IN

NEDERLANDSCH-INDIË.

Het Agrarisch Vraagstuk
IN
Nederlandsch-Indië

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van den graad van

Doctor

in Consulaire en Handelswetenschappen

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN DOOR

CHRISTIAAN LODEWIJK HOUTHUYSEN

licenciaat van den hoogen graad in Handels-, Consulaire-, Koloniale- en Zeevaartwetenschappen

Geboren te BATAVIA (Java).

F. JANSSENS-ANTHONIS — ANTWERPEN

1906.

De proefschriften voorgelegd aan de School van Handels- en Consulaire wetenschappen bij de Hoogeschool te Leuven, zijn het persoonlijk werk van den schrijver ; deze alleen is er voor aansprakelijk.

Aan de nagedachtenis
mijner Ouders.

Bij het voltooien van dit proefschrift maak ik gaarne van de gelegenheid gebruik een woord van dank te richten tot U, Hoogleeraren, Leeraren en Privaatdocenten der Hoogeschool te Leuven en van het Handelsinstituut te Antwerpen, wier voordrachten ik het voorrecht had te kunnen bijwonen.

VERKLARING DER WOORDEN.

Padi.	Onontbolsterde rijst.
Karja, bahoe, of bouw.	Vlaktemaat op Java van 0.709. H.A.
Nagaragoeng.	Ommelanden (In de Vorstenlanden).
Mantjanegara.	Buitenland.
Loenggoeh.	Zate-apanagegrond.
Wates, rangkoh.	Grens.
Piagem.	Akte van schenking.
Djoeng.	Vlaktemaat op Java 25 Karja=6 djoeng.
Passim.	Verponding.
Zamindar.	Eigenaar der terreinen.
Ryot.	Boer, eigenaar van een persoonlijk eigendom.
Babou.	Commies.
Manu.	Schepper der hindouwereld.
Desa of dessa.	Dorpsgemeente.
Loerah.	Apanagehouder, die de apanage verhuurt.
Bekel.	Dorpshoofd, inkasseerder der belastingen.
Vorstenlanden,	Residentiën Soerakarta en Djocdjakarta op Java.
Dessa loemboeng.	Soort landbouwbanken, (model Raiffeisen.)
Tegalan.	Hooge rijstvelden, onvoldoende gesproeid.
Sawah.	Rijstvelden op lage terreinen, ruim van water voorzien.
Siwakan.	Zoetwater-vijver.
Tambak.	Zoutwater-vijver.
Adat.	Gebruik, gewoonte.
R.R.	Regeerings-reglement.
I. G.	Indische Gids. I.H. de Bussy, Amsterdam.
T. v. N. I.	Tijdschrift van Nederlandsch-Indië. J. Noman en Zn, Zaltbommel.

INLEIDING

« Het Nederlandsch Gouvernement brengt den Javaan geen stap verder op den trap der beschaving» lees ik in het werk van *Dr Clark* over N. Indië (1) en in een artikel van *Prof. G. K. Anton te Iena*, getiteld: « Zur Handelsbilanz des N. Ost-Indiën (2): Sondern zur Illustrierung des wirtschaft-» lichen Nutzens, den das Mutterland in dieser Periode » (1830/60) aus Ost-Indiën zog, die Neth. überschüsse der » Kolonialverwaltung angeben, die vorwiegend dem Kultur-» system zu dankensind, dessen Reinerträge darstellen und » bis zum Jahre 1873 608.900.000 = gulden. von 1831/1877, » 649.600 000 = gulden betragen ».

Gaan wij die twéé geschriften met oplettendheid na, dan valt daaruit te leeren, dat het buitenland zoo langzamerhand maar uiterst zeker (de aangehaalde officiëele statistieken bewijzen zulks) achter de waarheid komt, wat de Nederlandsche koloniale staatkunde in de Aziatische koloniën, welke geroemd wordt, in werkelijkheid te beteekenen heeft gehad. — Voornamelijk troffen mij twee punten : *A*. Het tegenhouden der evolutie, hetgeen vreemde inmenging kan ten gevolge hebben.

(1) Gedeeldelijk in nr 47 d.d. 21 Nov. 1906 van de Indische Mercuur overgenomen.

(2) No 345 van de « Economist » van Mei 1906.

B. Het onrechtmatig toeëigenen der « *Batige saldi* », waarvan de kolonie niets trok, maar geheel ten bate kwam van het moederland, hetwelk daardoor hare financiën zoodanig heeft verbeterd, dat, op de Vereenigde Staten van N. A. na, deze de beste zijn geworden der wereld ! (1)

Maar, waarom heeft Indië met haar 40 millioen inwoners, daartegen niet kunnen protesteeren ? Ik laat een derden modernen schrijver hierop antwoorden : « *Clive Day* », eveneens amerikaan als Dr Clark, zegt op fo 421 van zijn werk : « Yet » the village-governments form the *only* institution in Java » really representing the natives, and hence in a position to » control the arbitrary course of the Dutch government. » Except for them there is no regular channel through which » they can express themselves in *politics* ». Van het kiezen van kamerafgevaardigden, gelijk in andere koloniën geschiedt, is dus geen sprake.

Hoe komt het dan, dat voor de buitenwereld « Insulinde » aangezien wordt als te zijn rijk, en hebbende een regeeringsstelsel, waarvan door andere mogendheden met eerbied wordt gesproken ? Omdat de geheimzinnige waas der Nederl politiek aldaar nà 1870 langzaam optrok, totdat nà de algeheele verdwijning er van in 1876 bij de verdwijning der surplus, het Indisch publiek gewaar werd, waarvoor de koloniën eigentlijk dienden, en hoe juist de gouverneur Raffles bij zijn aftreden in 1816 het doelwit der Nederlandsche regeering had voorzien.

Destemeer kwam die geheimzinnigheid uit, waar het gold de « *Protektoraten* », waar het publiek vóór 1870 eigentlijk weinig afwist. De commissie van 1 October 1867 uit de 2de Kamer der Staten-generaal verklaarde in haar rapport, niet zonder bevreemding te hebben waargenomen, dat voortgegaan wordt met de geheimhouding der nota's van toelichting : « Zij » neemt veilig aan te durven beweren, dat niets hoegenaamd » in den inhoud der overgelegde nota's geheimhouding wet- » tigt. Zij gelooft dan ook, dat die nota's alleszins vatbaar » zijn, om te worden openbaar gemaakt, en dat voortaan

(1) Zie Kamerverslag financiën 1904.

» door de regeering van den regel van « *onvoorwaardelijke* » *geheimhouding* » moet worden afgeweken, door haar alleen » te vorderen, waar en voor zoover werkelijk de inhoud der » nota's openbaarheid volstrekt onraadzaam maakt. Alléén in » dát geval is eene beperking te rechtvaardigen. »

Minister *de Wael* stelde bij de inzending van verdragen, in die zitting 1869/1870, de voorwaarde van geheimhouding voor de bij die verdragen overgelegde nota's van toelichting niet meer, en van dat oogenblik zijn die nota's met de verdragen zelf openbaar gemaakt.

Wat heeft dat geheimhouden voor nut gehad ? Immers niets anders dan het doen ontstaan van vooroordeelen en verkeerde oordeelvellingen. Het zonderlinge van deze geschiedenis blijkt uit het volgende : Art. 3 van het tractaat tusschen Nederland en Groot-Brittanje van 1824 stelde vast dat, vóór het sluiten van het tractaat door elk der contracteerende partijen, aan de andere mededeeling is gedaan van *alle* tractaten en verbintenissen tusschen dezelfde respektieflijk en eenige inlandsche regeering in de Oostersche zeeën bestaande, en dat gelijke mededeeling geschieden zal van alle zoodanige verbintenissen in het vervolg door dezelve respectieflijk aangegaan. Men meende dus dat, omdat Engeland kennis ontving van *alle* vóór 1824 gesloten verdragen, aan de « *Nederlandsche Vertegenwoordiging* » kwalijk de gelegenheid kon worden onthouden om van de gesloten verdragen kennis te nemen. Eene dergelijke overeenkomst is bij deze éénige gebleven.

Aanleiding tot het misverstand gaf Art. 44 RR. van het beleid van Nederlandsch Indië. « De gouverneur-generaal » verklaart oorlog aan en maakt vrede en andere verdragen » met Indische Vorsten en volken, allen met inachtneming » van de bevelen des Konings. Van den inhoud dier verdragen » wordt door den Koning mededeeling gedaan aan beide » kamers der Staten-generaal, zoodra *Hij* oordeelt, dat het » belang en de zekerheid van het Rijk en van Ned. Indië zulks » toelaten. »

Wanneer men het tractaat 1824 met Art. 44 R.R vergelijkt, dan ziet men dat in het eerste het « *voorbehoud* » ontbreekt, wat niet zonder gevaar is. Men is in het onzekere, of daaron-

der ressorteeren die contracten, welke strekken tot bevestiging van rechten, vroeger reeds verkregen. Zulks zou zich voordoen, wanneer tractaten waren afgesloten, die « *beloften* » inhielden van altoos durenden vrede, vriend- en bondgenootschap, hetgeen dikwijls geschiedt. waar de Indische Regeering voor de éérste maal een dergelijk contract sluit. Maar te oordeelen naar diverse in Engelsche bladen uitgesproken meeningen aangaande toekomstige duitsche invloeden in de koloniën (gelijk vóór eenige dagen weder met eene vestiging te Poeloc Laut bij Borneo ; ja zelfs van geheime clausules in de Kabel-overeenkomst met Duitschland, welke alleen ten doel had eene gemakkelijkere verbindingslijn), zegt o. m de *Morning Post* van 8 Maart 1906, overgenomen door l'*Europe coloniale* van den 10 d. a. v.

« De medewerking van Duitschland op Java en Sumatra » zou in zekeren zin welkom wezen, omdat het thans vast staat » dat het tot ontwikkeling-brengen van die eilanden eene » taak is, waartegen de Hollandsche hulpbronnen niet op- » gewassen blijken, terwijl cene soort van *Koloniaal bankroet* » schijnt te dreigen. Het evenwicht in het budget kon niet » gehandhaafd worden en sedert vijf jaar bedraagt het » totaal der te korten 5 millioen pond Sterling. Ook het » loopend budget zal volgens de meest optimistische beschou- » wingen een deficit van 900.000 £ geven. Men heeft dik- » wijls op meer of minder duidelijke wijze gezinspeeld » op een natuurlijk niet onbaatzuchtigen steun van Duitsch- » land, doch, zoo besluit het Engelsch blad, het is goed » er op te wijzen, dat het tractaat van 1824 tusschen » Nederland en Groot Britannië gesloten, voor elke buiten- » landsche mogendheid het verkrijgen van *bijzondere han-* » *delsvoorrechten* in Ned. Indië uitsluit. »

Ik kan mij volkomen met deze zienswijze vereenigen, daar het betrekkelijke artikel van het contract 1824 woordelijk luidt : (1)

ART XV : « Les hautes parties contractantes convien-

(1) Zie G. F. de MARTENS. Recueil des Traités convention du 17/3/1824 suivant le Moniteur Universel de 1824. N° 149 et 150. Annual Register 1824. Public documents p. 91 : The Times 1824. Mai 22. 2° 12/345.

» nent, qu'aucun des territoires ou établissements, dont il
» est fait mention aux articles 8/12. ne pourra jamais
» être transféré à aucune autre puissance. Dans le cas,
» où l'une ou l'autre desdites possessions serait aban-
» donnée par l'une des parties aujourd'hui contractées, le
» droit de l'occuper passera immédiatement à l'autre »

Er is geen sprake van eenigen twijfel, of Engeland is volgens de overeenkomst, die, helaas, niet genoeg bekend is, de *méést* bevoorrechte natie op *politiek* gebied over het territoire « Insulinde ». Dit punt is van het hoogste gewicht voor de toekomst van dat eilandenrijk. Kan dat éénige verwondering wekken ?

Voor mij heb ik liggen de *tiendaagsche veldtocht* van den bekenden schrijver van het oorlogsrecht. Jk^r^ J. C. C. den Beer Poortugael luitenant generaal, oud minister van oorlog, en thans lid in den raad van state (uitgever MARTINUS NYHOFF 's Gravenhage 1906). Ik vestig de aandacht op de zeer belangrijke bijlagen, welke dat werk zijn toegevoegd, en volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van april j. l. voor het *éérst* in Holland zijn gedrukt. De schrijver nam de diplomatieke correspondentie eveneens uit *G. F. de Martens Recueil des Traités* A° 1830, wat de scheiding met België betreft, maar jammer is het te noemen, dat deze brieven niet méér bekend zijn, welke een duidelijker licht hadden kunnen werpen, waarom Engeland in 1830, gelijk in 1814 na Napoleon's val, den hoogsten toon in de schepping der zeventien provinciën en daarna in diens scheiding aansloeg.

Zelfs genoemd dagblad, het beste in Holland, kan zijne verwondering niet verbergen, over hetgeen het vernam en schrijft in April j. l. :

« Dan begrijpt men ook, wat de verkregen rechten van
» Willem I op België in den grond beteekenden. En dan
» komt ook van zelf de vraag op, hoe het kwam, dat de
» Londensche conferentie (van 1830) tegenover de Belgische
» revolutie zoo welwillend tegenover Willem I zoo weinig
» toeschietelijk was. Dat de schepping van het groote
» Koningrijk der Nederlanden in 1815 na 15 jaren eene *misluk-*
» *king* was gebleken, begrepen de Mogendheden reeds vóór

» de Belgische revolutie ; en noch Willem I, noch de Neder-
» landsche diplomatie had den tact en het verstand gehad
» Europa te dien aanzien beter voor te lichten. Zoo stond
» Nederland door *eigen schuld* geheel geisoleerd in 1830,
» toen de catastrophe kwam. »

De zelfde onverklaarbare onverschilligheid doet zich thans voor, waarop de oud-hoofdofficier van het N. leger G. Nijpels in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 23 Mei 1906 j. l. onder het hoofd ***onze buitenlandsche koloniale politiek*** de algemeene aandacht vestigt. — Bovendien schrijft de bekende nederlandsche kritikus P H. Van der Kemp op f° 390 van den « Tijdspiegel » Augustus nummer 1906, wanneer deze het werk. van den generaal den Beer Poortugael bespreekt : « dat in het levensbericht van den luitenant-
» generaal A. W. P. Weitzel getuigd wordt, dat de daarin
» vermelde feiten over de verwaarloozing der Indische
» archiefstukken betrekkelijk de jaren 1825-1830 voorwaar
» geene lofspraak op het toenmalig Indisch legerbestuur
» bevatten, zoo moge dit toch wel den bal terugkaatsen met
» de opmerking, dat het Nederlansdch legerbestuur met betrek-
» king tot die jaren volkomen hetzelfde is geweest.»

Ik moet hier aanstippen, dat de 2de alinea van art. 9 van de *Traité de Paris* van 20 November 1815 zegt :

« Par une convention signée à Londres le 13 août 1814,
» l'Angleterre restituait à la Hollande toutes les colonies,
» factories et établissements, qu'elle lui avait enlevés depuis
» l'année 1803, hormis cependant le Cap, Demerara, Esse-
» quibo et Berbice » (1) Fiore zegt verder hierover op f° 506 :

« Le but des accords conclus à Paris en 1815, ainsi que
» l'*objet* des délibérations du Congrès de Vienne ne fut autre
» que la réorganisation de l'Europe, réorganisation rendue
» nécessaire par la chute de l'Empire napoléonien. Le nouvel
» ordre de choses établi était de nature de nouvelles combi-
» naisons d'intérêts, fournissant de nouveaux sujets de guerre.

---

(1) Voir de MARTENS Nouveau Recueil T III f° 57 en *Fiore*, Droit International public, traduit par CHRÉTIEN f° 504.

» Toujours est-il, que jamais dans l'histoire du monde un si » vaste édifice n'a été aussi rapidement renversé... On ne » rencontrera nulle part dans l'histoire une série d'évènements » et de faits faisant mieux que cela, que je viens d'esquisser » comprendre et sentir le peu de valeur des bases *artificielles*, » données par les gouvernements à l'organisation des Etats, » et surtout l'inanité des efforts faits par les souverains, » pour assurer l'avenir en établissant un état de choses, fondé » principalement sur la seule considération des *intérêts poli-* » *tiques*. »

William Beach Lawrence zegt : (1)

« La création du Royaume des Pays-Bas ne fut pas » d'avantage un acte désintéressé ; ici nous nous trouvons » devant une combinaison de la diplomatie *anglaise* ; il fallait » former une barrière contre la France ; il fallait par les » Pays-Bas, la Prusse et le Hanovre agrandis, menager à la » Grande Bretagne une action prépondérante sur la confédé- » ration germanique. »

Lord Aberdeen, 26 November 1830, als Minister van Buitenlandsche zaken afgetreden en opgevolgd door Lord Palmerston, verklaarde in 1832 in de « House of Lords » te London :

Dat de vereeniging van België met Holland het werk van Engeland geweest is.

« Holland, » zeide de eerste « had zonder twijfel » gaarne zijnen ouden republikeinschen regeeringsvorm » hernomen ; maar dat viel niet in den smaak der Euro- » peensche mogendheden. Dezelfde staatsman legde uit, » dat de overeenkomst betreffende de vereeniging van België » met Holland den Prins Willem van Oranje was *opge-* » *drongen* ». — (*imposé*).

Toen Willem I bij de onlusten van 1830 de onverklaarbare bewering verkondigde, dat hij rechten had op Belgie, schreef de Russische ambassadeur te Londen den graaf *Adam Mostuzewie*, tijdelijk opvolger van Prins Lievin,

---

(1) Commentaire sur les Eléments de droit international et sur Histoire des progrès du droit des gens : Wheaton T 1. p. 198.

dd. 3/11/1831 in eene depeche aan den Czar, schoonvader van den Nederlandsche kroonprins later Koning Willem II : « que la Belgique n'avait jamais appartenu à Guil- » laume I, ni à titre héréditaire, ni à titre de conquête. » Ce n'est pas le roi, ce sont la Russie, l'Angleterre et la » Prusse, qui ont conquis la Belgique sur la France ; ce sont » elles, qui l'ont donnée au roi en vertu de *leur* droit de con- » quête et non d'un droit quelconque, qui *lui* fût propre. » (1)

Daaruit leert men, dat Nederland in 1815 herschapen is geworden, door « *impositie* » en geenszins. dat het verdwenen Nederland recht had op één millimeter grondgebied, zoowel in Europa als in Azie ; – terwijl de afstand der koloniën, bij afzonderlijke overeenkomst dd 13/8. 1814 door Engeland en Nederland geregeld en *goedgekeurd* in art. 9 van het Parijsche Tractaat van 20/11. 1815 door de vijf mogendheden, welke den politieken toestand in Europa aangaven, eene aangelegenheid is geworden, waardoor Albion's invloed in Insulinde predomineerend is geworden en gebleven. Dit bevestigt zich bij de rectificatie in 1824, en bij het Sumatra-tractaat van 1871, waarin Nederland de vrije hand werd gelaten alléén op dat eiland Sumatra, en waarop kort daarop de Atjeh. Oorlog werd verklaard.

Dr Snouck Hurgronje in zijne « Atjineezen » zegt in zijne voorrede wanneer hij het contract van 17 Maart 1824 bespreekt :

« In 1824 was de Nederlandsche Regeering kortzichtig » genoeg een verdrag met Engeland te sluiten, waarbij zij » de veiligheid waarborgde van handel en scheepvaart in » Atjeh... en onderschreef verder nog de stipulatie (welke de » tenuitvoerlegging der toezegging onmogelijk maakte,) dat » zij de onafhankelijkheid van het land zou eerbiedigen

» Het behoeft *niemand* dan ook te verwonderen, dat de » klachten betreffende leed aan Europeesche en Amerikaan- » sche handelslieden door de Atjekers aangedaan, zich

(1) Voir F. de Martens, Recueil des traités et conventions conclues par la Russie avec les puissances étrangères T. xi, p. 461. Traités avec l'Angleterre 1801/31.

» gedurende de volgende halve eeuw opstapelde en dat zij » eindelijk aanleiding gaven tot het sluiten, in 1871, van een » *nieuw* contract met Engeland, waarbij aan Nederland » « *grootere* » vrijheid van actie tegenover Atjeh werd gelaten.»

Bovengenoemde geleerde, die om zoo te zeggen de beste kenner van « Atjeh » en tegenwoordig hoogleeraar aan de Hoogeschool te Leiden is, verkeert eveneens in de zekerheid, dat « *grootere* » heel wat anders beteekent dan « *algeheele* » vrijheid van handelen, zooals menig Hollander veronderstelt.

Verder strekte Engeland's grenzen niet. Toen het dan ook in April 1857 de Cocos en Kermiseilanden op 1100 k.m. ten zuiden van « Straat Soenda » inpalmde ; op 22 Juni 1891, een stukje van het eiland « Borneo », later bekend onder British North Borneo, en in 1894 Zuid-Oost Guinea nam, werd er wel in Nederland schande over geschreeuwd, maar de Regeering wist zéér goed dat, waar zij niet bij machte was en is haren invloed in Protectoraten, gelijk die twéé laatst vermeesterde streken waren, te doen gelden, het slot van de geschiedenis steeds zal zijn : berusten, hetgeen machtigere staten, maar in de eerste plaats Engeland, gelieve voor te schrijven Die wanhopige, en voor Ned. Indië hoogst onvoordeelige toestand is niets anders dan een onmiddelijk gevolg van het tractaat van 13 Augustus 1814 voornoemd, terwijl, wanneer men goed in gedachte houdt de opofferingen, welke Engeland zich getroostte bij de teruggave der N. I. Koloniën met zoo goed als geene schadeloosstelling als tegenwaarde, ook motieven bestaan om hare handelingen volkomen te rechtvaardigen. Dat in Holland men dien toestand niet begrijpen *wil*, maar waaraan niets te veranderen valt, omdat diplomatieke bescheiden een en ander volkomen duidelijk weêrgeven, heeft dit geen ander gevolg, dan dat men daar voortdurend zich afgeeft op het « perfide Albion » ; terwijl vergeten wordt, wat de voorouders, die Engeland's optreden hebben aangemoedigd door hunne immoreele en onmenschelijke politiek in de koloniën, op hun geweten hadden, en waaraan eene einde komen moest, wilde men meer bloedvergieten voorkomen.

Raffles (*Sir Stafford*), die in 1816 aftrad als gouverneur

generaal van N. Indie, schrijft op pag. 297 van zijn wereldberoemd werk « Neth. India » :

« It is the national boast, that it was not so much by » force of arms as by intrigue and stratagem, that the Dutch » obtained the superiority in the country. The history of the » Dutch administration on Java will abundantly testify this, » and at the same time prove, that among asiatics there are » few nations, who have fought more obstindately in support » of their independence than the Javans. It was by *corrupting and bribing* » the chiefs, and sewing desunion among » them, that the Dutch succeeded in dismembering an empire, » already shaken at the period of their arrival, by the con» stant wars, which attended the establishment of mahome» tanism.

» The comparison, wich has been drawn by the Javans » themselves of their own character, in contact with that of » the Dutch, may serve to illustrate the nature of the mili» tary feeling still existing in the country :

» The Dutch « say they » are superior to the Javans, » inasmuch as they have good heads ; they can calculate » and they understand policy better, but then they have *cold* » *hearts* ; the Javans are poor simple beings, but they love » their country and will never quit it ; their heart glows, and » often burns. »

Zóódanig was Engeland door haren vertegenwoordiger op Java aangaande de Hollandsche koloniale staatkunde in 1815 ingelicht ; welnu Engeland heeft dáárnaar gehandeld en, nadat het de vier groote mogendheden van een en ander had kennis gegeven, de volle verantwoordelijkheid der Aziatische aangelegenheden op zich genomen de vrede van Weenen onderteekend en is er sedert wel bij gevaren. Het bleef op op zijn stuk staan in 1831, toen Willem I bij monde van zijn minister van Buitenlandsche zaken van Stolk de 25/11 1831, bij de blokkade van de Schelde door de Hollandsche vloot, protesteerde « against the right of the five Powers to » draw any such conclusion, as I (Sir Charles Bagot, Engelsch » ambassadeur te 's Hage) seemed to infer, from the kings

» message, which he qualified as a matter, which regarded » purely the « *internal concerns of the Country* ». (1)

Met welke andere bedoelingen dan de bovengenoemde Engeland hare overwicht in Nederlandsch Indie te kennen gaf doet hier niets tot het onderwerp af ; de feiten zijn vermeldingswaard en noodzakelijk algemeen te worden gekend, om precies te kunnen oordeelen over het politiek en het ekonomisch karakter der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen.

Het betreft hoofdzakelijk twéé punten :

A Voor de bepaling en vaststelling van het koloniaal krediet, waartoe de levensvatbaarheid der protektoraten, zijnde het grootste deel der Aziatische bezittingen, ten nauwste samenhangt.

B Voor de rechtsgevolgen van het feit, dat de kolonien, zooals William Beach Lawrence, F. de Martens en andere autoriteiten bevestigen, Nederland zijn « *geïmposeerd* ».

RECHTSPERSOONLIJKHEID.

Toen de batige saldi geregeld vloeiden, heeft Nederland aan die rechtspersoonlijkheid niet gedacht ! Toen de koloniale deficitten chronisch werden, en Nederland voor 100 millioen onder hare garantie ten laste van « Insulinde » resp. in 1884 en 1902 leenen moest, is het onderwerp op den voorgrond getreden, en is deze Minister v. kolonien, M. D. Fock, doende daarover een wetsonderwerp in te dienen, te beginnen om eene financieele autonomie te verkrijgen, ten einde te kunnen « *leenen* », om ook daarmede het beschavingswerk te bekostigen.

Mr J. de Louter, hoogleeraar te Utrecht, en bekend om zijn standaardwerk « Staats en Administratief recht in Nederlandsch-Indië » ontkent, dat er een grondwettig bezwaar bestaat voor het toekennen van rechtspersoonlijkheid, welke Nederlandsch-Indië naar zijne meening nog steeds niet bezit. De ontwikkeling zijner theorie komt hierop neer, dat Nederland en hare koloniën « *publiekrechterlijk* » gescheiden

(1) Zie G. F. de Martens. Recueil des Traités fe 282. T. 12.

« *privaat rechterlijk* » één zijn. *M. Abendannon*, oud raadsheer in Nederlandsch-Indië, en laatst Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid aldaar, een bekend jurist, beweert juist het omgekeerde in zijne over dit onderwerp handelende brochure : publiekrechterlijk één, met privaatrechterlijk afzonderlijke rechtsobjecten. *Als* er financieele eenheid is, en dus de Indische uitgaven en inkomsten zijn uitgaven en inkomsten van Rijk en Staat, dan spreekt het van zelf, dat de Indische begrooting bij de wet moet worden vastgesteld. Reeds de grondwet eischt het in art 123 :

« Door de wet worden de begrootingen van alle uit» gaven des Rijks vastgesteld, en de middelen tot dekking » aangewezen. »

Maar het is juist de vraag, of men mag aannemen, dat er « jure constituo » tusschen Nederland en Indië financieele eenheid bestaat Prof de Louter beweert het in zijne handleiding, doch onthoudt zijn lezer alle bewijs. Maar is het dan niet zonderling, dat de kleinste polder in het Moederland, gelijk thans ook de gemeenten, Batavia, Buitenzorg, Mr Cornelius rechtspersonen volgens het publiekrecht zijn, terwijl een grondgebied van meer dan twéé millioen K M², afgescheiden van het moederland door duizende kilometers zee, niet mag hebben zijn eigen fortuin en zijn eigen overheid ? Vergelijk de beschouwingen in de zitting der Eerste Kamer van 29 December 1904 tegen de geldigheid der Ned Indisch geldleeningen aangevoerd, alsmede het artikel « de Wettigheid van koloniale geldleeningen » in de Indische Gids. (1).

Onnoodig te melden de vele gevoelens, waarin bij de Indische overheid sprake is van processen « vóór » of « tegen » het land, of waar men spreekt van « landsadvokaat » of « landsdrukkerij » « landsgebouwen » etc. Het doorslaande bewijs, dat het denkbeeld « rechtspersoonlijkheid » altijd gestaan heeft vóór de oogen van Nederland, is de vergunning tot het verleenen van octrooi van 6/3/1891, waar in art. 7 wordt gerept van « grootboek van de Indische schuld ».

Deze voorbeelden zijn voldoende, om te besluiten, dat

---

(1) 1e Deel fo 567. 1905.

in geval Ned. Indië geen constitutioneel en vermogenrechterlijk bestaan bezit, er zich *drie* vragen kunnen voordoen :

Eigendom — Of het subject. dat over Indië heerscht en van het Indische domein *Eigenaar* is, moet het rijk in Europa wezen met een gevolg, dat alle Indische uitgaven en inkomsten, bijgevolg de twéé leeningen gezamentlijk 100 millioen gulden, Rijksuitgaven en inkomsten zijn, en als zoodanig van af 1814/5 op de Rijksbegrooting hadden behooren voor te komen, zoodat gedurende ruim drie kwart eeuw een « error juris » begaan is zóó groot als zich maar één laat bedenken Aan het karakter van Rijksuitgaaf of inkomst zal toch de omstandigheid, dat zij in Indië plaats heeft, niets kunnen afdoen.

Staatsdomein. — Of, en dit is de twéède mogelijkheid : het Indische domein is *Staatsdomein*, de Indische overheid Staatsoverheid, zoodat wij « buiten de grondwet om » een toestand zouden krijgen zoowat gelijk als Duitsland met Elzas-lotharingen. De Staat zou dan in Indië, behalve zijn algemeen taak als Souvereine rechtsgemeenschap, ook het werk verrichten, dat elders door Rijk en koloniën geschiedt ; een bouw van den Staat der Nederlanders, zóó buitengewoon, zoo gekunsteld, dat het niet twijfelachtig is, aan welke de bewijslast ligt.

Men zou in Indië kunnen eischen eene vertegenwoordiging in het Parlement, zooals in Portugal, Spanje, Frankrijk, Denemarken geschiedt. Kans hiervoor bestaat althans nog niet, daar de grondwetsherziening door het bestuur van de toonaangevende politieke vereeniging *Moederland en koloniën* (1) voor te stellen, het navolgende vermeldt :

» Tot wijziging van de grondwet met het oog op de kolo-
» niën in hervormenden zin, b. v. door ruimte te maken voor
» koloniale afgevaardigden in de Staten-generaal, of door in-
» schrijving van een kolonialen Raad naast den Raad van
» Staten — schijnt geene aanleiding te wezen. De grondwet
» laat den koloniën nagenoeg alle vrijheid van ontwikkeling en
» vervorming en niemand schijnt over dezen toestand onte-
» vreden. » —

Naar ik meen, hebben zelfs de eilanden Guadeloupe en Martinique hunne kamerafgevaardigden, terwijl Cuba vóór

(1) Zie Zitting April j.l.

den oorlog 16 Senatoren en 44 afgevaardigden te Madrid in de Cortès bezat.

Kinderachtig zouden wij kunnen noemen, gelijk sommige juristen willen beweren, dat het denkbeeld eener *Koloniale vertegenwoordiging* in de wetgevende macht van het moederland eigen is aan de *republikeinsche* staatsregeling. Wanneer die geleerden er voor uit dorsten komen, dat in 1815 bij Hollands herschepping door Engeland is opgemerkt geworden, dat « la Hollande aurait volontiers repris son ancienne situation et assuré sa forme républicaine (zie f° 15), ja, dan had het in het volkskarakter gelegen de regelmatige koloniale aanspraken te erkennen. Wanneer men soms ontkennen kon, dat Nederland is eene « democratische » staat, die gelijk de oud-minister « van Zuilen van Nieveld » in 1869 in Nederland verkondigde : « liberaal voor Nederland en behoudend voor Indië is, » dan had men waarheid gesproken, en de meening bevestigd : het democratische Holland heeft zijne democratie in zijne koloniën verloochend !

Eene koloniale vertegenwoordiging, hoe gering ook, heeft zijne groote waarde in het Parlement. Frankrijk o a. bevestigt dit volkomen.

Staatserfrecht. — Of is er hiervan soms sprake ? Het congres van Weenen in 1815, en de afzonderlijke overeenkomst van 30-8-1814 van London tusschen Engeland en het koninkrijk Holland hebben duidelijk gesproken van eene *Impositie* aan Willem I, die, wilde hij niet troonloos blijven, niets anders doen kon dan de voorwaarden der mogendheden, maar vooral die van Engeland, wat de « Koloniën » betreft, blindelings aan te nemen. Hij deed zulks ; de gepleegde feiten komen daarom op hem te rusten. — Afgescheiden dat Staatserfrecht nergens bestaat, kan Nederland als erfgenaam der O. I. C. evenmin aanspraak maken op de eigendommen van weggeloopen, weggejaagde of onttroonde inlandsche potentaten bij « onbekendheid » der erfgenamen ; of zich beroepende op het verjaringsrecht. Volgens het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek, waar gesproken wordt van « erfopvolging bij versterf » (beteekenende erfopvolging bij ontbreken van een testament), wordt dan ook niet gezegd, dat de Staat als *erfgenaam* optreedt

wanneer geen bloedverwanten of overblijvende echtgenoot aanwezig zijn, maar dat in zoodanig geval de goederen *vervallen* aan den Staat.

In den Archipel zouden in dergelijke gevallen hier en dáár wel bloedverwanten, hoe ver ook, te vinden zijn, die in de termen zouden kunnen vallen hunne aanspraken te doen gelden als een gevolg der veelwijverij en eene daarmede in verband zijnde wel voorziene kinderschat. - Geen der drie aangehaalde gevallen, de éénige welke wij ons » de Rechtspersoonlijkheid » zoudenkunnen voorstellen, is van toepassing voor de koloniën in Azië, die verlangend naar dát recht uitzien. Noodzakelijk is daarom eene wet, die in weinige artikelen de structuur van den Staat vastlegt: m. a w. de rechtspersoonlijkheid van Staat, van Rijk en van elk der drie koloniën « *onomwonden* » uitspreekt.

CREDIET.

Die onzekerheid, dat Indië geene macht bezit over hare financiën te beschikken met eene bevolking van 40 millioen inwoners, heeft er toe medegewerkt aan te nemen dat Nederland nog geene koloniale politiek heeft, goed omlijnd met degelijke financieelen grondbegrippen, waarop eene geregelde administratie kan worden gegrondvest, als waarborg voor de toekomst Het bestuurde tot voorkortgeleden de kolonie als in de « *Compagnie-dagen* », namentlijk alsof de Hollanders de *éénigen* waren, die op 't Oostelijk halfrond doende zijn. Voor eene groote natie zou het hooghartigheid kunnen heeten maar voor eene kleine met gelimiteerde politieke aanspraken mag het slechts « gevaarlijk-kortzichtig » worden genoemd Om Indië in het Oosten eene stabiele plaats te verzekeren, moet tegelijkertijd worden gearbeid, om zoo iets mogelijk te maken, en dit kan niet, zoolang in de binnenlandsche verhoudingen het evenwicht niet bestaat. Zoolang Indië blijft bestaan uit landen, waar wij gezag uitoefenen, en andere, waar dit *niet* het geval is (Protektoraten), doch barbaarsche toestanden (slavenhandel, koppensnellen, gedwongen zelfmoord. etc) en anarchie

heerschen, zal het bereiken van het gewenschte evenwicht niet mogelijk zijn. Nu hieraan door de Indische regeering wordt gearbeid, moeten wij geduldig afwachten, wat de uitkomsten zijn, maar... intusschen blijven de deficitten voortduren en de hulpbronnen ontbreken.

Wie de belangen der bevolking wil dienen, moet in de eerste plaats streven naar verbetering harer economische toestanden (landbouwonderwijs, ambachtsonderwijs, irrigatie, veeteelt, enz.); en in de twééde plaats, naar handhaving der gebruiken (adat. jav.), van de volksinstellingen, overal waar die niet in duidelijken strijd zijn: niet met « *ons* » Recht, of met *onze* Westersche opvattingen, maar « *het* » Recht. Mijns inziens hebben onze inlanders geen grooter en gevaarlijker vijanden dan *onze* hollandsche rechtsgeleerden, met hun formulisme en hun gebrek aan adat-kennis.

Omdat het complexe, hetwelk te beschaven valt, nog groot is, heeft men daarvoor niet alleen véél tijd en véél geld noodig, wat er niet is, en waarin het Moederland niet wenscht te voorzien, maar de regeering mag geen tijd laten voorbij gaan om één « *Crediet te scheppen* » d. i. een « *Kolonial crediet* » zonder garantie van welk land ook. Maar, hoe vormt men dit in eene kolonie, waarvan nog niet de helft het eigendom van den Staat is, en de Regeering nog niet eens juist weet, hoe ver hare macht zicht uitstrekt. (1) Wil men geldschieters hebben, moeten deze natuurlijk weten wat het onderpand voorstelt, en hoeveel het waard is. De minister v. koloniën heeft gesproken van « *Staatspoorwegen op Java* »; en « de *particuliere landerijen* » daarvoor als onderpand aan te wenden; maar dan behoort men in de eerste plaats te weten, of de geldschieters daardoor niet onmiddelijk eene contrôle kunnen uitoefenen op den beleenden tak van dienst, waarvan de bezwarende gevolgen voldoende bekend zijn. Argentinië heeft de contrôle op hare financiën steeds geweigerd aan buitenlanders, gelukkig met uitnemende gevolgen; andere

(1) Zie Prof. Heeres' Tractaten en Contracten der O. I. Cie, en G. Nypels in de N. Rotterdamsche Courant dd. 23 Mei 1906.

Staten evenwel in mindere voordeelige financieele condi-tiën als Turkije. Zuid-Amerikaansche republieken hebben die vreemde inmenging niet kunnen weerhouden, en verloren min en meer hunne binnenlandsche vrijheid. Hun crediet krijgt in ieder geval daar een knak door, en wordt begrensd. Maar... zou Engeland die inmenging kunnen gedoogen in Nederlandsch Indië ?

Die credietbegrenzing voor eene sterk aangroeiende bevolking van 2 1/4 % per jaar, waar nog zooveel te ondersteunen valt, en die inmenging van eene vreemde mogendheid zouden groote beletselen vormen voor een economischen vooruitgang. Stilstand is achteruitgang.

Bovendien mag de productie niet worden beperkt, want er onstaat bij nog niet beschaafde volken daardoor veel meer armoede dan door groote ongelijkheid in de verdeeling van goederen.

BELASTINGHERVORMING.

Vermeerdering van het crediet door belastingshervorming is ook geen gemakkelijke taak, omdat die in welk land ook vele beslommeringen en zeer dikwijls teleurstelling na zich sleept ; vooral, wanneer de statistieken niet al te best gehouden worden, hetgeen ik tot mijn spijt in Ned. Indië constateeren moet.

Dáár is het belastingstelsel iets historisch geworden, en bij hervorming dient daarom niet alleen de eisch van « *verbeteren* », maar van verbintenis van de minst mogelijke veranderingen gesteld te worden Nooit is de vraag een geheel nieuw gebouw op te richten, steeds het bestaande huis te repareeren, en men weet het : het laatste is moeilijker dan het eerste. In welke richting de belastinghervormer in West-Europeesche Staten te werken heeft, staat intusschen reeds in hoofdzaak vast : van Indië kan dat echter zeker niet gezegd worden, en daardoor wordt de moeilijkheid zeer vergroot.

Ter school gaan bij Europeesche belasting-specialiteiten

of hen uit te zenden is zeker niet te ontraden, alhoewel uitgezonden financieele specialiteiten als de tegenwoordige eerste minister de Meester weinig uitrichten ; echter men zij bij het trekken van conclusiën ten opzichte van Indië voorzichtig, waar de economische toestand abnormaal ongunstig is, maar dat met goedkoop kapitaal een goudmijn kan worden. De hoofdvraag is, op welke wijze dat te krijgen.

Men bedenke, dat de West-Europeesche maatschappij eene zoo geheel andere is dan de inlandsche, waar de bevolking nog voor een groot deel voor *eigen gebruik* produceert. — Wel worden overschotten verhandeld en neemt verdeeling van arbeid toe ; echter een stadium van ontwikkeling als bij de cultuurvolken, waar bijna *niemand voor zichzelf*, elkeen voor een ander voortbrengt, is nog lang niet bereikt. —

Daardoor wordt elke belastingheffing in geld zeer be moeilijkt. Het meerendeel der bevolking produceert toch niet als in Europa voor zich zelf ten slotte eene som gelds, waarvan de Staat een deel eischt ; zij brengt produkten voort, die zijzelf grootendeels gebruikt, en de Staat eischt geene producten maar geld. Voor den belastingheffer ligt daarin een groot bezwaar.

In het bijzonder haal ik de *Koffiedwangcultuur* aan, de éénige overgeblevene na 1890. Hoe is deze belasting uit het finantieel oogpunt te rijmen met een vast belastingplan, met de grondbeginselen eener moderne financieele indeeling ? Met een vast quantum voor de heffing der landrente in te voeren, heeft men ten doel de eene dessa (gemeente) niet zwaarder te belasten dan de andere. Maar wanneer nu de eene op verren afstand van hare woonplaats koffie winnen en onderhouden moet, en de andere daarvan vrij is ; of wanneer de opbrengst der koffiewinst op de eene plaats veel geringer is dan op de andere, wordt dan billijkheid betracht door beiden op den zelfden voet aan te slaan ? —

Zoolang de koffiekultuur en de heerendiensten nog bestaan, dus toestanden in Europa grootendeels onbekend, begrijp ik niet hoe eene *uniforme* landrente, welke belasting, ± 35 % der koloniale inkomsten bedraagt, met de beginselen van een rechtvaardig bestuur is overeen te brengen.

Losse denkbeelden te uiten, tenzij tot vermeerdering der reeds bestaande verwarring, kan hier tot niets leiden. Men heeft geen keus. Het stadium van werkeloosheid op het gebied van het belastingwezen treedt Java in, en men heeft te kiezen tusschen : *zwijgen, of alles zeggen wat er op het hart ligt.*

Leening. — Het doel van het sluiten van leenigen moet zijn om te voorkomen dat de belastingen zich niet te sterk verhoogen, waaruit volgt dat *die* leeningen doelmatig zijn welke geene vermeerdering van belasting noodzakelijk maken : M. a. w Nederlandsch Indië behoorde te hebben geleend voor « financieel-productieve uitgaven » als irrigatiewerken, waardoor de omringende terreinen in waarde toenemen, spoorwegen, het maken van haveninrichtingen, enz., alles, wat de welvaart der bevolking zoover verhoogt, dat de bestaande belastingen méér dan vroeger zullen opbrengen. Hoewel niet onmiddelijk produktief, kunnen zij zijn in ieder geval financieel-produktief. Daarvoor zouden b.v. kunnen dienen de Tinmijnen op Banka, de Ombilien kolenvelden op Sumatra en andere gouvernement's ondernemingen, die steeds rentegevend zijn geweest. Weet men van te voren, dat de voorgenomen leening in de eerste jaren hare rente plus aflossing niet voldoen kan, dan leent men voor de helft, en de ander helft wordt gevonden met belastingen. Het grondoordeel moet immer blijven : « *Belastingverhooging te ontgaan* », wanneer men leent ; kan dit doel niet bereikt worden met zekerheid, dan is ieder leening, die op die beginselen niet steunen, een misdaad voor het nageslacht.

Wat heeft het Moederland gedaan ?

Nederlandsch-Indië geeft daarvan een schitterend voorbeeld !

Voor een oogenblik laten wij onbesproken het toeeigenen der Indische surplus door Holland, maar bepalen ons te wijzen op de ongelijke verdeeling der belastingheffing in de koloniën in Azie, waar Java en Madura met wel is waar de grootste (3/4) verhouding in bevolking voor de *geheele* bezitting heeft moeten bloeden, en daarom ook in dát gedeelte de nood het sterkste is.

De verderfelijke Atjeh-Oorlog. welke in 1873 begon en ruim 30 jaar duurde, verslond millioenen welke niet meer op de bevolking der direkt-bestuurde landen in belastingsvorm kon worden verhaald, om daaruit surplus op het budjet te vormen Wanneer het Moederland Sumatra alléén had belast, omdat dat eiland het meest van de gebiedsvergrooting en de rust profiteerde, en daardoor materieel vooruitging, of de expeditiekosten door Holland liet dragen, omdat ZIJ de onmiddelijke aanleiding tot den oorlog was, dan had men kunnen spreken van eene oordeelkundige belastingverdeeling.

In de Indische gids (1), de Nisero-quaestie en de gouverneur generaal London besprekende, schrijft de heer C. E. van Kesteren, de uitmuntende oud-hoofdredakteur van het dagblad « de Locomotief » en later redacteur van bovengenoemd tijdschrift :

« Al wat gedaan is, zoowel het stellen van eischen aan » Atjeh (Sumatra), als het beginnen van vijandelijkheden » tegen Atjeh, is op last van het Opperbestuur gedaan. » Dit dan ook, het Opperbestuur, de Minister *Fransen van » de Putte* « vooral » is de « *bewerker van den Atjeh-oorlog* » » en niemand anders. » 2)

In 1816 herstelde « Raffles » den verdreven sultan van Atjeh op zijn troon, en sloot met hem in 1819 een verdrag, dat echter door het *Londensch-tractaat* van 1824 verviel. Nederland nam door dit tractaat de verplichting op zich, de betrekkingen met Atjeh en den toen aan het bestuur komenden Sultan « Alaidin Mohammed Sjot » zoon van den vorigen vorst « Potjoit Dalam » dochter eens arabiers, in dier voege te regelen, dat onder zijn invloed deze Staat, zonder iets van zijne onafhankelijkheid te verliezen, den zeevaarder en handelaar bestendige veiligheid zou aanbieden. Het sluiten van een *nieuw* contract met Atjeh bleef echter achterwege, en was Nederland's onver-

---

(1) Deel II 1884. October levering f° 120/1.

(2) " Onze Oorlog met Atjeh " door J. I. de Rochemont, oud luitenant-kolonel der Artillerie, 's Gravenhage. Joh. Ykema 1877.

geeflijke fout, die Indie's financiën van de beste der wereld in een insolventen boedel veranderde.

Door die nalatigheid had Atjeh het volste recht overal afgezanten te zenden, om hulp te vragen, ten einde Holland's ongemotiveerde bedreigingen van geene vreemde inmenging te dulden te weerstaan. Amerika (United States) gaf aan die roepstem gehóór door het zenden van een eskader, dat te laat te Singapore aankwam, om Nederlands' oorlogsverklaring aan Atjeh te be'etten ; en Italie's ambassade onder den aventurier « *Nino Bixio* », generaal der infanterie mislukte door diens dood in Atjeh's wateren.

Aan Atjeh grenst « *Deli* » het paradijs van den tabaksplant, waar sedert bijna 40 jaar lang millioenen aan dat produkt verdiend worden, en van « Amsterdam » gemaakt heeft de grootste tabaksmarkt der wereld ! Uit bijgaande statistiek der Sumatra Tabak-Maatschappijen (d. i. Deli) wordt men gewaar het ontzettend kapitaalsverbruik aan dat produkt besteed. Hunne gezamentlijke kapitalen met de waarde, welke deze ter beurse vertegenwoordigen, zijn : (1).

								Gemiddelde koers
1896.	Kapitalen	34	milioon	gulden	Beurswaarde	75	millioen	221 %
1897.	»	33	»	»	»	62	»	188 %
1898.	»	39	»	»	»	88	»	226 %
1899.	»	43	»	»	»	102	»	237 %
1900.	»	48	»	»	»	92	»	192 %
1901.	»	49	»	»	»	91	»	186 %
1902.	»	51	»	»	»	102	»	200 %
1903.	»	52	»	»	»	96	»	185 %
1904.	»	51	»	»	»	76	»	149 %
1905.	»	42	»	»	»	86	»	205 %
1906.	»	40	»	»	»	96	»	240 %

In 1905 werd aan tabak uit Deli uitgevoerd 233677 pakken tabak, met eene beurswaarde van Zes en dertig millioen gulden, bewerkt door ± 100 000 emigranten, of per emigrant fl. 360. — uitgevoerd product ; terwijl de één millioen ton suikerproductie op Java, waarvan een millioen inboorlingen, dat

(1) Zie Indische Mercuur, Overzicht 1905.

zijn menschen, die met ongeveer 20 % van hun inkomen zijn belast, arbeiden, à een honderd gulden per ton suiker uitgevoerd produkt, geven fl. 100. – per hoofd.

Op die manier zouden wij kunnen komen op de cijfers Deli : Java als 360 : (100-20 = 360 : 80 = 4 1/2 : 1.

Deze berekening is natuurlijk zeer globaal; maar voldoende om de ongelijke belastingheffing te doen uitkomen

Omdat oorlogskosten gelijk die op Atjeh gedekt moeten worden uit het *inkomen*, niet uit het « *vermogen* » des volks, ontmoet men het verschijnsel, dat de bevolking te Deli ekonomisch vooruitgaat, in tegenstelling van Java, op wie die oorlogskosten werden verhaald. Is het daarom ook wonder dat de Minister v. koloniën bij de begrooting 1906 moest bevestigen, dat op de twee Java en Madura eilanden de inlander aan belasting niets meer betalen kon?

Men zou mij kunnen toevoegen: « Ja, maar de regeering » kon, nu de oorlog geeindigd is. en de aangrenzende landen » daarvan ruimschoots voordeelen trekken, de onder direkt- » bestuur staande landen voorloopig geene belasting laten » betalen en het welvarende Deli daarentegen proportioneel » zooveel te méér. »

Wij komen aan het kardinale punt « *Deli is een Protektoraat* ».

Wat is daarvoor de economische waarde van den fiscus? Het grondgebied wordt onmiddelijk onder den Sultan door dorpshoofden bestuurd; de overige landschappen onder zijn gebied staan onder Maleische hoofden (datoeks), wier waardigheid in hunne famille erfelijk is, ofschoon zij titel en ambtzegel *van den Sultan* verkrijgen. In hunne landschappen oefenen zij bestuur en rechtspleging uit en genieten de inkomsten uit belastingen of aan overtreders opgelegde boeten. De financiëele Staatsinmenging valt alras ten voordeele der aldaar zijnde en met tabak rijkgeworden inlandsche vorsten! Men krijgt op die manier, dat het kapitaal zich steeds opeenhoopt, zonder dat de fiscus daarvan haar evenredig aandeel ontvangt, terwijl de onder direkt-bestuur staande streken tot in het oneindige door moeten gaan met

belasting te betalen, zonder kans op vermindering, alhoewel hun ekonomische toestand steeds achteruitgaat.

Men kreeg alzoo twéé partijen : de stem der belanghebbenden, ten voordeele van *lage*, en de stem van hen die geroepen zijn voor de belangen der Schatkist te waken, ten gunste van *hooge* retributie. Waar blijft de oplossing? Bij het Staatsrecht zoekt men haar tevergeefs. Deze leer ten aanzien van retributiën is zeer eenvoudig ; in weinige woorden komt zij hier op neer : dat de Staat bevoegd is retributiën te heffen, omdat een grenslijn moet worden getrokken tusschen uitgaven, die ten bate komen van het *gehéèle* land, de geheele provincie, en uitgaven, waarvan slechts *enkelen* voordeel trekken, of waarvan wel allen voordeel trekken, maar allen in gelijke mate.

Voor de verdeeling der eerstgenoemden moeten de « *belastingen* » dienen, voor die der twéède, tot zekere hoogte althans, de *retributiën*.

Bij het Nederlandsch-Indisch belastingstelsel wordt van die scherpe onderscheidingen weinig nota genomen, en is daarom de heffing zoo onregelmatig. Bij Protektoraten, waar Staatsbemoeïng dikwijls met militaire macht moet samengaan, is de regeling nog treuriger.

Wat een Protektoraat in de koloniën beteekent, omschrijft de bekende schrijver CHAILLY-BERT over Britisch-Indië : « Il » faudrait dire que le Protectorat colonial est un procédé, un » expédient, un truc ... qui n'est pas sujet du droit des gens, » veut, en même temps, s'éviter les frais et les complications » d'une occupation, imagine de proclamer son Protectorat » sur ce pays et le *signifie* aux autres puissances. Voilà, ce » qui est *devenu* dans l'espace de quelques années le protecto- » rat colonial. Le protectorat colonial et le protectorat du » droit du gens n'ont plus rien de commun que le *mot*. »

En wat de « *Politieke beteekenis* » diergenen betreft, wier overeenkomsten aan derden niet is geproclameerd, hetgeen *wel* is geschied met Atjeh maar *niet* met Deli, schrijft professor *E. Nys* in zijn Droit International public :

« La cession non accompagnée de la prise par l'acqué- » reur, dit l'annotation de Heffter, ne constitue qu'une

» « obligation ». L'Etat, qui fait la cession, ne doit plus » exercer aucun droit de souveraineté sur le territoire cédé ; » mais cette obligation n'engage que lui et non les tiers ; » ceux-ci ne sont pas forcés de regarder l'acquéreur comme » le « véritable » propriétaire, tant qu'il n'a pris possession » du territoire cédé »

En *M. C. Th. van Deventer*, kamerlid en DE Indische specialiteit, in de vergadering van het Indisch genootschap te 's Hage, 13 Maart j.l. toen de inleider, de oud korps-officier G. Nypels, de begrooting van Ned.-Indië besprak, en de proclamatie van Atjeh in 1874 afkeurde :

« Dergelijke traktaten kunnen en « *mogen* » niet gelden » tegenover derden. Anders zou het veel hebben van : « nous » traiterons chez vous, sur vous, sans vous. »

Zonderlinge toestanden voorwaar, om tot eene volmaakte ekonomische oplossing te komen ! De bezwaren komen in het kort hierop meer.

A Onzekerheid omtrent het recht van eigendom op den grond over het grootste gedeelte der kolonie ;

B Geconstateerde onmacht van den Staat om daarin verandering te brengen, ten einde een meer regelmatig belastingstelsel in te vormen hetwelk de algemeene welvaart zal bevorderen, en daardoor het crediet zal verhoogen, — deels wegens insolventie der schatkist, deels omdat de overeenkomsten met de verschillende Indische vorsten nog niet afgeloopen zijn, deels omdat daarin geene verandering kan worden gebracht, om militaire botsingen te voorkomen, welker kosten zooals de ondervinding leert zeer zelden op de overwonnenen kunnen worden verhaald, — en dus steeds op de kolonie (d i op de direkt bestuurde gedeelten) blijven rusten.

C. Als een onmiddelijk gevolg hiervan de moeilijkheid, om geldinstellingen te vinden, genegen om met die onzekere rechten van eigendom als onderpand, gelden te leenen op den voet der Europeesche Staatsleeningen met billijke renteuitkeering.

D. Het laatste bezwaar is het gewichtigste : dat de Indische regeering bij de éérste de beste leening een harer belastingsinkomsten zal moeten verpanden en daardoor de binnenland-

sche vrijheid hoe gering ook, moet prijsgeven, ten einde zich eene contrôle der geldschieters, vermoedelijk buitenlanders, te laten welgevallen Daarin moet m i. Engeland ingevolgd het tractaat van 1824 worden gekend en springt hare suprematie in het oog hetgeen wellicht tot conflicten kan leiden.

In een hoogst belangrijk artikel van den hoofdofficier, den heer *G Nijpels* in de *Nieuwe Rotterdamsche courant* van 23 Mei 1906 j. l. wordt de Hollandsche buitenlandsche koloniale politiek beoordeeld :

« Het is of de gebeurtenissen sedert den aandrang, » om haar tot grooter actualiteit te brengen (d. i. voor de » begrenzing onzer bezitting in Oost-Indië), kracht willen » bijzetten.

« I. Nederland zelf kwam den 8ste Mei tot eene overeen- » komst met *Brazilië*, die de grensregeling beoogt voor » ons gebied van Guyana in Zuid-Amerika, aldus daar » doende wat verschillende personen voor onze Oost- » Indische bezittingen noodig achten.

« II. *Engeland* en de *Kongostaat* losten hun grens- » geschil over de streek aan den Boven-Nijl op in een » verdrag van 9 Mei j. l

» III De 13de bracht de beeindiging van het tusschen » de *Porte* en *Groot-Britannië* dreigend ernstig conflict in » zake afdoende grensregeling der Turksch-Egyptische » grens in Sinai.

» IV. Daarbij kwamen zich berichten voegen over » plannen van *Duitschland* om *Poeloe Laut*, een eiland, ten » Z. O. van Borneo, tot steenkolenstation voor zijne sche- » pen in te richten.

» Het is, als roepen de gebeurtenissen uit verschil- » punten om den aardbol ons toe : « denkt ook aan het » verzekeren van de begrenzing van uw gebied en van de » onschendbaarheid uwer rechten in den Oost-Indischen » Archipel. »

« Ook omdat Nederland niet sterk genoeg is om met » kracht van wapenen de eischen van eene wederpartij te » weerstaan, moet het trachten oorlogsgedingen te voorkomen

» door kracht te zoeken in erkend recht. De weg daartoe » is het omsluiten van zijn « geheel gebied » door interna- » tionale grensovereenkomsten »

Met het publiceeren van een dergelijk artikel heeft de schrijver de wetenschap een grooten dienst bewezen : maar of het crediet der kolonie die van plan is binnen kort hare *éérste* leening zonder waarborg van Nederland te sluiten, daarmede is gestegen, moet schrijver dezes zéér betwijfelen.

Juister vond ik het goed geschreven artikel van Holland's voorlaasten kabinetsformeerder *Dr Abr. Kuyper*, die de « Europe Coloniale » van 20 Februarie j. l. van den *Standaard* overnam, en waarbij hij ongeveer zegt dat:

Wanneer in Nederlandsch Oost-Indië niet in werkelijkheid eene *Pénétration Pacifique* plaats heeft, dat is dat men er heen gaat, om er zich te vestigen, er zich te acclimatiseeren, en sociaal een dam tegen andere sociale invloeden op te werpen, en hierdoor het ongevoelig binnendringen van nieuwe ons niet-gezinden machten tegen te gaan, het Nederlandsche volk nooit toont voor Indië *hart* te hebben.

Vreemd kapitaal, uitlandsche filialen, consulaire bescherming, bezoeken van eskaders onder vreemde vlag zijn niet onbedenkelijk, als er geen machtige *sociale* invloed uit het moederland werkt.

De inlander na de gedane ondervinding duldt ons, klemt zich zoolang aan ons vast, als hij er profijt bij heeft of voelt, dat hij toch voor eene macht moet zwichten. Komt er eene andere macht opduiken, waarvan hij ontdekt, dat zij de onze te boven gaat, dan raakt daardoor reeds eene der hoeksteenen van ons gezag los. Vooral is dit gevaarlijk in een van alle zijden door schepen toegankelijk archipel Komen er meer vreemde kapitalen *en* vreemde filialen in Nederlandsch-Indië en verliest onze taal daardoor in officieele kringen hare alleenheerschappij : dan boort de witte mier ook van binnen, tenzij het Nederlandsche element zich sociaal zoo sterk gevestigd hebbe, dat het economisch niet te verdringen is. En dit nu is juist niet het geval.

De groote staatsman, die in dit artikel verzuimde te melden dat juist het vermeesteren der batige saldi gedurende drie kwaart eeuw door Nederland de kolonie heeft uitgemergeld, had zich niet duidelijker kunnen uitdrukken En wat eene tegenstelling vormt een dergelijk oordeel met Mr Harté's (minister van financien onder D[r] A Kuyper voornoemd ruiterlijke verklaring, afgelegd bij de behandeling der staatsbegrooting voor 1904, dat — uitgenomen alléén de Vereenigde Staten van N. A. geen enkel land in financieel zoo gunstige omstandigheden verkeerde als Nederland.

Zoo is voor den eene zijn brood, voor den andere zijn dood!

HET AGRARISCH VRAAGSTUK
IN NED.-INDIË.

Wanneer ik dit hoofdstuk behandel, moet ik beginnen met een scherp afgebakend verschil te maken tusschen:

A. De *Vorstenlanden* (op Java), alwaar onder de opperhoogheid van het Ned. gezag het zelfbestuur onder « eigen inlandsche vorsten » behouden is, in tegenstelling tot de:

B. *Gouvernementslanden*, d. i. streken onder direkt bestuur.

C. *Protektoraten*, alwaar indirekt bestuur gevonden wordt.

Wij kunnen wat rubriek « C. » betreft, in het algemeen spreken van « *Buitenbezittingen* », waar enkele algemeene regelen zijn gesteld. Zoo is bepaald (Staatsblad. 1875 n° 199), dat ook dáár alle grond, waarop niet door anderen recht van eigendom wordt bewezen, domein van den Staat is, — althans in die streken waar het recht van zelfbestuur niet bestaat. — De Staat trekt zich van de agrarische toestanden aldaar zéér weinig aan, zoodat men daar bijna overal vindt de *roofbouw*, alwaar de inboorling na een zeker tijdstip zijn land te hebben bebouwd, dat wegens uitputting verlaat, om op eene nieuwe plaats zijn geluk te beproeven. Dien toestand vond men in het begin der vorige eeuw op Java in sommige gewesten,

en nu nog, doch zeer schaarsch, op terreinen, waar geene rijstvelden kunnen worden aangelegd. Hiervoor bestaan op Java en Madura strafbepalingen; maar *niet* in de Protektoraten en in de Vorstenlanden, waar de vorsten hun eigen gang gaan.

Geschiedenis. Ik zal 6 (zes) tijdperken bespreken :

I — Het *commercieel-exploitatie*-systeem onder de O. I. Compagnie tot aan haar faillissement 1602-1800.
II. — De *ontredderde toestand* o. a. onder Daendels, tot 1811.
III. — Het *Engelsche tusschenbestuur* 1811-1816.
IV. — Het *Staatsmonopolie* of de periode der « Batige Saldi » tot de afschaffing der Slavernij 1860.
V. — De *overgangsperiode* tot aan de invoering der agrarische verordeningen 1870, welke nog bestaan.
VI. — De *moderne kolonisatie* 1870-1906, en haar invloed op den landbouw.

GESCHIEDENIS 1602-1906.

EERSTE PERIODE. — 1602-1800

HET COMMERCIEELE SYSTEEM

De Compagnie moge verdwenen zijn, haar erfenis is gebleven, een erfenis .... door Nederland aanvaard, getrouw aan het devies op haar wapen « Je maintiendrai ! » En zoo mede heeft 20 Maart 1602 actualiteit behouden : zonder dien datum toch geen O. I. Compagnie, en dus geene Nederlandsche koloniën, en geen Nederland dat nog een rang inneemt in Europa's Statenrij, hóóger dan zijn grondgebied in *dit* werelddeel wel zou wettigen. Wat die Compagnie op haar geweten heeft, en erkend is door het nageslacht, vindt haar onbetwistbaar bewijs in het feit, dat men in Nederland geweigerd heeft in 1902 het drie eeuwfeest van haar ontstaan te vieren, gelijk Portugal wel deed met de vereering van *Vasco de Gama* ; en Italië met zijn *Columbus*. — Nederland schaamde zich over de nagedachtenis van dat handelslichaam, hetwelk zoo smadelijk ten onder is gegaan, omdat het door een roekeloos en onbeschaamd financieel beleid schuld op schuld stapelde en onder dien schuldenlast is bezweken, daar, waar door haar bloeiende streken zijn verwoest, om haar lievelingsmonopolie « Specerijen » een stelsel door te zetten, hoe eilanden ter wille van het handelsvoordeel zijn ontvolkt door afpersing, moord en doodslag. Hoe zij is geworden de

oorzaak, dat de Nederlandsche naam op menige plaats is gevloekt geworden, .. dat alles is nog niet vergeten ; graftomben bij honderden wijzen de plaatsen aan, waar die schriktooneelen hebben plaatsgegrepen, en waar de dooden, thans als martelaars aangewezen. hunne rustbedden hebben veranderd in offerplaatsen.

Een desolate inboedel was het, die de staat « Nederland » in 1800 in Indië aantrof; eene wanorde zonder wêerga. De koloniale politiek der O. I. Compagnie, zooals die ongeveer in het midden en de tweede helft der 17de eeuw werd gevolgd, en zooals zij was omschreven in de generale instructie van 1650, is gebleven tot het einde van 1800. De combinatie in één lichaam van *Koopman* en *Souverein* was noodlottig voor beide geworden ; de winsten des koopmans werden door den Souverein opgeslokt, en de Souverein kon niet aan zijne roeping voldoen. omdat hij de « moraal » niet kende. Het bleek toen, dat de samenstelling van 's Compagnie's gebouw niet deugde voor het doel, waarvoor het *toen* werd gebruikt. Eene volledige verzameling van de door de Compagnie gesloten contracten zou dan ook van onschatbare waarde zijn voor de kennis van onze koloniale historie der 17 en 18 eeuw, maar zulk eene verzameling bestaat niet in haren vollen omvang. — Er is ook gestolen !

LANDBOUW.

In die periode werkte de landbouwer, wanneer hij niet gedwongen werd door den « blanke » voor dezen te arbeiden, voor de locale consumptie, om niet te spreken, dat de kleine man niet *alles* mocht bebouwen, wat hij verkoos. — De suikercultuur dateerde van de oprichting dier compagnie, maar zij werd tegengewerkt uit vrees voor mededinging in rijkdom en macht. Specerijen niets dan specerijen moest men tegen lage prijzen produceeren, welke in Holland tegen fabuleuze prijzen van de hand gedaan werden. — De draagkracht der Javasche bevolking, welke steeds als welvarend bekend stond, teerde langzamerhand uit. Daarbij gevoegd de toenemende concurentie van andere landen, maakte het werken hoe langer

hoe moeilijker. Geassisteerd door vreemdelingen verschafte de bevolking zich het hoogstnoodige, en deed niets voor de toekomst Roofbouw had overal plaats. Van bemesting der gronden of veredeling der cultuur was geen sprake; alles stierf als het ware uit. — De oude irrigatiewerken waarin de bewoners in dien tijd meesters waren, werden verwaarloosd, en geen nieuwe aangelegd; waterdammen, welke dienen moesten het water in het drooge seizoen op te vangen, alles liet men staan, om zoover mogelijk het land in te gaan, ver, heel ver van die blanken, die om hunne medemenschen zich niet bekommerden.

EINDE.

In Januari 1781 reeds vroeg de kamer van Amsterdam aan de Staten van Holland uitstel van betaling van renten en oplossing. Men durfde den val der Compagnie niet toelaten; want er zou te veel aan het licht komen wat het daglicht niet mocht zien. Maar de Regeering wilde méér toezicht van haren kant. Eene commissie van 6 leden werd door Willem V benoemd, om toezicht in den wanordelijken staat der Compagnie uit te oefenen; het was te laat! In 1796 was het debit geklommen tot 120 millioen gulden.

Het oude bestuur werd 1 Maart 1796 vervangen door een voorloopig committee « tot de zaken van de O.J. Handel en Bezittingen ». Het bestond uit 28 personen met Amsterdam als hoofdzetel. In « *naam* » bleef de Compagnie bestaan, maar bestuur en leiding kwamen in handen van den Staat. In 1798 kwam het eerste bewijs van « Staatszorg » met de benoeming van een « Raad van Aziatische bezittingen en etablissementen » : deze trad in 1800 in functie, en daarmede verdween de zoo zéér bekende O. I. Compagnie.

ECONOMISCHE INVLOEDEN.

Wat deze zijn geweest voor land en bevolking in de colonie, is gemakkelijk te raden. Waar geene krachtsinspanning meer gevorderd werd, om den strijd van het leven te voeren, bleek het monopoliestelsel noodlottig te werken, alle kracht

bleek geweken te zijn, toen de gevaren van buiten dreigden, en ziekten het lichaam van binnen teisterden. De bevolking tot op stervens na uitgezogen en de bewindvoerders tot in de nieren gedegenereerd, ziedaar de intrede der 19de eeuw in de schoone gewesten Van cultures was geen sprake ; het monopoliestelsel had alles verdelgd ! (1)

TWEEDE PERIODE. — 1800-1811.

DE ONTREDDERDE TOESTAND, DE GROOTE POSTWEG DOOR DAENDELS GEMAAKT.

Toen na de vrede van Amiens in 1802 Engeland de Kolonien restitueerde, hernam zij na de afkondiging van het continentale stelsel hare vijandige houding, en heroverde successieflijk, hetgeen zij vroeger vermeesterd had.

Daar kwam iets anders bij, welke Napoleon aanzette de meest mogelijke werkzaamheid in het belang der koloniën aan den dag te leggen. 1. De pogingen van Engeland om aan allen slavenhandel een einde te maken en 2. Afrika te beschaven ter vergoeding van het verlies van Amerika.

Keurig is die toestand beschreven in « Die Wirthschaft» lichen und politischen Motive für die Abschaffüng der » britischen Sklavenhandels (2). — « La dictature que la » grande Bretagne exerça sur l Océan lui permit de confisquer » à son profit la plupart des colonies concurrentes. Elle reprit » le monopole du marché de l'Europe en fait de denrées » coloniales et son commerce connut une extension, qu'il

(1) Zie History of Java by T. S. Raffles f° 50. Edition 1817. T. II. en Bijlage I. en « les mémoires du général Dirk van Hogendorp ». Edition 1807 f° 226. Deze mémoires zijn aangevuld en verbeterd door den graaf D. C. A. van Hogendorp, 's Gravenhage 1887. — Théories de la colonisation du XIXe siècle par Charles et Raymond Pety de Thozée ; Hayez, imprimeur Bruxelles, 1902, f° 128.

(2) Jahre 1806/7 von Dr Franz Hochstetter, Leipzig, Duncker, und Humblot 1905.

» n'avait jamais atteinte.... Aussitôt que Bonaparte fut nommé
» premier consul, une série de mesures économiques et d'actes
» diplomatiques eurent pour effet de favoriser non seulement
» les îles françaises, mais encore les possessions hollandaises
» et espagnoles. Le commerce des neutres prit une importance
» considérable et fit aux denrées coloniales anglaises une
» concurrence redoutable sur le marché européen Le pavillon
» neutre des Etats-Unis allait désormais couvrir les marchan-
» dises des colonies hostiles à l'Angleterre. L'Activité de cette
» jeune nation prenait également un essor, qui causait en
» Grande-Bretagne les plus vives alarmes. Enfin, le blocus
» continental amena une nouvelle crise des plantations colo-
» niales ». (1)

Napoleon zag dien toestand van achteruitgang en onophoudelijke bestuursverandering nauwkeurig in, en koos maarschalk « *Daendels* » om de orde van zaken te herstellen. 5 January 1808 zette deze «beul », 2 die in iederen inlander een militair zag, voet aan wal te Batavia, en begon onmiddellijk met de verbetering der binnenlandsche verkeerswegen, waaraan de vroegere compagnie niet dacht Een uitmuntende verbetering ongetwijfeld, indien zulks met minder wreedheid en opoffering van een geringer aantal menschenlevens was geschied. (3) Duizenden bezweken onder dien last duizenden onschuldige landbouwers, die maar zien moesten hoe zij aan eten kwamen, wanneer zij op mijlen afstands hunner woning onbetaalde diensten moesten presteeren, werden geruineerd. Het financieeren der kolonie, welke steeds geld noodig had, ging uiterst gebrekkig, zoodat Daendels zich op allerlei manieren geld moest verschaffen, hetgeen hij deed : onder andere door groote stukken lands in den vorm van « *Particuliere landen* » te verkoopen ; door het uitgeven van papieren geld, zonder voor

(1). Zie f. 235. Revue de Droit International n° 2. 1906.

(2) Pierre Gonnaud. La colonisation hollandaise à Java. Augustin Challamel. Paris, f° 384.

(3) Zie Generaal-majoor Baron Nahuys van Burgst, Raad van Nederlandsch Indië in zijne « Beschouwingen over Nederlandsch Indië », f° 50. Gebrs. Belinfante 1848. en Encyclopaedie. Uitgave « Elsevier » Deel V f° 377.

de noodige dekking te zorgen ; en het doen van onwettige heffingen ten laste der bevolking, welke al bitter weinig kon missen. Akkers bleven onbebouwd door gebrek aan werkvolk ; — er dreigde hongersnood

Het was een toestand van volkomen anarchie. zonder kans op verbetering Iedereen bemerkte onder die Fransche overheersching, dat Engeland langzaam maar zeker alles veroveren zou. Alle ingekomene berichten over een toekomstigen inval van een groot Engelsch leger waren eensluidend ; van daar dat de gouverneur-general er alles aan gelegen liet liggen, Java in staat van tegenweer te brengen, hetgeen vele geldelijke offers na zich sleepte. Weder werden nieuwe belastingen geheven ; maar iedereen haalde binnen, wat hij maar krijgen kon. Daendels ontzag zich evenmin, toen hij zag dat Napoleon zijne wreedheden ten hoogste afkeurde. Het landgoed « *Buitenzorg* » liet hij zich in vollen eigendom door de Regeering afstaan. waartegen hij van het tijdelijk bezit van « *Weltevreden* » afzag, en verkocht het in kleine perceelen met grove winsten. Zijne buitenlandsche politiek slaagde beter. Volgens de « Histoire des relations du Japon avec l'Europe aux » XVI et XVII siècles. par H. Nagaoka. (1) vond men : Les » Portugais et les Espagnols. qui avaient été les premiers » importateurs de la civilisation occidentale du Japon, mais » qui étaient catholiques, c. à d adeptes d'une religion, qui » était devenue odieuse au gouvernement. furent exclus de ce » pays, parce qu'ils étaient considérés comme traitres ou » envahisseurs, tandis que les Hollandais, qui étaient restés » purement commerçants, et qui étaient regardés comme » appartenant à une religion autre que celle du Christ, furent » seuls à continuer à trafiquer au Japon jusqu'à la Restaura- » tion de 1868. ayant en quelque sorte le monopole du com- » merce étranger. »

Onder Daendels' bestuur werden reeds aanstalten gemaakt met het in cultuur brengen van gronden, op den voet als later

(1) Docteur en lettres. I. Vol. 326 pages. Jouve Paris en Dr K. Kijima aperçu de l'histoire diplomatique du Japon. fo 17. Bruxelles Henry Lamertin 1906.

het cultuurstelsel, maar het laat zich begrijpen, dat, waar eenieder haalde wat hij krijgen kon, de economische toestand niet vooruitging Toen hij wegens zijne ongekende wreedheid door Keizer Napoleon in 1811 werd teruggeroepen en verbannen naar St George del Mina (Afrika), kwam er eindelijk verademing onder hen, die behalve uitgezogen nog het gevaar liepen te worden vermoord. (1)

Daendels heeft met de vervaardiging van den « *Grooten Postweg* » door Java's volle lengte een naam verworven, maar daarmede was op verre na niet goedgemaakt de absolute demoraliseerende uitwerking zijner regeeringsdaden voor het volk en het vaderland.

DERDE PERIODE. — 1811-1816.

HET ENGELSCHE TUSSCHENBESTUUR ONDER RAFFLES.

LANDRENTE.

Toen deze « *hervormer* » na de Engelsche verovering van Java door Lord Minto het bestuur overnam, vond hij een stelsel, hoofdzakelijk gevestigd op monopolie, verplichten arbeid en verplichte levering van producten Hij beschreef het vorige gouvernement's stelsel als volgt:

« The government is in principle a pure unmixed despo-
» tism; but there are customs of the country, of which the
» people are very tenacious, and which the sovereign seldom
» invades. His subjects have no rights of liberty of person
» or property; his breath can raise the humblest individual
» from the dust to the highest distinction, or wether the
» honours of the most exalted, there is no heredatery task,
» nothing to oppose his will. Not only honours, posts and
» distinction, depend upon his pleasure, but all the landed

(1) Zie hieromtrent eene door den G. G. Daendels in 1814 geschreven brochure, uitgegeven te 's Gravenhage, waarin hij zijn regeeringsbeleid willende verdedigen, eene grootere schuld op zich laadde; zij is getiteld: Staat der « O. I. Bezittingen » 1808-1811.

» property of his dominions remains at his disposal, and may, » together with its cultivators, be parcelled out by his order » among the officers of his household, the members of his » family, the ministres of his pleasures, or the useful servants » of the state. »

Dit was drukkend voor de bevolking en schadelijk voor de schatkist, die producten verkreeg, welke toen ter tijd niet altijd gemakkelijk van de hand waren te doen. In stede daarvan wilde hij een stelsel invoeren, waarbij de inlander de vrije (de éérste maal) keuze van arbeid gewaarborgd werd, benevens de vrije beschikking over de vruchten daarvan, tegen afgifte van een zeker gedeelte van de opbrengst van zijn grond. (1) De inlander werd in het ongestoorde bezit van zijn land gelaten, en de vruchten daarvan kon hij plukken, zoolang hij de verplichtingen jegens den Staat en de gemeenten nakwam.

Raffles' roeping in de inleiding van zijn werk « Nederlandsch-Indië » onder het hoofd « dedication » was als volgt : (2)

« For a period of nearly five years, in which I have had » the honour, as a servant of the East-Indian C[y] », to preside » over a mild and simple people, it has been my pride and » my ambition to make known to them the justice and » benevolence of my Prince, whose intention towards them » I could only fulfil by acting up to the principals of the » authority, which I represented, and by doing every thing » in my power to make them happy. »

Aan die roeping is hij getrouw gebleven, en heeft haar voortgezet toen hij naar Singapore (3) ging en daar bleef, om van dat eilandje een der schoonste havens der wereld te maken. Bij hem stond de landbouw nummer één op het lijstje der hervormingen.

Op dat *beweerd* eigendomsrecht werd een belastingstelsel opgetrokken, dat de naam droeg van *Landelijk stelsel* en waar-

(1) Zie Pierre Gonnaud. La colonisation hollandaise à Java, Augustin Challamel, Paris, 1905. — f° 424/443.

(2) T. S. Raffles. History of Java. T. I f° VI.

(3) Zie M. Henry Norman's Far East en The World of to day by A. R. Hope Moncrieff f° 40. Deel II.

van de *Landrente* een deel uitmaakte. Hij eischte een deel der rijstvelden, welke aan de verbruikers zouden worden verhuurd tegen eenen jaarlijkschen pachtschat, (jav. *padjeg*) bestaande in de afgifte van een deel van het rijstgewas, verschillende naarmate de vruchtbaarheid van den grond.

Er waren 3 klassen van Rijstvelden :

A. de *natte* velden zouden 1/2, 2/5 of 1/3 } van het geschafte product
B. de *drooge* » » 2/5, 1/3 of 1/4 } moeten opbrengen. (1)

De pachtschat was in *natura*, maar te verkiezen was die in geld — Raffles was voor zijne komst in Britsch-Indischen dienst en had aldaar zijne landbouwkennis en die van het belastingwezen opgedaan. — Uitnemend met inlanders kunnende omgaan, had hij de takt den minderen man door zijne voorkomendheid tot zich te trekken, en het vertrouwen te winnen, waarnaar zijne voorgangers nooit hadden geambieerd. Gebruik makende van die eigenschappen voerde hij bovengenoemde pachtschat in ; te beginnen met dorpsgewijze te belasten (*the Village Settlement system*), om die in 1814, toen de onnauwkeurigheid daarvan bleek, te veranderen in den *individueelen* aanslag (*ryotcraree* of *detailed settlement system*). Deze onnauwkeurigheid was gebaseerd op de feiten, dat de landbouwer geheel overgelaten was aan de genade van eene menigte kleine hoofden, ofwel belasting-inners, die daardoor de macht tot knevelen kregen, waarvoor het nieuwe stelsel zich niet preteerde.

Wat de *landrente* als belastingcijfer vertegenwoordigt is enorm. — De navolgende cijfers geven daarvan een denkbeeld:

1872	—	13.9	millioen	gulden	
3	—	14 6	»	»	
4	—	15.2	»	»	
5	—	15.0	»	»	
6	—	15.0	»	»	
7	—	15.8	»	»	
8	—	15.9	»	»	
9	—	16.6	»	»	
1880/90	—	16.342	»	»	gemiddeld
1891/6	—	16.358	»	»	» (2)

(1) T. S. Raffles. History of Java. T. I. f° 158/162.
(2) Zie Encyclopaedie Nederlandsch Indië, deel II, f° 357.

Terwijl de toename der bevolking geregeld. 2¼% ongeveer per jaar steeg, bleef de landrente vrij wel dezelfde. Wat de vastheid der grondslagen betreft, was men niet verder gekomen dan hetgeen Raffles had saamgesteld ; zij kon in werkelijkheid niet met eene grondbelasting worden vergeleken, gelijk in Europa geschiedt, rustende op een geregeld kadaster en daardoor een vrij groote mate van vastheid bezittende, welke voor de grondbezitters van groote waarde is en voor de regeering om de economische kracht der bevolking te constateeren. Wetende, dat aan deze « landbouw-belasting » die in 1903 35% (1) der geheele inlandsche belasting bedroeg nog vele onjuistheden kleven, ziet de regeering er tegen op bij gebrek aan een equivalent. haar door een beter te doen vervangen.

Hoe gebrekkig die belasting ook moge geweest zijn, aan het monopoliestelsel was een einde gemaakt, en de eerste hand gelegd aan de « *ekonomische ontwikkeling* » van Java, door den landbouwer tot arbeiden aan te moedigen, den uitvoer te vergrooten en de debouchés te vermeerderen. Hun werd gewezen op de toekomstige voordeelen van geregeld en goed ingedeeld werk, in één woord er was een begin gemaakt aan de instelling van vrijen arbeid. Een groot werk, waarop door Raffles met klem was aangedrongen, en waarvan de niet uitvoering tot heden diep betreurd wordt door zijne opvolgers, was het bijhouden der statistieken. Van hem zeide M. Ch. Th. van Deventer, in zijn Gidsartikel van 1902 dan ook : « Raffles » beduidt het edelmoedig pogen, om vóór het alles beheer» schend beginsel van het winstbejag het heil der Indische » gemeenschap als Indie's gemeenschap, als Indie's hoogste » wet in de plaats te stellen. »

Maar toen het jaar 1816 naderde, verdween met dezen braven man alle illusie tot verbetering van den economischen toestand van den armen Javaan tot 1870.

---

(1) Zie M. C. Th. van Deventer. Overzicht van den economischen toestand der Inlandsche Bevolking van Java en Madoera. Hoofdstuk « De Algemeene Belastingdruk » f° 357.

VIERDE PERIODE. — 1816-60.

STAATSMONOPOLIE EN BATIGE SALDI.

CULTUURSTELSEL (1)

Nauwelijks was Raffles vertrokken en alhoewel de Ned. Ind. regeering zijne uitnemende voornemens ten volle beaamde, werden zijne landbouwvoorschriften slechts gedeeltelijk opgevolgd. Er moest geld komen, niet meer ten voordeele der « *partikuliere instelling* » de O. I. compagnie, maar de « *Staat Nederland* » eischte zulks.

Het gouvernement verlangde van den inlander, dat hij een minimum deel van zijn land naar voorschrift van het bestuur zou bebouwen, om zoodoende iets te hebben, wat hij aan het gouvernement kon verkoopen.

Toen was er nog geen sprake van suikercultuur ; hier en daar waren wel eenige aanplantingen voor locale consumptie, en hier en daar eene verdwaalde fabriek, die met buffels de molens in beweging bracht ; maar noch industrie noch landbouw werkte normaal.

De koffie, peper, en andere toen minder belangrijke produkten werden gekweekt, maar de verzorging liet te wenschen over. Het regeeringsdenkbeeld was :

A. Door daarin zaken te entameeren, gelijk de gewone koopman was, winst te behalen.

B. Men ontving op die wijze de belasting gemakkelijker in geld.

C. De nederlandsche markten en de scheepvaart, welke toen in verval waren, werden onmiddelijk daarmede gebaat.

1830/60. Die politiek, welke een vasteren vorm kreeg door de invoering van het cultuurstelsel in 1830, is een «*voorlooper*» 2) hiervan geweest, waarmede aangetoond is, dat v. d. Bosch, zijn « meesterstuk » niet heeft uitgevonden, maar dat hij een

(1) Zie aangaande de bibliografie over dit onderwerp. Noot 3 van Pierre Gonnaud. Le colonisation hollandaise f° 428. en noot op f° 473/4.

(2) Pierre Gonnaud aangehaald werk f° 417. bovenaan.

door één zijner voorgangers uitgedacht plan nader heeft omgewerkt en tot wet omgezet.

In 1832, verscheen een regeeringsbesluit, waarin het terrein bestemd voor de gouvernementscultures werd vastgesteld, en beperkte de bevoegheid van particuliere ondernemingen, terwijl werd bepaald dat één percent van hetgeen de gedwongen cultuur opbracht, betaald zou worden aan de Inlandsche of Europeesche ambtenaren, die met het toezicht waren belast. In zijn bloeitijd beschikte het cultuurstelsel over 800 000 gezinnen en werden 101 000 acres tot gouvernementsaanplanten geschapen. (1)

Het gouvernement had een proef met gouvernements exploitatie in de residentie « Madioen » genomen ; maar dat mislukte. Het stelsel der « *suikercontracten* », waarbij het gouvernement meest alle risiko op zich nam met kapitaal-voorschotten aan particulieren voor het aanleggen van suiker plantages, werd voortgezet. Op de belangen van de landbouwende inlandsche bevolking werd niet gelet. Raffles' illusie van « vrijen » arbeid was verdwenen, de Nederlandsche Staat had van den inlander een slaaf gemaakt, blootgesteld aan allerlei afpersingen van de inlandsche hoofden en particuliere planters, die zich beriepen op de overeenkomsten met de regeering. Suiker, koffie, dat waren de twéé produkten, waarvan Nederland zooveel verwachte en ook kreeg ; maar op welk eene manier ?

Het gouvernement gaf renteloos voorschot tot aanbouw van fabrieken, voor bedrijfskapitaal als anderzins ; het plantloon van het suikerriet in « *gedwongen* » dienst aan te planten, was per bouw (0.706. H A) fls 43 koper (koper : zilver = 120-100) voor de éérste soort ; fls 36. – voor de twééde soort ; fls 29. — voor de derde soort. Het gouvernement verbond zich te leveren de noodige werklieden tegen 12 duiten (10 cents), trekbeesten en karren tegen 30 duiten (24 cents) per dag. Plantloon en brandhout moesten aan het gouvernement worden voldaan in *suiker* tegen fls 10 koper de pikol (61.76 kg). En in 1832 verbond zich het gouvernement om een « Suiker-

(1) N. G. Pierson. Het cultuurstelsel, Amsterdam 1868.

contract » dat voor 3 jaar werd gesloten. na overeenkomst, nog met *twintig* jaar op dezefden voet te verlengen, indien de contractant die mocht wenschen

Geen wonder dat de suiker-contracten bij goed beleid schoone winsten afwierpen, en dat er zich toen liefhebbers genoeg opdeden. De voorwaarden konden toen voor de bevolking en voor het gouvernement voordeeliger worden gesteld. Ik schrijf hier geene geschiedenis van suikerculturen, maar geef het treurige exploitatiesysteem aan, hetwelk demoraliseerend op den landbouw werken moest. Het voortbestaan van den landbouwer werd daardoor onmogelijk gemaakt, terwijl een tijdperk van favoritisme aanbrak. Een suikercontract werd eene geldmakerij, maar tegenover één begunstigde, die er machtig door werd, stonden er tientallen ontevredenen, die waren afgewezen. Die contracten werden van 1840 8 *onderhands* uitgegeven ; aan knoeierijen natuurlijk geen gebrek De *zoogenaamde* vrije landbouwarbeid ontaarde in een vermomde dwangarbeid, onder den druk der inlandsche hoofden, door wier tusschenkomst de z.g. vrije arbeiders verkregen werden (1)

Op 21 November 1859 zeide het kamerlid *van Hall* in de tweede kamer der Staten-generaal en die *tegen* de uitbreiding van suikercontracten was : « Mij is door deskundigen, door » Javanen. menschen van groote ondernemingen gezegd, en de » specialiteiten in de kamer moeten beoordeelen of het waar » is, dat het karakter van den Javaan is hoogst voorzichtig, » oplettend en zeer gehecht aan goede manieren. Wanneer gij » een suikercontract geeft aan een man van een morsig gedrag » en slechte manieren doet gij een onbedenkelijk kwaad, » want die man heeft in de binnenlanden eene zekere hooge » positie en wordt door den Javaan als een type van het Euro- » peesche karakter beschouwd. »

De latere Minister van koloniën *Fransen van de Putte* ontkent dit geenszins maar hij zegt : « Het is alleen de vraag, » hoe zal men de geschikste contractanten krijgen, door gunst

(1) Zie Pierre Gonnaud's aangehaald werk f° 434. — « Charles et Raymond Pety de Thozée » f° 145.

» of door publieke uitbesteding? Zal het, om aan het verlangen
» van den heer van Hall te voldoen, de regeering altijd geluk-
» ken onder hare gunstelingen « *menschen van goede manieren* »
» te vinden; niet dezulken, die daarom den schijn aannemen in
» de entourage van een minister of den landvoogd, maar die
» wezentlijk in den omgang met den inlander hunne ware
» beleefdheid en tact toonen ».

De politiek van Nederland was in overeenstemming met dien toestand.

Opentlijk kwam de Minister van Buitenlandsche Zaken, Mr J. P. P. baron van Zuylen van Nyevelt, de woordvoerder van het kabinet, in 1861 er voor uit: « *liberaal voor Nederland, maar behoudend voor Indië* ».

Die leuze werd ontleend aan eene circulaire van 30 September 1861 door genoemden minister als chef van zijn departement aan Indie's vertegenwoordigers in het buitenland (o. a. te Rome) gezonden, waaruit nog meer de gewetenlooze exploitatie der koloniën in het oog valt, en hare twijfelachtige houding ten opzichte van den Paus. Het was bij de erkenning van den koning van Italië na den Garibaldi-oorlog, nadat de noodlottige epidemie van het cultuurstelsel 31 jaar had gewoed, en de schandalen door Multatuli in zijn «Max Havelaar» waren bekend gesteld, dat de minister schreef:

« Le ministre n'a pas dissimulé, que bien que libéral par
» les affaires de la mère-patrie il ne saurait promettre d'ap-
» pliquer le même principe à l'administration de nos posses-
» sions transatlantiques, qui exigent un gouvernement équi-
» table mais énergique.

» D'autre part les intérêts de la métropole réclament
» énergiquement le maintien «*du système des cultures*» qui
» produit des sommes considérables au trésor, sans par cela
» faire peser sur les indigènes des charges plus fortes que dans
» les autres colonies. Le ministère n'a pas modifié sa manière
» de voir à cet égard. Si j'appelle votre attention sur ce point,
» c'est que les commentaires, que la presse libérale a faits à
» l'occasion de la nomination du *Baron Sloet*, aux fonctions du
» gouverneur général des Indes auraient pu vous faire croire
» à un revirement dans les vues du gouvernement à l'égard

» de la politique coloniale. La fausse interprétation donnée à » cette nomination ne doit être attribuée qu'à l'esprit de parti, » qui exerce une influence particulièrement fâcheuse sur les » affaires coloniales. (1)

Die leuze kwam in conflict met den toenmaligen liberalen minister van koloniën Mr J. Loudon, die gesteund werd door de overige leden van het kabinet, hetgeen de aftreding van den minister van buitenlandsche zaken ten gevolge had. Op 21 December 1861 trad het ministerie af. Fransen van de Putte maakte zijne intrede in de kamer, en begon de *nieuwe koloniale richting*.

HET CULTUURSTELSEL EN HARE GEVOLGEN

Het is noodig eene duidelijke voorstelling hiervan te geven, alvorens de overgangsperiode te behandelen.

Het hoofdbeginsel was, dat de Souverein eigenaar van den grond is, en als zoodanig recht had op een zeker aantal van den oogst, of een daarvan evenredige opbrengst in geld, de zoogenaamde « *landrente* », — dat volgens hem het 2/5 gedeelte moet bedragen, — wilde hij instede daarvan de bevolking der desa's overhalen contracten te sluiten, om één vijfde van hare *rijst*velden aftestaan en dat gedeelte te beplanten met gewassen, voor de Europeesche markt geschikt, en geen meer arbeid vorderende dan de rijstcultuur. De produkten zouden, gelijk als met de koffie thans geschiedt, tot een vasten prijs aan de Indische regeering moeten worden geleverd, die na verkoop in het moederland de surplus aan de desa's zou uitkeeren. Was er evenwel een misoogst buiten de schuld der desa veroorzaakt, dan was het de plicht der regeering voor die schade op te komen.

Dat het systeem schadelijk werkte, laat zich best begrijpen; eene regeering die door zelf koopman en expediteur te

---

(1) Zie M[r] W. J. VAN WELDEREN BARON RENGERS. Schets eener parlementaire geschiedenis van Nederland sedert 1849. Deel I. f° 230).

spelen alle particuliere initiatief doodde, en daarmede hare roeping prijs gaf van de belangen harer onderdanen te behartigen, kon onmogelijk eene goede politiek volgen. *Van den Bosch*, die dit zéér goed begreep, hield zich voor den domme, niettegenstaande de verschillende verschenene brochures over het uitzuigings-systeem genoegzaam Holland en de Colonie op de hoogte der uitwerking stelden.

In 1836 bedroeg de winst op suiker nog fls. 394 746, — ; daarna werd (blijkens de toelichting op het Cultuurwet-ontwerp van 1865) tot het jaar 1844 ingesloten telkens verlies op het produkt geleden, welke verliezen in 1842 met een bedrag van fls. 2.902 996 hun hoogste punt bereikten. Daar gelijktijdig de koffijprijs daalde tot 18 cts per Amsterdam pond en die van tin tot fls. 40 de picol, was de regeering door deze verliezen in niet geringe verlegenheid. Eene beperking van de met riet bebouwde oppervlakten en van het aantal fabrieken in die streken, waar de opbrengst onvoldoende was, baatte niet, en men besloot de fabrikanten bij de hoedanigheid van hun produkt te interesseeren. Dit geschiedde door hun 1/3 van den oogst voor eigen verkoop te laten en te eischen dat de overige 2/3, die aan de regeering geleverd moesten worden, van betere hoedanigheid behoorde te wezen dan tot dusver. In 1854 werd dit ten gunste der fabrikanten nog nader gewijzigd in dier voege, dat de regeering een bepaalde hoeveelheid van goede qualiteit bedong en de rest, ook al was het meer dan 1/3 van een oogst, aan den fabrikant overliet, waardoor deze profiteerde van den hoogeren marktprijs, welke hij van dit aandeel maakte, vergeleken bij den contract prijs, waarvoor hij het overige afstond.

Te zamen heeft de suiker cultuur in de periode 1836-1863 gedurende 19 jaren voor de Regeering fls 63.880.084 winst en gedurende 9 jaren fls 11.868 473 verlies opgeleverd, alzoo ten slotte een saldo winst van 42 1/2 millioen, welke winst in de voordeelige jaren 1845-1863 na aftrek van de hoogste en laagste cijfers neerkomt op fls 4.978.260 per jaar.

Deze winst sedert 1845 door de regeering behaald, kwam geenzins ten nadeele der fabrikanten, die voortgingen groote

voordeelen uit hunne contracten te putten. Tot keerzijde hadden zij den zwaren druk op de inlandsche bevolking. (1)

Hoofdzaak was « *geld naar Nederland te doen vloeien* », maar vooral aan de schatkist, terwijl op de ekonomische ontwikkeling van handel en landbouw niet werd gelet. Bovendien liet de uitvoering der wetsbepalingen van het cultuurstelsel alles te wenschen over. De percentages aan de hoofden werden zoo hoog mogelijk opgevoerd, over een veel grooter deel dan 1/5 der velden beschikt, ja, soms alle velden van eene desa in beslag genomen, waar het wenschelijk werd geoordeeld aaneengeschakelde plantages te bekomen, en hare bevolking moest zich dan maar met die van desa's verstaan, om gronden voor de rijstcultuur (d. i voor hunne voeding), te bekomen, zoolang tot dat zij, na het einde van een gouvernementsoogst, hun gronden terug bekwam, wanneer weder de velden van andere desa's door het bestuur in gebruik werden genomen. Landrente werd ook geheven èn van de gronden, door de gouvernement cultures gebezigd, èn van de overgehoudene rijstvelden.

De misbruiken werden doodgezwegen, zoolang de millioenen binnenkwamen en Holland's schatkist daarmede vulden, totdat in 1860 de schandalen te publiek werden, dat de regeering hare wandaden niet meer kon verzwijgen. De afgevaardigde der 2de kamer *Baron v. Hoevel*, aangemoedigd door de verschrikkelijke hongersnooden in Midden Java, als een onmiddelijk gevolg der totale verarming der bevolking, die niets meer bezat, om zich te voeden, deden met den *Max Havelaar* van Multaluli de oogen in Nederland opengaan. Onder het bestuur van den G. G. Sloet van den Beele in samenwerking met den minister v. koloniën Fransen v. d. Putte werden de meeste gouvernementscultures opgeheven, deels wegens de minder gunstige financieele uitkomsten, deels ter verlichting van den druk van den inlander, zoodat bij het

---

(1) Zie HASSELMAN, mijne ervaring als suikerfabrikant in de binnenlanden van Java. 1862. — Prof. G. K. ANTON te Jena : Studien zur kolonial politik der Niederlände. Die Rohrzuckerindustrie auf Java und die Eingeborenen, herausgegeben von G. SCHMOLLER, July 1906.

einde van zijn bestuur (1861-1866) slechts een tweëtal dwangcultures (koffij en suiker) overbleven.

De suikerwet van 21 Juli 1870, ter wijziging der artikelen 56 en 60 van het R.R., waardoor de gouvernements suikercultuur na een tijdperk van trapsgewijze vermindering voor de beschikking over de gronden van den inlander na den aanplant van 1890 ophield te bestaan, decideerde in een en ander. En hiermede verdween het cultuurstelsel dat, wanneer men tot 1890 calculeert, juist 3 5 eeuw heeft bestaan, maar Nederland's reputatie voor ééuwig heeft geschandvlekt als « koloniale mogendheid. »

Merkwaardig is wat Fransen v. d Putte in de avondzitting van 8 December 1862 den afgevaardigde van Arnhem « *van Lynden* » toeriep :

« Ik bedoel, dat het christendom niet kan gaan hand aan » hand met ons regeeringstelsel op Java. En nu spreek ik niet » alléén van het cultuurstelsel, maar van het geheele regeering- » systeem ; ... wanneer wij de Javanen bleven behandelen » gelijk nu, en wij gaven den Javaan een bijbel in handen, zou » men dan, wanneer die s'avonds in de desa (dorp) als zijne » legende werd voorgelezen, geen gevaar loopen, *niet* dat hij » zeide : gij zijt een huichelaar —, want ik geloof niet, dat dit » woord bestaat in zijn taal, al vindt men er ook honderden » onder zijne priesters ; — maar dat hij zou zeggen : « ik heb » den bijbel gelezen maar dat is toch geen ernst. Daaraan kunt » gij toch geen geloof hechten ? Hoe is uw dwangcultuur, uw » systeem van regeeren hier te lande in overleg met de rech- » ten van alle, met de liefde tot den naaste ? Ik heb dat boek » eens naar voren doorbladerd en toen ben ik gestuit op een » vroeger tijdvak. Ik geloof, dat gij nog verkeert in het tijdvak » dat *Mozes* u waarschuwt tegen de

AANBIDDING VAN HET GOUDEN KALF.

Dat was zijne laatste belangrijke rede als kamerlid om, dd. 1 July 1863 Minister van koloniën te worden; — den dag dat de eerste kamer der Staten generaal het wetsontwerp tot afschaffing der slavernij in West-Indië aannam.

Van « moderne » kolonisatie was in die période nog niet sprake, omdat het « batig slot » beschouwd werd als de meest natuurlijke zaak van de wereld. Fransen v. d. Putte zag toen reeds in, dat die surplus niet meer kwamen van het cultuurstelsel, maar van de *koffie* waartoe zich niet het eigenlijke cultuurstelsel uitstrekt, op de *tin* en op de *suiker*, die voor een groot deel in « vrijen arbeid » werden geproduceerd. — Die overgangsperiode was absoluut noodzakelijk om de latere veranderingen, die de liberalen voor oogen stelden, beter te doen slagen. En juist in dien tijd heeft genoemde minister zijn beste werk geleverd !

Aan zijne groeve in 1902 sprak Dr A. Kuyper, toen eerste minister : « Ik zie in hem een man, die, al tastte hij wel eens » mis, toch het hooge voorrecht genoot, wending en leiding » in de kolonie te brengen, waardoor Nederland in het oog » van Europa en de wereld, het *bezit zijner koloniën weder* » *waard is geworden.* »

O. A. met het provoceeren van den Atjeh-oorlog, terwijl hij die wandaad wilde laten komen ten laste van den gouverneur-generaal Mr J. London die, het moederland willende redden van een echec, aanraadde voorloopig bemiddelend op te treden,(1) omdat het koloniale leger te veel versnipperd lag, om een masse binnen eene begrensde tijdruimte te kunnen handelen.

Zóó was de koloniale politiek in dien tijd van 44 jaar gedegenereerd ! en de landbouwende bevolking na de korte verlevendiging onder Raffles tusschenbestuur, tot algeheele verarming gedoemd !

VIJFDE PERIODE. — 1860-1870.

DE OVERGANGSPERIODE.

Overal misere onder het landbouwende volk — en de suikerlords maakten groote fortuinen ! Waarom die twee uitersten ? Omdat de inlander op Java van natuur landbouwer is.

(1) Zie De Nisero-quaestie en de G. G. Loudon door C. E. van Kesteren Juli... 1884 nummer v. d. Indischen gids f. 119)

De statistiek van 1900, de laatste volkstelling, wijst aan, dat van 5.5 millioen families er 3.7 landbouwers zijn.(1) Vandaar dan ook het logisch gevolg dat Java staat en valt met den landbouw. Het plan was, de Javaan zou worden individueel eigenaar van de rijstvelden, die hij bezat of gebruikte. De Staat zou eigenaar worden van de overige, niet *onder geldigen titel* door anderen bezeten gronden; en van de *woeste* gronden, welke voor 20 tot 40 jaar zouden kunnen worden gegeven in erfpacht. Tot dien tijd was Java door het cultuurstelsel geworden *een gouvernements plantage*; zeker, er waren particulieren, die suiker maakten; maar zij deden dat met kapitaal van den Staat, en onder waarborgen van den Staat betreffende het krijgen van gronden en aanplant, terwijl de Staat hun desnoods zelf met werkkapitaal bijstond!

Nu wilde Fransen v. d. Putte Java in eens tooveren in een land, waar het particuliere kapitaal zonder Staatshulp in « vrijen arbeid » zich de producten zou moeten verschaffen. Het kapitaal is gelokt; al is Java gelukkig in het bezit gebleven van de draconische doch heilzame bepaling, dat het grondbezit, collectief of individueel, van den Javaan *niet* overdraagbaar is aan een Westersch of Oosterschen vreemdeling. Deze wet viel in 1866, met het ministerie, doch werd 4 jaar later onder den minister E. de Wael, 21 July 1870, eenigzins gewijzigd aangenomen:

I. — Nieuwe invoering van de suikercultuur op « hoog gezag » heeft niet plaats

II. — Waar zij bestaat, eindigt de beschikking der gronden, door de inlandsche bevolking voor eigen gebruik ontgonnen, met den aanplant van 1890, met trapsgewijze vermindering van die beschikking na den aanplant van 1878. — Ziehier de werkwijze eener moderne fabriek.

Suiker. — Een suikerfabriek op Java moet, in tegenstelling met de meeste beetwortelsuikerfabrieken in Europa, zelf voor haar grondstof, het riet, zorgen. Daardoor wordt op Java onder eene suikeronderneming verstaan een complex gronden,

(1) Zie M. C. Th. van Deventer. Overzicht van den economischen toestand f° 8.

die door de onderneming met riet beplant worden. In het centrum dezer gronden staat de fabriek, die dit riet moet verwerken. De suikerondernemingen bestaan uit 500 à 1500 Bouws = 350 à 1050 H A. rietaanplant, en daar meestal gewerkt wordt met twee of driejaarlijksche wisseling is het totale terrein, waardoor een suikerfabriek omringd wordt, ongeveer 1500 à 4900 Bouws of 1050 à 3150 H. A De suikerfabriek moet zulk eene capaciteit hebben, dat het geproduceerde riet in ongeveer 100 à 120 dagen verwerkt worden kan: Dat is 5000 à 15000 picols riet per etmaal of 300 à 900 Ton riet. Op Java wordt het riet « *hoofdzakelijk* » geplant op gronden, die van de inlandsche bevolking slechts voor één jaar worden «*gehuurd*». Deze regeling maakt het voor de ondernemers niet mogelijk om groote kosten te besteden aan de verbeteringen van den grond.

Gelukkig profiteert men bij het inhuren van den grond van de irrigatiewerken, die voor de rijstbouw waren aangelegd. Deze irrigatie is absoluut noodzakelijk, daar men in den droogen mousson plant, en het riet voor het ontkiemen water noodig heeft. Meestal komt men om de drie jaar op hetzelfde veld met het riet terug, en plaatst men in dien tusschentijd vooral rijst, bij gebrek aan water ook maïs en boonen. Zoodra de rijst in April geoogst is, wordt de grond onmiddelijk bewerkt. De maaltijd van het riet is van April tot October; de planttijd van October-April, zoodat gedurende de periode van bewerking voorafgaande den maaltijd zes maanden noodig zijn den grond met rust te laten, en voldoende te irrigeeren.

Alles moet in den grond staan, wanneer de regens worden verwacht (October-April), terwijl de hoeveelheid water benoodigd voor een rietaanplant 1/2 liter per Bouw per seconde is, d. i. op eene onderneming van 700 H.A. ongeveer 30.000 kubieke meters. Op het oogenblik van planten, waarbij de stekken voortdurend begoten worden, is ongeveer 3 L. per seconde noodig, d. i. op zulk eene onderneming 180.000 kubieke meters per etmaal.

Ik haal dit voorbeeld aan, om aan te toonen van hoe groot gewicht de irrigatie voor dit belangrijk landbouwartikel is, en meteen om duidelijk te doen uitkomen het «*gevaar*»,

waaraan de bevolking, die grootendeels van *één* cultuur leven moet, blootstaat, wanneer de regens niet op tijd doorkomen, of het artikel door lage prijzen of fiscaliteit wordt belet zijne ekonomische waarde te behouden.

Hoe zich deze cultuur na de dwangperiode uitbreidde, blijkt uit de volgende cijfers : gedurende de campagne 1905-6 waren 175 fabrieken in werking met eene produktie van

suiker = Pics (à 61.76 Kg.) = ...	15.527.223
terwijl de taxatie voor de aanstaande oogst zal zijn (1906)	15 400 444
of eene afname van — 0 80 %. De bebouwde oppervlakte = 1905 = ...	95 680 H.A
De bebouwde oppervlakte = 1906 = . . .	98.875 »
of eene vermeerdering van . . . . +	3195 H.A.

De resultaten over de laatste 10 jaar waren : (1)

1893	Pics	8.597.000	Ton	530.960
4	»	9.416.000	»	581.570
5	»	8.653.000	»	534.390
6	»	9 493 000	»	586.300
7	»	11 739 000	»	725.030
8	»	12 345 009	»	762.350
9	»	12 051.000	»	744.260
1900	»	13.014.000	»	803.740
1	»	14.526 000	»	897 130
2	»	15 419 000	»	952 300
3	»	17.083.000	»	1.055.040
4	»	16 943 000	»	1.046.430
5	»	?	»	?
6	»	?	»	?

waarvan 90% wordt uitgevoerd
10% » verbruikt

De productie van suiker is dus sedert 1893-4 bijna verdubbeld.

Nemen wij in aanmerking de opgaven van « Licht » te Maagdenburg voor de wereldproductie van :

(1) Zie Indische Mercuur. Eindresumé der Indische producten 1905.

	Ton à 1000 kg.			
Beetwortels ...	5,756,000	6,083,000	4,916,000	7,140,000
Rietsuiker......	4,151,000	4,224,000	4,599,000	4,878,000
dan is het Totaal.	9,907,000	10,307,000	9,515,000	12,018,000
Jaren :	1902/3	1903/4	1904/5	1905/6

De Javasuikerproductie vertegenwoordigt een aardig cijfer en geeft een goed bewijs wat *vrijen arbeid* vermag, — d. i 1/5 van het totaal rietsuiker. Men zou mij allicht de vraag kunnen stellen, hoe de landbouw na de opgesomde tegenspoeden nog heeft kunnen bestaan. Het « *Particulier initiatif* » is de kracht geweest, die de ongelukkigen te hulp kwam.

Zooals ik zeide, was het kapitaal door de prachtige resultaten der suikerprijzen naar Java gelokt; en éénmaal de millioenen in den grond gestoken, waren deze niet zoo gemakkelijk er weder uit te nemen, zonder gevaar van alles te verliezen. De regeering had hare voorschotten gestaakt, eveneens hare assistentie tot het verleenen van werkvolk, waarvoor hongerprijzen werden betaald. Nu moest de particulier maar zien, hoe hij met profijt kon werken. Velen werden geruineerd, en hunne fabrieken à tout prix verkocht, welke door nieuwe werden vervangen, voorzien van de modernste machineriën en eene goede reserve. De crisis werd glansrijk te boven gekomen, en de energieke fabrikanten voor hunne moeite beloond. (1)

Daartoe werkten mede de hooge koffieprijzen, die het hunne bijdroegen om die cultuur te pousseeren, en de risico's der geldschieters over twéé cultuurs te verdeelen. De staat zich van die moeilijke tijden voor particulieren niets aantrekkende, ging voort met surplus te inkasseeren zooals de volgende cijfers duidelijk aantoonden :

De « memorie van toelichting » op de begrooting van 1895 gaf op :

---

(1) Zie Indische Mercuur, 9 Octobre 1906 N° 41. De vooruitgang van de suikercultuur op Java door Kobus, f° 681.

Voor 1860	een avans van	frs.	33.278.125
1	»	»	33 969.744
2	»	»	19.592.310
3	»	»	40.190.696
4	»	»	34 688.235
5	»	»	33.612.026
6	»	»	32.198.102
7	»	»	14.856 335
8	»	»	10 771.359
9	»	»	10 000.000
		Total frs.	263.156.932

Over deze millioenen schrijft Mr C. Th van Deventer (1) :
« Indien Nederland zich de besproken millioenen niet had toe-
» gëeigend, indien het die had aangewend tot ontwikkeling van
» den economischen toestand van Java, dan zou men reeds
» jaren geleden, om bij dit eene onderwerp te blijven, spoorwe-
» gen hebben kunnen bouwen met Indisch geld, en zou Indië
» op dit oogenblik niet hebben te dragen het aandeel van
» 100 millioen in de Nederlandsche schuld, die is moeten
» worden aangegaan, om Indië in de gelegenheid te stellen
» zijne spoorwegen te betalen. Het is altijd mijne groote grief
» geweest, en ik heb daarvan nu weder blijk gegeven, dat,
» met Indisch geld de « Nederlandsche » spoorwegen zijn
» betaald, de Indische spoorwegen zijn gebouwd met geld,
» dat Indië van Nederland heeft moeten leenen. Ten gevolge
» van dit leenen is op Indië gelegd de last van om jaarlijks
» ongeveer 4 millioen aan rente en aflossing te betalen, en die
» millioenen zijn het juist, die Indië noodig heeft om zijn
» onderwijs te verbeteren en in de lasten eenige verlichting
» aan te brengen. Ik behoef niet nogmaals te zeggen, dat
» indien die 4 millioenen sedert eene reeks van jaren, zoolang
» de spoorwegen op Java bestaan, in den vorm van baten
» aan de Indische middelen waren toegevoegd, Indië heel
» wat had kunnen doen, wat nu nog gedaan moet worden,

(1) In de Indische gids fo 46 dd. 1905 deel I. en zijn meesterwerk de « Eereschuld » van Nederland.

» zoodat Indië er dan zeker veel beter voor had gestaan, dan » het er nu voor staat. »

De *Nederlandsche Handelsmaatschappij*, de afscheper en de verkooper in het moederland der gouvernements producten, deed het hare eveneens, om alles naar zich toe te halen. (1) De koffieveilingen dier maatschappij, aanvankelijk slechts twéémaal per jaar gehouden, ***brachten de groote nadeelen daarvan*** als de makelaarscombinaties, die vooraf den prijs bepaalden ; de handel en de regeering dit inziende brachten de maatschappij er toe van af 1864 deze veilingen met uitzondering van den zomer iedere maand te doen houden, hetgeen nog geschiedt. Vandaar dat dat lichaam met haar « idée fixe » van weleer van ***monopoliseeren*** in het geheel niet beantwoordde aan hare roeping ! Ook voor de scheepvaart had zij eene noodlottige uitwerking. — In plaats van door lage vrachten de voortbrengers op Java aan te moedigen hunne producten zooveel mogelijk af te schepen en niet locaal te verkoopen, geschiedde juist het omgekeerde. Aanvankelijk werd de scheepbouw in Holland door hare hooge vrachten zeer beduidend bevorderd ; het was toen een gouden tijd voor de reeders. Doch de overproductie van de scheepsruimte was in 1841 van dien aard, dat de maatschappij zich genoodzaakt zag daartegen verschillende maatregelen te nemen, door geen nota te nemen van nieuw te bouwen schepen voor het vervoer van koopwaren, het invoeren van algemeene beurtlijsten enz Die vrachtprijzen bleven tot 1868 gehandhaafd, met de natuurlijk zoo treurige resultaten, dat er in de economische toestand eerst dan verbetering kwam toen alle hinderderpalen waren uit den weg geruimd. Toen men overging tot *vrije mededinging* door aan de laagste inschrijvers de preferentie te gunnen, toen eindelijk kwam er meer vrijheid in het doen van handelszaken, waarmede de landbouw direct was geïnteresseerd en gebaat.

---

(1) Théories de la Colonisation au XIX' siècle. reeds aangehaald, f° 139.

ZESDE PERIODE. — 1870-1906.

MODERNE KOLONISATIE

« Eindelijk » kon men wel zeggen ! Had tot nu de regeering van het denkbeeld uitgegaan van « behoudend voor Indië, » de afschaffing der « *differentiëele rechten* » in 1866, de verandering der scheepsvrachten in 1868 ; de nieuwe suikerwet in 1870, de oprichting eener nieuwe nationale stoomvaartonderneming in 1871 « De Nederland » hadden nieuw leven aangebracht waartoe ook medewerkte de nieuwe « agrarische verordeningen. »

Wij treden nu in eene periode, « *nimmer te voren door Java* gekend » in de periode der beschaving, waarin het verfoeide mopoliestelsel werd vervangen door meer schijnbaar liberale denkbeelden, zonder dat er nog werkelijk kleur was bekend. Een tijdperk van onzekerheid, maar toch verschillend naar meer menschelijke principen, overeenkomende met eene moderne kolonisatie. Welke deze was en hoe de resultaten zijn, zullen wij afzonderlijk behandelen na eene duidelijke uiteenzetting van de invloeden, die de verdwijning der monopolieprijzen op het landbouwbedrijf uitwerkte. Deze waren voor een groot deel bepaald door de willekeur van hen die de dingen voortbrengen. Van 1830 tot 1870, dus gedurende 40 jaar was de regeering zoo goed als alléén verkooper van landbouwproducten en de Nederlandsche Handelsmaatschappij de geldschieter, commissionnaris en uitvoerder van de regeering in commerciale aangelegenheden. Maar wat hier te onderzoeken valt, is hoe ver die willekeur reikt en vooral of het waarschijnlijk is dat de monopolist van de betrekkelijke vrijheid, die hem is verleend, gebruik heeft gemaakt op eene wijze, die al of niet strookt met de belangen der maatschappij. Bij een zekeren prijs, die echter voor sommige artikelen zéér hoog kan zijn, houdt alle vraag voor het gemonopoliseerde op. Is het debiet van het artikel gevoelig voor prijsverandering, kan men zeker zijn, dat de monopolist belangrijk minder dan dien hoogeren prijs zal vorderen. Dan inzonderheid, wanneer zijn

artikel behoort te drukken, waarvan het debiet zeer gevoelig is voor prijsverandering.

Hij kan verlangen, wat hem goeddunkt, maar welke « *hoeveelheid* » (en hier lag de kortzichtigheid van Holland) hij tot den verlangden prijs zal verkoopen, hangt *niet* af van zijne beslissing. En juist de beperking dier hoeveelheid heeft alle welvaart tot 1870 gestremd. En dààr had men denzelfden toestand als b.v. thans in Rusland, wààr landbouwers zijn óf rijk óf doodarm, zonder eene middenklasse te bezitten als in goed bestuurde landen, welke hunnen vooruitgang kunnen waarnemen.

De monopolist moet kiezen. Wenscht hij een bepaalde hoeveélheid te verkoopen, zoo moet hij geen invloed trachten uit te oefenen op den prijs ; wenscht hij invloed uit te oefenen op den prijs, zoo moet hij afwachten. hoeveel hij zal te gelde maken. Slechts één van beiden kan de monopolist beheerschen, den prijs óf het debiet, nooit deze twee te zamen

Dat hebben vroegere regeeringen nooit willen begrijpen, en dat de tegenwoordige er naar streeft in den nog abnormalen toestand van den landbouwer verandering te brengen, verdient allen lof. Maar, waar komt het geld van daan, wanneer de kolonie nog niet leenen mag, en het moeder- land niet meer wil garandeeren of voorschieten ?

Er zouden twéé oorzaken daarvoor kunnen dienen :

A. Dat Holland niet geven wil, omdat de finantieele toestand aldaar ongunstig is ; dus uit « *onmacht* » ;

B. Dat de aziatische koloniën nog draagkracht hebben, voldoende om méér belasting te kunnen betalen, dan zij tot heden hebben opgebracht. Geen dezer twéé veronderstellingen hebben reden van bestaan.

A. — De waarheid is, dat over de laatste 11 jaar van liberaal bewind 1890-1901 het eindtekort van Nederland 8,4 millioen gulden heeft bedragen. Terwijl echter in den zelfden tijd 27 millioen gulden van de Hollandsche staatschuld werd afgelost, zonder dat nieuwe leeningen behoefden te worden gesloten. — Evenzoo werden er in diezelfde periode productieve werken (kanalen, spoor en tramwegen enz) aangelegd ter gezamenlijke waarde van 35 millioen gulden waar-

voor zoo noodig geleend had kunnen worden Tegenover de zwartgallige beschouwingen der tariefverdedigers (protectionisten) staat ten laatste ook de thans door alle partijen uitgesproken nutteloosheid van dadelijke belastingverhooging (accijns, gedistilleerd, opcenten, directe belastingen) welke wil is voorgesteld geworden, maar eenvoudig rusten blijft. Bovendien is er ook minister Harte's ruiterlijke verklaring afgelegd bij de behandeling der staatsbegrooting over 1904, dat, « uitgenomen alléén de Vereenigde Staten van N.-Ame-» rika geen enkel land in financiëele zoo gunstige omstandig-» heden verkeerde als Nederland ! (1)

In dien zelfden geest drukte *Professor d'Aulnis de Bourouil* te Utrecht zich uit, toen hij zijn advies over de vraag uitsprak :

« Is wijziging van handelspolitiek in Holland wensche-» lijk ? « — In de vereeniging van Staathuishoudkunde en Sta-» stistiek zeïde hij 12-5-1905 ;» Van achteruitgang der volkswel-» vaart is geen spoor te ontdekken : integendeel de vooruit-» gang springt zoo in het oog dat zelfs de minister van binnen-» landsche zaken Dr A. Kuyper, toen Z. E. in de tweede » kamer der Statengeneraal op 4 December 1901 het voor-» nemen van het vorige ministerie tot verhooging van het » tarief van invoerrechten aankondigde, moest gewagen van » de uitmuntende uitkomsten, die op handelsgebied de tot » dusver bestaande orde van zaken voor ons land heeft » opgeleverd. »

Wij zullen het bij deze twéé getuigenissen laten, om de onjuistheid van punt A aantetoonen. De hollandsche finantiën staan zeer goed !

B. — Punt B wordt weerlegd door den tegenwoordigen minister v. koloniën Mr D. Fock die volmondig bekende dat de landbouwende bevolking reeds te zwaar belast is. (2) Hoe onsamenhangend met deze officieele verklaring kwam dan ook de aankondiging eener nieuwe suikerbelasting voor de koloniën in 1906. Met een artikel als suiker treft men direct de ongeveer circa één millioen inlanders, die daarvan leven moesten, en onder wie jaarlijks voor eene som van 60 millioen

(1) Zie Reine « om het tarief .»
(2) Zie Begrooting 1906.

gulden wordt in omloop gebracht. Was het protest daarom alleen niet gemotiveerd ? Er hapert in Holland wat aan : I De richtige en nauwkeurige opmaking der koloniale begrooting. II De motiveering van belastingheffing.

I. Paul Leroy-Beaulieu zegt : (1) « Il faut que l'ordre » préside à toutes les dépenses, que le contrôle s'étende à » tous les comptes que la question financière soit autant que » possible simple et méthodique ; or ce n'est pas là une petite » ni une facile besogne »

Had Nederland zich hieraan gehouden het zou nimmer gekomen zijn aan die « *plotseling* » opgekomen chronische deficitten op de koloniale begrooting, die van 1876, dus dertig jaren lang voortduren, zonder kans op verbetering !

II Wat de *motiveering* der belastingheffing betreft, geene enkele oordeelkundige methode is *kunnen* gevolgd worden in ee*n*e kolonie, die gedurende 60 jaar 1816-1876 surplus heeft opgeworpen, maar voortdurend hoe langer hoe zwaarder is belast geworden zonder geslaagd te zijn den finantieelen toestand te verbeteren.

Een dergelijke voorspoedige kolonie éénig in zijn soort, had het **nù** zoover moeten brengen, dat het geene of althans zéér weinig belasting betaalde.

Zonderling is de opvatting in Holland daaromtrent, zoo kenmerkend weergegeven door N. P. van den Berg, president der Nederlandsche Bank te Amsterdam. (2)

« Het is misschien niet ondienstig er nog eens aan te » herinneren, dat het mij bij mijne bestrijding dier toenmalige » belastingsplannen (1874) niet te doen was om, zooals mij » herhaaldelijk verweten is, « zelf zoo min mogelijk belasting » te betalen, ten einde zoo veel mogelijk over te houden », » maar enkel en alléén om de erkenning van het indertijd door » den Minister de Wael zoo juist en bondig geformuleerd » beginsel : dat alvorens men in Indië met fiscale bedoelingen » aan het belastingwezen de hand sla, zal moeten worden » beslist, wat de kolonie aan het Moederland behoort op te » brengen, « Toen ik in Augustus 1874 in overleg met

---

(1) Science des Finances, Chapitre V f° 119, T. I.

(2) (Vide « Economist » January 1906, Noot. f° 16).

» Mr F.Alting-Mees (oud min v.koloniën) het hier ten lande zoo
» heftig bestreden adres aan den koning ontwierp, had de
» Indische dienst over de jaren 1871/3 een *voordeelig saldo* van
« fl. 72 734.009 opgeleverd ! »

Ik vraag mij af, wáár blijft onder die omstandigheden het grondbeginsel der belastingheffing ?

A. De belasting mag noch de productieve kracht noch de som der voortbrengingsmiddelen schade toebrengen ; zij moet zoodanig geregeld worden, dat zij den prikkel tot arbeid en de kapitaalaanwending niet verzwakt ; niet moet verminderen het belang van den ondernemer bij de uitbreiding van zaken ; evenmin verlies aanbrengen aan ondernemingen, welke winst afwerpen, bijaldien de heffing niet bestond.

Dit zal zich voordoen bij de invoering dezer belasting,

B. De suikercultuur verkeert op Java in één zeer speciaal geval, omdat zij de eenige is, die zich door alle mogelijke crisissen heeft weten door te slaan, en waarop Java om zoo te zeggen « rekenen » kan.

Wij zijn nu langzamerhand gekomen aan het jaar 1906

Deze nieuwe suikerbelasting zal zijn progressief, terwijl genoeg bekend is, dat de statistieken, om de juiste cijfers te weten, wat de suiker kost, bij gebrek aan controle zeer veel te wenschen overlaten. Het protest der belanghebbenden begint met er op te wijzen dat de verbetering in de prijzen neit verzekerd en niet stabel is, terwijl men niet weet, of de Brusselsche conventie ooit gehandhaafd kan blijven en dat het afzetgebied in Amerika gevaar loopt De strijd tusschen beet- en rietsuiker zal met hevigheid blijven voortduren. Verder zijn de producties als bij elk landbouwbedrijf aan stijging en daling onderhevig.

De groote uitbreiding van het areaal geschiedde *niet* als teeken van voorspoed, maar uitsluitend als gevolg van de veranderde bestaansvoorwaarden der industrie. Door het van gounement's wege vaststellen van een maximum areaal waren de industrieelen verhinderd den omvang van hun bedrijf langzamerhand te ontwikkelen, doch als het ware plotseling gedwongen tot een met aanzienlijke kosten gepaard gaande vergrooting der fabriekscapaciteit. De bewering dat de verbetering van den toestand de drukkende speciale belasting rechtvaardigde,

kan niet opgaan en nog minder, dat de industrie. in strijd met art. 175 der grondwet (luidende : geene privilegiën kunnen in het stuk van belastingen worden verleend) op het punt van belastingen, voorrechten zou genieten Behalve de tijdige reductie op de zéér hooge tarieven der Staatsspoorwegen (p) heeft de suikerfabrikant op Java, nooit *éénige tegemoetkoming of hulp van gouvernementswege ontvangen*, maar wel heeft bij retributie voor kosten en vergoeding voor beschadigde wegen moeten betalen, op eigen kosten zijn aanplant tegen diefstal en brand moeten beschermen, geheel alleen proefstations moeten bekostigen, terwijl er verschijnselen zijn, dat zoo langzamerhand nog andere lasten op den industrieel zullen worden afgewenteld en dat de grondprijzen verhooging zullen ondergaan. Terwijl in andere landen de suikerindustrie het voorwerp van hulp en erkenning uitmaakt (= in Holland), is het éénig teeken van belangstelling door een hollandsch gouvernement gegeven : « het angstvol naspeuren of de belast-
» baarheid in dat stadium is gekomen waarop men het maxi-
» mum van heffing zal kunnen toepassen ».

Paul Leroy Beaulieu, sprekende over het « budget » op f° I van zijn meer aangehaald werk, schrijft: Il ne suffit pas pour
» un Etat de recueillir des ressources, il les faut bien employer
» de manière à pourvoir complétement à tous les services néces-
» saires, suffisamment tous les services utiles, et à ne rien
» gaspiller en dépenses superflues. Il faut aussi, que les
» dépenses totales annuelles ne dépassent pas les recettes
» totales annuelles. qu'elles restent plutôt au-dessous, pour
» permettre un allègement graduel des charges nationales. »
Dat is heel wat anders dan het toeeigenen van Batige saldi ! — maar vooral is deze suikerbelasting onverantwoordelijk, omdat *alles* daarmede valt, wat aan de *suiker* zijn bestaan en zijn behoud dankt: spoor, en indirekt maritime wegen, de bank- en credietinstellingen, een groot gedeelte van den importhandel, zoo goed als de geheele export met zijn ruim een millioen Ton uitgevoerd produkt, in één woord men krijgt, zooals bovengenoemde heer van den Berg zegt, een toestand als thans nog in Suriname kan geconstateerd worden zonder kans op verbetering.

GOEVERNEMENTSLANDEN.

DE DESSA (1)

A. — HET DESSAWEZEN IN ZIJN OORSPRONG.

Het dessawezen heeft van ouds op Java eene zeer gewichtige, zij het ook nederige en lang bijna onopgemerkte rol gespeeld. *Een enkele Ster* slechts schitterde in de diepe duisternis, die het tiranniek bestuur der Vorsten en de O. I. Compagnie over de Javaansche maatschappij uitspreidde: *het dessawezen*.

De Javaansche Vorst en zijne dienaren ignoreerden het individu behalve in strafzaken; in al het overige werd met de dessa, vertegenwoordigd door haar hoofd, afgerekend. Hem werden de bevelen uitgedeeld en de lasten inproducten, geld en diensten opgelegd; hij moest voor de opbrengst zorgen en hem werd overgelaten den last over de dorpelingen om te slaan.

Dit eenvoudige stelsel van bestuur was toen het éénige mogelijke; want èn de kennis èn de middelen, onmisbaar voor

---

(1) Prof. Dr L. W. C. VAN DEN BERG. Het Inlandsche gemeentewezen op Java en Madoera.

N. F. HOLLE. De dessabesturen op Java en Madoera. T. Binn. Bestuur. VI. blz. 275. Errata T. B. B. VI. bl. 354.

T. S. RAFFLES. History of Java. Deel I f° 273/294.

een meer ingewikkeld raderwerk van bestuur, ontbraken ten eenenmale

Voor de onderdanen was dit stelsel in hooge mate heilzaam, want zij kwamen niet rechtstreeks in aanmerking met 's Vorsten machtige, hardvochtige en schraapzuchtige ambtenaren. maar alléén met het *dessahoofd*.

Deze, door inwoning, meestal door geboorte en vele andere banden aan de dessa gehecht, werd door eigenbelang gedrongen hare belangen voor te staan. Zijn gezag in de dessa was groot maar verre van onbeperkt. Hij moest veelal handelen in overleg met de aanzienlijksten en altijd het dessarecht eerbiedigen ; het onderscheid in aanzien en vermogen tusschen hem en de dorpelingen was niet groot genoeg, om hem den waan van almacht te brengen. (1).

Een ander voordeel van dit stelsel was, dat zij die de lasten omsloegen, grondig bekend waren met de omstandigheden van *elk* individu, en dus het best instaat den last door eene billijke verdeeling en schikking te verlichten.

Het dessawezen — hoevele gebreken er ook moge kleven, tot hoevele misbruiken het leiden moge — is door alle eeuwen heen het palladium geweest van den Javaan. Aan het dessawezen is het te danken, dat ook onder de tirannie der Vorsten de O. I. Compagnie en onder het cultuurstelsel, op Java steeds in zekere mate gevonden zijn : *orde*, *welvaart* en *vrijheid*. (2).

Het regeeringsbeginsel onthouding om inmenging in de huishoudelijke aangelegenheden der dessa, is tot nu toe vrij streng toegepast geworden, maar de omstandigheden dringen thans krachtig tot toenemende bemoeiënis.

Het gemeentewezen ontstaat en is het krachtigst in een *weinig* ontwikkeld stadium der maatschappij, wanneer het individu alléén bij de dorpsgemeenschap bescherming en steun vinden kan, en daarom gaarne een gedeelte zijner

---

(1) C. J. HASSELMAN. Contrôle op inlandsche hoofden, in zake geldelijke verantwoordelijkheid. Tijdschrift Binn. Bestuur. XVII, 218.

T. S. RAFFLES. History of Java. Deel I. f° 284.

(2) » » » » » 286.

vrijheid afstaat, haar bestuur vrijwillig eerbiedigt en gehoorzaamt.

Maar wanneer eene betere inrichting van de Staatsadministratie tot stand komt, wanneer het centraal bestuur tot in de uiterste deelen van zijn gebied de rechten der individuen handhaven en hunne belangen beschermen wil, wanneer de staat zelf ruime rechten geeft en eerbiedigt, zich tot matige en vastbepaalde belastingen beperkt en zijne dienaren in toom houdt, — dan is het dessawezen niet meer zoo strikt noodig voor de veiligheid der individuen, dan beginnen velen de banden van het dessagenootschap en de voogdij van het dessabestuur lastig te vinden, en te haken naar verdeeling in *individueel* genot van het gemeene goed en naar *individueele* vrijheid ! (1).

Die phase is de dessa thans ingetreden, of wel er is een begin van evolutie waarneembaar, hetwelk de regeering niet weerhouden kan.

B. — NATURBETRIEB GAAT OVER IN GELDBETRIEB.

Vroeger, toen er nog overvloed van grond was, was voor intensieve cultuur geene aanleiding. Eerst in de laatste veertig jaren van evolutie is de dessaman méér afhankelijk van anderen. Daardoor zijn de toestanden dier verarmde menschen inderdaad ernstig, en algemeen wordt Staatsinmenging bepleit ter voorkoming van algeheele ruine.

De zéér verspreide meening, dat de Inlander uit zich zelf niets doet, dat hij als een willooze moet worden voortgeduwd, is eene pertinente onwaarheid, waarvan de juistheid door de geschiedenis niet moeilijk is te bewijzen. Zij die zulks meenen, zijn voorstanders van den « *dwang* ». (2).

Want er zijn geene deugdelijke gronden aan te voeren voor de bewering :

---

(1) Louis Cario et Charles Régismanset. La concurrence des Colonies à la Métropole. — Augustin Challamel. Paris. 1906. f° 230/2 en 217.

F. F. Contuzzi. Diritto internazionale pubblico, f° 99.

(2) Raden mas Adipati Ario Hadi Ningrat. De achteruitgang van het

1. Dat de inlander alle vermogen mist, om zich zelf te ontwikkelen ;

2. Dat een dwangsysteem tot ontgoocheling moet leiden;

3. Dat er dus niets anders overschiet dan eene « *vrije* » staatsinmenging d. i. zonder dwingend karakter, waardoor men verkrijgt opheffing van de welvaart.

I. *Zelfontwikkeling*. Van het standpunt van den berekenden econoom, van den landbouwer-kapitalist, van den theorist, die met de maatschappelijke verhoudingen van een volk en met zijne middelen geene rekening houdt, mag de rijstkultuur der Javanen nog zéér onvolmaakt genoemd worden ; geheel anders vertoont zij zich, wanneer men haar in verband beschouwt met de lotgevallen der Javaansche rijstplanters onder Inlandsch en het Europeesch bestuur en met hunne eeuwenoude sociale omstandigheden.

Voorzeker, wanneer men den kleinen man op Java gaat vergelijken met den zoogenaamden heeren-boer in Europa of Amerika, dan zinkt hij in het niet, wat betreft ondernemingsgeest en het aanwenden van doeltreffende kultuur-methoden. Tusschen den Javaan, die een kleinen akker beploegt en zich reeds gelukkig acht wanneer hij daaruit ruim het levensonderhoud vindt voor zich en zijn gezin, — en den boer uit het Hollandsche Westland, die met aanzienlijke kapitalen werkt, allerlei kunstmiddelen bezigt om produkten uit zuidelijke zônen te verkrijgen en in overvloed en weelde leeft, is geen vergelijk mogelijk. De een is een arme tobber, de ander een soort van vorstelijk exploitant van den bodem, waarmede hij wonderen verricht en die hij zich wel wacht eenvoudig voor eerste levensmiddelen te verwerken.

---

prestige der inlandsche hoofden en de middelen om daarin verbetering te brengen. Tijdschrift B. Bestuur XVII f° 367.

Chailley Bert. Java et ses habitants f° 294 8, maar vooral het hoofdstuk « Education des Indigènes » f° 299/310, waarin hij bovengenoemden schrijver bespreekt op f° 299, « Les idées occidentales ne lui sont pas étrangères.» Die Javaan ontving zijn uitmuntend onderwijs van den heer C.E.Van Kesteren, die zijn verpletterende critiek op het beleid van Minister F. van de Putte in zake de expeditie van Atjin beschreef in zijne brochure « De Nisero-quaestie en de g.g. Loudon ». Zie noot op f° 56.

Pierre Gonnaud. La colonisation hollandaise à Java, f° 525.

Is daarom de Javaansche rijstplanter zoozeer lager te stellen? Alle omstandigheden in aanmerking genomen, is hij misschien wel zoo verdienstelijk als de Westlandsche boer. Deze is sedert eeuwen een vrij man; van heeredienst is hij sinds lang verlost; hij heeft kunnen werken en sparen en van de nabijheid van groote centra's van rijke bevolkingen partij trekken om voor zijne gezochte waren hooge prijzen te bedingen. Vraagt men aan landbouwkundigen of de Westlandsche boeren nu alles zijn, wat zij zouden kunnen wezen, dan is het antwoord ontkennend. Ook zij zijn lieden der routine, niet der landbouwwetenschap.

Maar daarin is door het beter onderricht, hetwelk den boeren gegeven werd, verandering gekomen.

De beweging voor verbetering en ontwikkeling gaat in Europa uit en van verlichte grondeigenaren en van hen, die laatstgenoemde met hunne kennis en wetenschap behulpzaam zijn. Wetenschap en wederzijdsche aanhankelijkheid gaan dus hand aan hand.

Bedenk men, daarentegen, dat de Javaansche landbouwer nooit geheel vrij is geweest, dat hij, in verhouding tot zijn vermogen, misschien de meest gedrukte belastingschuldige ter wereld is; dat hij steeds heeft gedeeld in de winsten, die op de door hem geteelde prijswaardige producten werden gemaakt; dat wel verre om te kunnen werken en sparen, de omstandigheden hem steeds ongunstig waren en dat het hollandsche stelsel van bestuur, in Europa gegrondvest op *absolute individueele vrijheid*, in Insulinde gebaseerd is op het begrip van « *volslagen onderworpenheid* » van den kleinen man aan de bevelen van hooger hand, zeer geschikt is om de laatste vonk van ondernemingsgeest bij hem uit te dooven; dan moet men zich inderdaad verwonderen, dat de Javaansche planter nog is, wat hij toont te zijn, steeds met het voorvaderlijk bedrijf ingenomen,en dat bedrijf bij voorkeur beoefenende, overal waar de gelegenheid daartoe bestaat, op drooge en natte rijstvelden, op berg en dal, in valleien en wildernissen, vaak met uiterst geringe middelen, waarmede duizenden Europeesche boeren niets hoegenaamd zouden weten aan te vangen.

Er moet erkend worden, dat de *struggle for life* minder zwaar is op Java dan hier in Europa, maar ontkennen kan men niet, dat de dessaman dien strijd heeft te voeren In de dichtbebevolkte dessa's van Midden-Zuid Java (Bagelen) zijn de bewoners als goede landbouwers bekend, en verspreiden zij zich overal om werk te zoeken en te vinden ; in bergstreken met ondankbaren boden wordt niettemin hard gearbeid om zich te voeden ; de Madureezen, wiens vaderland onvruchtbaar is en hoofdzakelijk vee voortbrengt, zijn goede suikerplanters. In de Preanger zijn er menschen die met niets begonnen, zich een groot grondbezit hebben weten te verwerven en die geld en goed voor geestelijke zaken over hebben. Zoo heeft ieder deel van Java zijne eigenaardige levensopvatting van aan de kost te komen, en moeten wij die menschen hard vallen, omdat zij andere aspiratien hebben dan wij, die den Javaan nooit geleerd hebben op zijn Europeesch te denken ?

Daar heerscht « individueel » bezit, doch elders moet de groote gebondenheid niet uit het oog worden verloren, waaraan bebouwers van aandeelen in den communalen grond onderworpen zijn.

II. — Kan verandering worden gebracht door « dwang » ?

Afgescheiden van het onzedelijke van dit stelsel, mag volgens het traktaat van 13 Aug. 1814 met Engeland daaraan niet worden gedacht. Wel is gedurende het cultuurstelsel hiervan afgeweken, maar de opheffing heeft duidelijk het infame van de koloniale staatkunde aangetoond : het jagen naar het « gouden kalf » zeide Franssen Van de Putte in de Twééde Kamer der Staten Generaal was *het* hoofddoel ; misère en hongersnood onder den Dessaman was voor de Regeering bijzaak. Er werd naar dien tomber omgekeken, zoolang hij zijne belasting betaalde.

Alwie met de binnenlanden bekend is, zoowel de besturende en controleerende ambtenaar als de particulieren ondernemer, kent de hooge waarde van een bekwaam, krachtig en eerlijk dessabestuur, en weet, dat het de gebreken en leemten van het hoogere bestuur in groote mate kan verhelpen en aanvullen, maar dat zelfs eene talrijk uitgelezene schaar van Euro-

peesche en Inlandsche ambtenaren moeilijk eenen goeden gang van zaken vermag te waarborgen, waar het dessabestuur verdorven en krachteloos is. Is het dus eenerzijds waar, dat het algemeen belang dringend vordert, dat het dessabestuur goed zij, anderzijds dat het in vele streken van Java niet goed is — dan is het noodig, dat de diepte der kwaal worde gepeild, hare oorzaken worden onderzocht en middelen tot herstel worden opgespoord.

Maar door dwang ? Heeft het gouvernement 't in de hand, dat al wat het beveelt, wordt uitgevoerd? Altijd despotisch (1) geregeerd neemt de dessabewoner inderdaad zonder tegenstribbelen zware lasten op zich. Maar er is een grens ; zoo duldt hij geene inmenging in zijne *huiselijke* zaken, zijn *godsdienst*, en zijn *rijstbouw*, het gewijde bedrijf. Menig dorpshoofd wordt wegens nalatigheid gestraft omdat hij te vergeefs op uitvoering van ontvangen bevelen aandrong of wel niet wetende, dat het bij zijne lieden toch niet geven zou. Het vrijmoedig wijzen op de onuitvoerbaarheid ware wellicht beter geweest, doch inlanders zijn nu eenmaal geene ideaal menschen — en in dergelijke gevallen staat het dessahoofd tusschen twee vuren : zijne ondergeschikten en de Regeering.

Wat dwang als « *overgangsmaatregel* » betreft, geraakt men op een hellend vlak De eene dwangmaatregel zal den andere uitlokken Er is echter een vorm van dwang, die zich van de bedoelde principieel onderscheidt : 't is daar, waar het staatsgeweld tusschen beiden komt, om te geraken tot de regeling van questiën, welke regeling zij niet tot stand weten te brengen. De redenen kunnen zijn, dat eene meerderheid eene minderheid niet rechtens dwingen kon, dat er tegenwerking van enkelen en ook traagheid bij belanghebbende bestaat. De zaak moet echter dan niet tegen den algemeenen volkswil aandruischen, zooals destijds met de conversie van het communaal bezit in erfelijk individueel. Men is hier echter op een moeilijk terrein, en het vordert veel waar-

(1) T. S. Raffles. History of Java. f° 154/5. — Baron Nahuys, van Burgst. Beschouwingen over Nederlandsch Indië. f° 53.

La main d'œuvre aux Colonies, 1e Série, f° 501. Armand Colin, éditeur, Paris. — Ordonnances diverses.

neming en kennis om hier te beslissen. Eindelijk is soms dwang noodzakelijk in critieke omstandigheden, rampen, hongersnood, epidemieën enz ; doch dan dient de dwang alléén om « *tijdelijke* » abnormaliteiten weg te nemen.

III. Vrije Staatsinmenging. — Bij de invoering hiervan wordt de moreele medewerking der inwoners geeischt en zullen slechts die hervormingen slagen, welke aan de bestaande toestanden aansluiten. Wanneer de Regeering in die zaken invloed wil uitoefen op het volksbrein, moet zij beginnen door volksonderwijs de bevolking meer ontwikkeld te maken, vatbaar voor opneming van nieuwe denkbeelden. De besten moeten hierbij voorgaan, dan volgt de meerderheid, en voor den besten moet het onderwijs verder kunnen gaan dan het algemeen lager onderwijs. De treurige financieele toestand der kolonie is oorzaak, dat de regeering ten achter blijft met het volk te beschaven, en zonder dien vooruitgang heeft eene vrije staatsinmenging geen nut in de dessa, welke, gestremd in zijne evolutie, hoe langer hoe meer achteruitgaat (1)

Daarbij komt nog, dat door zijn isolement en zijne hoogst onvoldoende kennis der moderne « *sociale wetenschappen* » de hollandsche koloniale bestuursambtenaar zich blijft hechten aan de *adat* of wel gewoonte in de dessa, waarvan de noodlottige uitwerking overal merkbaar is, zéér ten nadeele van den vooruitgang, waaraan Ned. Indië zoo'n behoefte heeft — en niet buiten kan blijven. (2)

Men vermoedt, dat de Javaansche etiquette voornamelijk onstaan is door de ijdelheid en misplaatste eerzucht der vorsten, wellicht als geschikt middel, om het geloof aan de almacht der grooten bij het volk levendig te houden. (3) De geschiedenis der oude rijken op Java leert echter, dat de kruipende beleefdheidsvormen het volk niet hebben belet in opstand te komen, en vorsten te verjagen, of om het leven te

(1) In de begrooting 1907 komt hierin een begin van verbetering.

(2) CHAILLEY-BERT : Java et ses habitants f° 297, en f° 329. « Je laisserai » crier. Rien n'est à craindre. Les nobles Javanais, un peu pillards sont à » jamais désabusés et dégoutés de l'indépendance, etc. »

(3) Zie T. S. RAFFLES. History of Java T. I. f° 312/6.

brengen, wanneer het om verschillende redenen over hen ontevreden was. (1) Het schijnt wel, dat de vorsten op het gebied van « *hormat* » (eerbewijs) veeleischender werden, naarmate zij gevoelden, dat hun gezag afnam. Buiten de twéé hoven, « de Vorstenlanden, » (Soerakarta en Djocdjakarta) waren 70 à 80 jaren geleden de beleefdheidvormen nog zéér eenvoudig en de goede toon eischte, dat de meerdere ook beleefd was tegenover zijn mindere. Zoo maakte onder het inlandsche bestuur een gouverneur van een gewest, met méér macht dan een regent, geen aanspraak op de namen « *Sampean dalem* » (majesteit), *Goesti* (koninklijke hoogheid, *Kandjeng* (excellentie) enz Voorheen werd ook geen eerbewijs gemaakt, de omgang der ondergeschikten was meer collegiaal, en hij zat met hen op de vloer. In den éérsten tijd van de invoering van het « *rechtstreeksch* » Nederlandsch gezag, durfden de eerste door het gouvernement aangestelde regenten nog geen inbreuk op de Javaansche adat maken, doch de latere, zich ontslagen gevoelende van inlandsch toezicht, begonnen langzamerhand vorstelijke eerbewijzen te eischen, en praedicaten aan te nemen, die hun niet toekwamen : onder de in functie zijnde regenten en hunne familieden moeten verscheidene zijn, die titels voeren, welke zij niet door geboorte of van het gouvernement hebben gekregen.

De Nederlandsche ambtenaren, w er eigentlijke indiensttreding dateert van na 1816, (2) niet beter wetende, of het behoorde zoo, begonnen te laten merken, dat zij ook gesteld waren op de inlandsche «hormats» en de mindere inlandsche ambtenaren bleven niet achter. Tot voor 20 à 30 jaar waren het slechts de « Regenten » voor wie men « sembahs » (buigingen) maakte, nu maken de lagere ambtenaren er aanspraak op. (3) In den beginne waren deze gebruiken slechts in

(1) Zie J. Gronemann. Een en ander over den Javaanschen adel. Ind. Gids, 1886, II, f° 880.

Idem. Javaansche Rangen en Pajongs. Tijdschrift Ind. Aardrijksch. Genoodschap. I, afl. 4. blz. 1.

(2) Pierre Gonnaud's Colonisation hollandaise, f° 416.

(3) Chailley-Bert. Java et ses habitants, f° 302, onderaan « On croirait entendre nos barons du moyen-âge, etc. »

zwang bij ambtenaren alléén, later wilde men zulks eischen van den gewonen burger of dessabewoner, die in zijne armoede nog bovendien geplaagd wordt met die hinderlijke plichtplegingen.

Zoo ergeren velen zich er aan, dat inlanders bij plechtige gelegenheden,(vergaderingen, verkiezingen etc.) op den grond moeten « *zitten*, » waar Europeanen, Chineezen, Arabieren, enz, die dikwijls maatschappelijk en in ontwikkeling lager zijn, mogen « *staan* » ; zoo zijn de hormatgebruiken een zeden, dat gegoede inlanders niet mededingen bij gouvernements aanbestedingen, wegens die hormats, welke zij in acht moeten nemen bij de aanraking met hooggeplaatste ambtenaren die bij die samenkomsten voorzitten. Dààrom zal het goed zijn de hand te houden aan de circulaire, waarin gelast wordt de omslachtige gebruiken voor meer eenvoudige te doen plaats maken. Waar kooplieden van allerlei natie en stand worden toegelaten aan « *openbare* » bijeenkomsten en feesten moet men zich afvragen waarom dat ook niet zou kunnen geschieden met gegoede inlandsche particulieren Misschien zou daardoor de vraag van den dessaman van goeden huize om steeds jacht te maken op gouvernements betrekkingen minder worden, en zullen zij trachten ook bij handel en nijverheid tot welstand te komen En men zal het met mij eens zijn, dat tot die algeheele gelijkheid het eens komen moet bij den sterken aandrang van de « struggle for life » en de ingetredene evolutie. Resumeerende dus, is de « vrije staatsinmenging » alléén mogelijk in den zin, zooals de italiaansche hoogleeraar F. P. Contuzzi de wederkeerige bijstand omschrijft (1).

De heer « J. *Chailly Bert* » heeft in zijn werk over Java gezegd : « Le Javanais est un être éminemment susceptible d'éducation », waaraan M *C. Th*, *Van Deventer*, in zijn meer aangehaald werk over de koloniën op f° 205 toevoegt : « tot dusver is van die merkwaardige ontvankelijkheid te weinig partij getrokken.

Inlandsch onderwijs. — Van dat partijtrekken heeft de

(1). F. P. Contuzzi, Diritto internazionale pubblico f° 99. Uitgave Hoëpli, Milan.

regeering niet veel gedaan. omdat de inlander door het onvoldoend onderwijs dom blijft, en niet hooger kan. Op folio 199 van ditzelfde werk (1) vinden wij : « De staatsuit-
» gaven, voor het inlandsch lager onderwijs hebben over
» 1902 voor gehéél Ned. Indië iets minder dan » 1.6 millioen
» gulden bedragen. Bij eene vergelijking van de tracte-
» menten aan inlandsche onderwijzers betaald, blijkt dat
» hiervoor ongeveer evenveel wordt uitgegeven op Java en
» Madoera als daar buiten. Er mag dus worden aangenomen
» dat van de 1.6 millioen, in 1902 voor inlandsch lager onder-
» wijs besteed, omstreeks de helft of 800.000, gulden ten
» behoeve van Java en Madoera gestrekt heeft. Wordt hier
» bijgevoegd, hetgeen de 1539 kinderen van inlanders, die de
» openbare europeesche lagere scholen bezoeken, aan den
» lande kosten, en wat, naar het voor die scholen bevonden
» gemiddeld bedrag per leerling ad fls 140, — 1539 × 140 =
» fls. 215 460 zou bedragen, dan komt men tot de slotsom, dat
» over 1902 aan lager onderwijs voor kinderen van inlanders
» op Java en Madoera besteed is omstreeks « *een millioen*
» *gulden* » Op een bevolkingscijfer van 29 millioen, beteekend
» dit een uitgaaf ongeveer 3 1/2 cent per heofd In hetzelfde
» jaar werd van staatswege voor de kinderen van ± 70.000
» Europeanen, een bedrag van bijna 17 millioen aan kosten van
» lager onderwijs uitgegeven of ongeveer fls. 24 per hoofd.
» De buiten alle verhouding tot de behoefte aan lager onder-
« wijs in beide categorien der bevolking ongunstige positie
» van het inlandsch ten opzichte van het europeesch lager
» onderwijs komt ook uit bij de vergelijking van het *aantal*
» der lagere scholen, naarmate zij zijn ingericht voor in-
» landsche of voor europeesch onderwijs. Zijn er, alles te
» zamen genomen (1ste klas, 2de klas en particuliere scholen),
» voor de kinderen der inlandsche bevolking ad 29 millioen
» zielen, 609 inrichtingen voor lager onderwijs, wat neder-
» komt op één school op ongeveer **50 000** Inlanders. het
» aantal gelijksoortige inrichtingen voor europeesch onder-

(1) Mr C. Th. van Deventer. Overzicht van den Economischen toestand.

» wijs bedroeg in 1902 160 voor eene bevolking van 70 000 » zielen, of één school op **437** Europeanen

Nemen wij de uitgaven, die de Regeering doet voor tractementen aan civiele ambtenaren, dan zijn de verhoudingen tusschen Europeanen en Inlanders in het oog loopend.

In 1902 zegt het koloniaal Verslag, dat van de 5276 civiele Europeesche ambtenaren een veertiende een maandelijksch inkomen heeft van meer dan 200 gld. Daarentegen hebben van 25,000 inlandsche ambtenaren meer dan 23,000 minder dan 100 gulden 's maands.

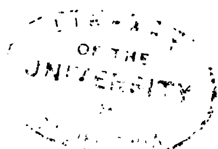
Ik haal deze cijfers aan om beter te doen uitkomen, hoe gering het meerendeel der bevolking in de Staatsuitgaven deelt

Leidt zulke eene onbillijkheid niet tot volslagen onverschilligheid in de denkbeelden voor de toekomst, en leidt hetzelve ook niet om het fanatisme, waarvoor een Mahomedaan reeds bijzonder gevoelig is, aan te wakkeren?

Ik behoef daarom niet nader uitteweiden, hoe stremmend een en ander voor de welvaart van de dessa is, en welke gevolgen de zoogenaamd gebezigde « vrije staatsinmenging », op onzuivere wijze toegegepast, hebben moet.

En toch zegt Busken Huet in de Ind. Gids 1902, bl 21 : 1) De « *volle* souvereiniteit over *al* de eilanden van den archipel » is voor ons (Hollanders) eene levenskwestie. Met haar staat » of valt de koloniale mogendheid, waaraan we den naam van » Nederlanden danken... » Staatsinmenging in elk deel van Ned. Indië *moet* dus vandaag of morgen plaats hebben voor de handhaving der positie van koloniale mogendheid, zóó zullen allen, die nu nog aan onzen invloed ontkomen, vroeg of laat tot die erkenning worden gebracht. Zóó redeneert de Regeering over « *vrije* » inmenging terwijl zij op het oogenblik op vier eilanden, Sumatra, Borneo, Celebes en Bali *tegelijk* krijg voert, wat sedert 1830 niet is voorgekomen, en waar honderden inboorlingen van Protectoraten pas zijn en nog zullen worden neërgeschoten, omdat deze op die vrije Staatsinmenging niet gesteld zijnde, hun vaderland tegen den indringer trachten

(1) Zoon van den bekenden hollandschen schrijver.

te beveiligen. I et wel! het zijn protectoraten, waar krijg wordt gevoerd!

Dat woord « vrij » is zoo onschuldig niet als het lijkt Van daar dat de bekende journalist M. P. Brooshooft onder het opschrift « Blinddoeken » dd 18 Junij jl. in de *Locomotief* (1) schreef over Celebes:

» Dat het met den dag duidelijker wordt, dat op grond van
» den hevigen haat, dien onze ruwe wijze van oorlogvoeren,
» onze zware heerendiensten, schattingen, boeten, in één
» woord ons onmeedoogend « Væ Victis » moet verwekken,
» reeds kort na het begin der Celebes expeditie (Juni 1906 jl.)
» hiervoor terecht een nieuw Atjeh, althans nieuw wespen-
» nest voorspeld werd »

De lezer weet, dat de strijd met Atjeh ruim 33 jaar heeft geduurd. — Wil men dus beweren, dat er niets anders overschiet dan *vrije* staatsinmenging, dan VERSTA ik daaronder een ander woord « vrij ». *hetwelk door de regeering anders wordt opgevat. namelijk in den beschaafden zin van het woord.*

C. — DESSARECHT.

Dit recht is veel omvattend. Op Java bestaat voor den Javaan bijna geen algemeen beschreven recht. Javaansche wetten uit den tijd van het Vorstenbestuur ontbreken wel niet ten eenemale, maar zij zijn in de gouvernements landen niet van kracht en ook niet bekend

De Javaan is Mahomedaan en leeft dus onder eene Mahomedaansche godsdienstige wet. die tevens het « *Burgerlijk recht* » in zich bevat, maar die wet is noch algemeen bekend, noch algemeen bemind. (2).

De Nederlandsche Regeering heeft zich alleen bij uitzondering met het burgerlijk recht der Javanen ingelaten, b v.

(1) Het best geredigeerde N. I. dagblad.

(2) In de Tweede Kamer der Staten-Generaal is voor eenige dagen eene wet aangenomen welke naar gelijkheid streeft.

P. A. v. D. LITH. Volksalmanak. v. d. M., tot nut van het algemeen,
W. C. VEENSTRA. Rechtswezen in N. I. Encyclopedie, f° 398.
T. S. RAFFLES. History of Java, T. I, f° 277.

door de afschaffing van slavernij en pandelingschap, door de regeling van den eigendom en het bezit van den grond,

De bepalingen op de rechterlijke organisatie en die op de burgerlijke rechtsvorming zijn grootendeels op Europeeschen voet geschoeid, maar het « *recht zelf* » is bijna geheel onveranderd gelaten

Door de dessagewoonten dus wordt bepaald : hoe het bestuur is samengesteld ; hoe het aangesteld ontslagen en bezoldigd wordt, hoe het burgerrecht der dessa wordt verkregen en verloren, welke de rechten en verplichtingen zij n der onderscheidene categoriën van ingezetenen, welke de rechten zijn der bezitters op de verschillende soorten van gronden ; hoe over de gemeentevelden en andere eigendommen en over de inkomsten der dessa word beschikt, hoe de lasten zoowel ten behoeve van den Staat als van de gemeente worden aangeslagen ; kortom hoe alle dessa-aangelegenheden worden geregeld en afgedaan.

De gewoonten — men zou kunnen zeggen « *constitutien* » der dessa's — hebben enkele hoofdstukken gemeen, maar loopen in de bijzonderheden wijd uiteen, naar hare ligging en uitgestrektheid, naar hare bezittingen, baten en lasten, naar de sterkte en bestaanmiddelen der bevolking en talrijke omstandigheden meer.

Die constitutien zijn vrij stabiel ; maar toch niet geheel onveranderlijk ; zij wijzigen zich naar de omstandigheden.

Aan de dessaconstitutiën is het zichtbaar. dat de Javaan met zijn tijd weet mede te gaan. Het is toch buiten twijfel, dat de dessa's vroeger veel meer onderling gelijk waren dan thans en dat de bestaande groote ongelijkheid door den drang van ongelijke oorzaken is tot stand gekomen

Zóó werd het deelgenootschap in de gemeentevelden toegankelijk gemaakt, waar voor de cultures vele handen noodig waren. Zóó werd met de vermeerdering van het bestuurswerk, het personeel uitgebreid ; zoo werd het individueel grondbezit onder den drang der omstandigheden hier en daar door communaal vervangen, en na het vervallen dier omstandigheden weer hersteld.

D. — ADMINISTRATIE.

Aan het hoofd van elke dessa staat zooals gezegd een *dessahoofd* (*koewoe*, *petinggi*. *loerah*, *enz*.), die door de bevolking gekozen door het gewestelijk bestuur bevestigd, de éénige verantwoordelijke persoon is. Zijne rechten en verplichtingen zijn gegrond op algemeene en bijzondere voorschriften van de Regeering. en van het bestuur en op de gewoonten der dessa.

Min of meer is zijn gezag beperkt door de verplichting om in sommige zaken de oudsten of voornaamsten der dessa te raadplegen. In zijne dienst wordt hij bijgestaan door ondergeschikte hoofden en door de ambten. Tot de dessa behooren gehuchten *(doedoehans*, *'tjantilans)*, staan onder afzonderlijke aan het dessahoofd ondergeschikte hoofden. Het aantal, de wijze van benoeming en ontslag, de belooning, de titels, het gezag en de functien der ondergeschikte hoofden en beambten zijn verschillend naar gelang van de uitgestrektheid en volkrijkheid der dessa, de welvaart en het bedrijf der ingezetenen, den omvang der werzaamheden en tal van omstandigheden meer. Men heeft dessa's van 200 tot 10.000 inwoners, zoodat hieruit voldoende blijkt hoe groot de invloed soms zijn kan. (1).

Het schrijfwerk van eene dessa-administratie is voldoende om zelfs een ontwikkeld Europeesch ambtenaar te doen duizelen. Het is daarom te meer te verwonderen, waarom bij zoo eene verantwoordelijkheid en bij zoo een slecht ontvangen onderwijs niet meer fouten worden waargenomen in een dergelijk bestuur.

1. De bevolkingsregister.
2. Register van huwelijken.
3. » » echtscheidingen.
4. » » de verdeeling der rijstvelden, het bedrag en de betaling der landrente.

(1) M. HERZ. Verkiezing en ontslag van de dessahoofden op Java en Madura. Tijdschrift Binn. Bestuur. XV, f° 153.

POPPIE. De hoofden der Gouvernements dessa's op Java en Madura, Tijdschrift Binn. Bestuur, XIX, f° 40.

5. Register van het wegen der rijst op de velden.
6. Register der nieuwe sawahs.
7 Notitieboek der op de rapportdagen van den wedana ontvangene bevelen
8. Register der passen voor vee.
9 Register der geslachte buffels.
10 Register der gegevene feesten.
11. Register van hen, die in de bedrijfsbelasting zijn aangeslagen.
12 Register van verschillende opgaven omtrent de bevolking.
13. Register van politiezaken.
14. Register van verloren geraakt vee.
15. Register van gevaccineerde kinderen

Behalve deze doorloopende registers kunnen nog de volgende schrifturen genoemd worden : Certificaten aan landbouwers, die hunne buffels in andere dessa's in bewaring willen geven. — Passen voor vee — Verzoeken om vergunning tot het slachten van buffels. — Certificaten van koop en verkoop van vee. — Vergunningen tot het geven van feesten. — Processen-verbaal van bevinding bij diefstal of andere misdrijven, ongelukken, enz. enz., en vele andere geschriften meer.

Het schrijfwerk is slechts een klein gedeelte van de administratieve beslommering ; want veel werkzaamheden leiden volstrekt niet tot schrijfwerk, terwijl bij andere, weinige regels schrift het resultaat bevatten van vele dagen arbeids.

Moderne Regeeringsbeginselen en de invloeden op de dessa. — De vrijzinnige Regeeringsbeginselen van 1870 hebben op verre na niet hunne uitwerking op den socialen toestand der dessa gehad, welke van eene moderne kolonisatie had mogen worden verwacht. Ik bedoel : het beginsel van afkoopbaarstelling der heerediensten had op *alle* landbouwondernemingen behooren te worden toegepast. Indien zulks niet was beperkt gebleven tot de te ontginnen wildernissen, doch ook toegelaten was, waar de nijverheid eene zekere vlucht heeft genomen, men had het juiste ideaal van gelijkheid bereikt, waarbij ieder ingezetene het recht zou bekomen, tegen betaling eener vaste retributie

aan den Staat, zich ongestoord aan zijne nering en bedrijf te wijden

De vrije man gaat met vromen moed door storm en onweder den hem aangewezen weg. Den raad en de stem te hooren van zulke menschen welke van onberekenbaar nut is voor de enorme taak eener koloniale. mogendheid als Nederland, over de dingen des levens, is schatten waard. In zulke menschen huist de « *ware* » mensch en hij, die zegt, wat werkelijk in hem is, zal ook menschen vinden, die naar hem luisteren, al zijn de hindernissen nog zoo groot.

Waar de Javaan vroeger zweeg en gehoorzaamde uit besef van *onmacht*, of van plicht, verdwijnt die persoonlijk heid meer en meer, óm plaats te maken voor den nieuwen Javaan, die zich zijner vrijheid bewust, zijne rechten kent en beiden begint te durven handhaven. Hij is meer geemancipeerd geworden, soms meer ontwikkeld, maar niet in *alle* opzichten voor het moederland een beter wezen dan de eenvoudige Javaan van vroeger geworden : de staat van chronische armoede is onveranderd gebleven zonder kans van verbetering in de toekomst, maar de inlander durft meer uiting geven van zijne klimmende ontevredenheid !

Nieuw verworvene vrijheid wordt in den beginne vaak misbruikt, want met haar wordt niet altijd het verstand ontvangen om haar goed aan te wenden. Bij vermeerdering van welvaart wijkt de voorvaderlijke eenvoud gemakkelijk voor oppervlakkige beschaving en verlichting, maar deze gaan niet altijd gepaard met « *zedelijke* » verbetering, want het gemakgelijkst wordt het goede vergeten en het kwaad aangeleerd.

Zoo is het ook den Javaan gegaan.

HOE VERBETERING AAN TE BRENGEN ?

De begrooting van koloniën over 1906-7 welke pas verschenen is, en aanstaande maand in de 2de kamer zal worden behandeld, bevat heel wat verbeteringen in goede richting, maar van eene verandering der dessaïnrichting wordt met geen enkel woord gerept.

Het staat vast, dat het hoofd te veel verantwoordelijkheid

dragen moet, maar de Regeering mag aan de bestaande toestanden niet roeren, omdat zij gebonden is aan Art. 71 van het Regeerings-reglement d. i. aan de politiek van onthouding, wat de huishoudelijke belangen betreft van de dessa Hoe kan er verbeterd worden?

Er zijn drie wegen mogelijk :

A. — Vermindering der verantwoordelijkheid door verdeeling van het werk aan andere personen, die belangstellenden der dessa zijn, in de gedaante van *adjunct* of *waarnemende* hoofden en, die eveneens van bestuurswege in hunne aanstelling worden bevestigd.

Volgens de opgave van meergenoemde heer *Holle* (1) van 1890 waren er 32 000 dessahoofden, 31.000 dessaschrijvers 222.000 leden van het dessabestuur. Bij eene vermeerdering van slechts één gesalarieerden mededessalid ad fl 10. — (minimum inkomen) 's maands zou dit het gouvernement op millioenen te staan komen.

Deze herziening is daarom onbestaanbaar.

B. — Vereenvoudiging der werkwijze.

Het bezwaar hiervan is, dat iedere verandering in de conservatieve werkwijze van den onontwikkelden inlander met angstvalligheid wordt gadegeslagen, terwijl niet mag worden vergeten dat van bestuurswege iedere vereenvoudiging ook meerdere Europeesche controle noodig maakt, — hetgeen evéneens de uitgaven doet stijgen.

Deze wijziging deugt evenmin.

C. — Betere controle door het verkrijgen eener sterkere mededinging naar het ambt. Maar hoe dit te verkrijgen zonder het kardinale punt, vergrooting van gouvernementsonkosten, te treffen ?

Mij komt dit als het méést uitvoerbare voor, hoewel ik niet volstrekt durf beweren, dat er geene andere maatregelen bestaan ; want de dessa is en blijft op Java het middenpunt van het Javaansche volksleven, waaruit tal van draden gaan, die de bewoners samen binden.

---

(1) K. F. Holle 1829-1896. Oud Regeerings' adviseur en de bekende Javanenvriend, in Ned. Indië, op wiens initiatief de theecultuur zich uitbreidde.

Al licht zou men meenen, dat de werkzaamheden aan een dessahoofd opgedragen, aan dezen bijna onbeperkte macht toekennen. In schijn is zulks zoo (in werkelijkheid is het anders), omdat het hoofd ook zijne *mede-dessabestuurders* benoemt en ontslaat. Deze zijn de notabelen, die de dessa-administratie vormen. Kennis en belangstelling, die twee grooten vereischten voor eene goede controle, ontbreken hun niet, want zij zijn grondig met de dessa bekend, kunnen dagelijks de handelingen van het dessahoofd gadeslaan en hebben als notabelen groot belang bij eenen goeden gang van zaken maar meestal ontbreekt hun zelfstandigheid en onafhankelijkheld : zij zijn bang voor hun chef !

Zou eene benoeming door de dessalieden zelf verkieslijker zijn, dat wil zeggen dat deze kiezen en benoemen ?

Zoolang de bevolking der dessa niet zóóveel zelfstandig is geworden, dat zij hare meening durft uitspreken, zoolang mag aan de huidige dessaformule niet worden getornd, op gevaar af dat het oude systeem in het honderd loopt. Die gewenschte vrijmoedigheid kan niet plotseling worden verkregen, maar behoort voort te komen uit eene langzame maatschappelijke ontwikkeling, waar deze minister vermoedelijk heen wil.

Het is namelijk karakteristiek en zéér prijzenswaard voor de begrooting 1907, dat van de 5 millioen gulden, die zij méér voor uitgaven raamt dan de voor 1906 toegestane gelden ruim 4 millioen bestemd zijn voor de afdeelingen « *onderwijs eeredienst*, *nijverheid* en *landbouw* ». Dit is een prachtige vooruitgang, vooral wanneer eene dergelijke hervorming gepaard gaat van maatregelen tot opheffing van den kleinen man uit zijn economischen toestand, deels gericht zijnde op verbetering van de landbouwtoestanden, deels, ja meerendeels, op zijne industrieele ontwikkeling. Bij oogenblikkelijke tegemoetkoming in het bestaande, streven de maatregelen er voor de « toekomst » naar den dessaman uit den agrarische cultuurstaat tot den industrieelen staat op te heffen.

Door een en ander worden de eischen voor een goed dessahoofd grooter. In het kort zijn die als volgt samen te vatten :

Hij moet zijn een verstandig, bezadigd voor zijn stand goed ontwikkeld man, van naar 's lands wijs mahomedaan' goed zedelijk gedrag (1) en bekend en doordrongen van de rechten en plichten van zijn « dubbel » ambt als dienaar der Regeering en als hoofd zijner gemeenten, dus gehoorzaam aan het bestuur, maar zelfstandig genoeg om gepast en bescheiden werkelijke bezwaren zijner dessa voor te brengen; krachtig om de rechten van den Staat tegenover de dessa en die der dessa en der individuen tegenover invloedrijke dessagenoten te handhaven en geschillen bij te leggen.

Waarom voldoen zoo weinigen aan die vereischten en waarom is hun gehalte zoolaag? Het is *niet* omdat er geene geschikte personen te vinden zijn, maar het gehalte zal goed zijn, wanneer:

I. De wijze van benoeming waarborgt dat steeds de besten zullen worden gekozen.

II. Het ambt begeerlijk blijft, zoodat ook de besten er naar dingen.

III. De controle zoodanig is dat de goeden goed blijven, en de positie der slechten onhoudbaar wordt.

I. *Waarborg voor de Besten.*

Alléén, wanneer de moreele overtuiging bestaat of bewijzen geleverd zijn dat de kandidaat zich aan slechte handelingen heeft schuldig gemaakt, in welk geval het gewestelijk bestuur eene keuze der meerderheid mag verwerpen, mag anders geen invloed op de keuze van dorpshoofden worden uitgeoefend. (2).

Wie kiezers zijn is nergens bepaald en dus overgelaten aan de gewoonte die zeer ongelijk is. Hier zijn alleen de grondbezitters kiesgerechtigd, dààr ook de aangeslagenen in de bedrijfsbelasting, dan weder alle hoofden van huisgezinnen, elders weder alle meerderjarige mannen. De verkiezing geschiedt mondeling en bij volstrekte meerderheid van stemmen;

(1) « Koran » van Prof. Dr S. KEYZER. Hoofdstuk XXXVIII Vers 65/73, en T.S. RAFFLES. History of Java f° 234/5.

(2) Knevelary van dessahoofden. Recht van Ned. Indië. XXVII, f° 193. C. J. HASSELMAN, de vrije keuze der dessahoofden T. Binn Bestuur., V blz. 89.

wordt die niet verkregen dan heeft, veelal op denzelfden dag. eene herstemming plaats tusschen hen, die de meeste stemmen verkregen hebben. In de gegeven omstandigheden, werkt het stelsel vrij goed, en is daarom het beste middel, zoolang de kolonisatie uitgaat van het denkeeld van « *halen* », en zich weinig aangaande de « *ontwikkeling* » van den inlander laat gelegen liggen.

Maar met de hervormingen, welke de tegenwoordige minister aankondigt, is het werkende stelsel, gebaseerd op het aankweeken van intrigues, op omkooperij en zoovele andere onregelmatigheden meer, waartegen een degelijk dessahoofd vermag te waken, van onnut. Is hij een creatuur zijner kiezers, dan daalt zijne zelfstandigheid tot nul, en werkt hij als het werktuig van eenige egoïsten, die de dessa te hunnen bate exploiteeren.

Eerst wanneer de overtredingen te veel in het oog loopen, begint de inmenging van bestuurswege, en dan is gewoonlijk de toestand te veel verergerd, dan dat er licht een opvolger gevonden kan worden, die de Augias-stal durft zuiveren.

Die toestand mag niet voortduren.

Wordt het baantje van dessahoofd om zoo maar eens te zeggen « uitbesteed », d. i. dat de besten alléén kunnen mededingen en deze sollicitanten bekend gesteld als de «*crême*» van het dorp, dan wordt de stimulans grooter, om zich eerlijk te gedragen, en slaagt een der uitverkorenen niet bij *deze* dessaverkiezing, hij heeft in ieder geval kans bij eene volgende gelegenheid.

II. *Begeerlijk maken van het ambt.*

Dit kan geschieden door A. *materieele* en B. *moreele* voordeelen, of wel door :

A. de verhouding tusschen de daaraan verbondene lusten en lasten,

B. eer, aanzien en gezag.

De moeilijkheden aan het ambt verbonden zijn zeer ongelijk.

Eene dessa met eene gevestigde, uitsluitend Javaansche bevolking, nog niet aan orde en tucht onderworpen, evenwel welvarend door eenen bloeienden landbouw en met lichte

belastingen en diensten, is een paradijs voor een dessahoofd.

Maar .. daarentegen eene « hel », eene dessa, wier meer geemancipeerde, half vlottende bevolking, ongezeggelijk en moeilijk te regeeren, en vermengd is met Eurepeanen, dikwijls het uitschot der natie vormende, dat door luiheid, speelzucht, drank, te arm en te gedemoraliseerd is, om het nog in steden uit te houden.

Wordt dit gespuis nog vergezeld door vreemde Oosterlingen, als Chineezen, Arabieren, Hindoes e. a. die alleen dessawaarts gaan, om zoogenaamd « negocie » te drijven, maar in werkelijkheid woekeraars zijn, dan heeft het dessahoofd geen leven meer, en is de tusschenkomst van het Europeesche bestuur schering en inslag. Met de geregelde inning der belastingen is het uit, en de dwangschriften regenen.

De « *materieele* » voordeelen van het dessahoofd zijn 8 °/o collecteloon voor landrente en bedrijfsbelasting, vrijdom van heerendienst plus kultuurprocenten voor koffie, de éénig overgebleven gouvernementscultuur. Dat inkomen overschrijdt dikwijls bij welvarende groote dessa's fls 500 's maands. Bovendien een aandeel in de gemeentevelden en de beschikking over een of meer heerendienstplichtigen, eenige voordeeltjes van gemeenteeigendommen en kleinere inkomsten als zegelgelden, postzegels, kwitanties, etc. (1).

De *immaterieele* voordeelen (eer, aanzien, gezag) zijn niet voldoende om het dessahoofd, waar geene of geringe materieele voordeelen en veel lasten aan verbonden zijn, aanlokkelijk te maken, omdat hun standpunt in de inlandsche maatschapij te laag staat, om eerzucht op te wekken. De geringste inlandsche bureaukraat acht zich hun meerdere, de politie-agent hun's gelijken. Waar een dessahoofd, gelijk gezegd, somtijds een dessa beheert van 10.000 inwoners, en maar aangezien wordt voor iemand in rang gelijk aan een « agent de ville », daaruit alléén moet een gewoon menschenoordeel besluiten, dat de « *kracht en de waardigheid van het*

---

(1) H. van Kol. Rapport uitgebracht aan het « Congrès International de Sociologie coloniale ». Parijs 1900.

P. F. Abell. Eenige opmerkingen over de ouder collecteurs en de hulpondercollecteurs. T. Binn Bestuur XVI, f° 228.

dorpshoofd » in geene verhouding staat tot zijne verantwoordelijkheid.

Ieder inlander is gesteld op een gegaloneerd kostuum met duidelijke herkenningsteekens van zijne waardigheid, terwijl ordeteekens evenmin versmaad worden; hoe grooter hoe beter.

Was het daarom niet goed die menschen, wier bestaan aan zoovele moeielijkheden en verleidingen verbonden is, te laten genieten van datgeen wat hun eergevoel streelt, terwijl de ordenregen op Koningin's verjaardag ook hunne borsten niet moest vergeten te besproeien?

Geen wonder dus, dat in streken, waar de materieele voordeelen gering zijn, geene geschikte menschen gevonden worden die betrekking te aanvaarden, zoodat de meer gegoeden ten slotte uit de dessa verplicht zijn een domkop of een schurk door geschenken en beloften over te halen hun hoofd te worden.

III. *De goeden laten blijven, de slechten doen vertrekken.*

De klachten over dessabeheer zijn niet gering en komen hoofdzakelijk voor, omdat de controle berust:

A. bij *de* overheid, die haar door de Europeesche en inlandsche ambtenaren uitoefent;

B. Bij de individueele dessalieden, die recht hebben van klagen over aangedaan onrecht.

A. Wanneer de taak van den gecontroleerde goed is omschreven, en aan den controleerenden bekend, maar *niet* aan de bevolking noch aan het dessahoofd die, zooals wij gezegd hebben, somtijds niet lezen of schrijven kent, dan kan daarin verandering worden gebracht door het verspreiden van officieele circulaires en in arabisch en in latijn schrift, terwijl aan de vertaling niets mag ontbreken. Door herhaaldelijk voor te lezen, gelijk de inlander den Koran in zijn geheugen heeft ingewerkt, kan de inhoud eveneens van buiten worden geleerd, terwijl daardoor dikwijls de tegenstrijdigheden tusschen « Adat » en « wet » kan worden opgehelderd. (1).

(1) Zie hierover verslag Tweede Kamer d.d. 16 October.

Amendement BOGAERDT: « Den gouverneur-general de bevoegdheid

De Europeesche gemeentechef (de controleur B B.) heeft daarmede herhaaldelijk last, omdat hij dikwijls de « Adat » van de dessa niet kent, en zulks geschiedt, wanneer hij b. v. van eene Soendaneesche afdeeling overgeplaatst naar eene Javaansche of Madureesche. De eene taal is voor de andere onverstaanbaar.

De controle der *Europeesche ambtenaren* is zwak :

I. Wegens de talrijkheid der dessas, ongeveer 35000 op 200 controleurs of wel, 175 : 1.

II. Wegens de afgelegenheid van vele, vooral in bergafdeelingen met hoogteverschillen van 1000 voet, waar dikwijls voetpaden de éénige communicatiemiddelen vormen.

III. Wegens het beginsel van spaarzame inmenging conform. Art. 71. R.R.

De controle der « *Mede-dessabestuurders* » is verre van hetgeen wordt geeischt, wanneer het dessahoofd eene krachtige persoonlijkheid is, die flink van zich afbijt. Zij deelen liever in de vruchten zijner ongerechtigheden, dan zich door verzet zijn ongenoegen op den hals te halen.

B. Het « *recht van klagen* » van elk individu in de dessa geeft zéér dikwijls aanleiding tot misbruiken. Doet zich eene aanklacht voor tegen een dessahoofd, dan geschiedt dit in den regel door velen ; hij is óf oud, óf gebrekkig, óf wreed, of wat ook, de opsommingen zijn soms legio, maar het blijkt meestal, bij nader onderzoek dat een addertje zich verbergt, dat heel wat anders op het oog heeft dan de klacht zelve.

Ik heb het oog op die zoogenaamde *vliegende procureurs* die, omdat de stad hen niets opbrengt, naar de dessa gaan om naar « Zaakjes » om te zien, die hun aan geld doen komen. Deze rekestenmakers van beroep spelen in deze dikwijls een groote en verderfelijke rol. Er mogen enkele eerlijke lieden onder zijn, maar de ondervinding heeft aangetoond, dat het over het algemeen eene gewetenlooze bende is, alzoo in waarheid vormende een kanker voor het gezag der dessa-

» verleenen, om in overeenstemming met den Raad van N.J., aan « *niet* » *Europeanen* » gelijkstelling met Europeanen te verleenen ».

T. S. Raffles. History of Java. D. 1. f° 234, f° 280 « Changesin Mahometan law by the sovereign en f° 287, appendix D.

hoofden, en tevredenheid orde en rust verstoorende. Voor personen, die zich met hen inlaten zijn zij *bloedzuigers*. Mijne *Conclusie* van het vorenstaande is dus :

Wanneer de regeering de positie van het dorpshoofd dragelijker maakte door :

A. Hem een ruim genoeg inkomen te verzekeren voor een voegzaam onafhankelijk bestaan,

B. Het inkomen van het hoofd door de dessa te doen bekostigen in verhouding tot de diensten, welke door hem voor de dessa worden gepresteerd ; het verschil der gouvernements'uitgaven van heden en van vroeger te besteden voor belooningen voor goed verrichten arbeid : — dan moet de toestand veranderen.

I. — Onafhankelijkheid is een absoluut vereischte voor een dessahoofd, de ziel der gemeente. Lijdt hij aan een tekort, dan gaat hij licht over tot landsdieverij en allerlei ander kwaad. De vrees voor ontslag houdt hem niet terug, want zijne betrekking is hem vrij onverschillig, daar de *rang*, welke hij bekleedt, weinig beteekent, en het alleen te doen is om een dragelijk bestaan te hebben — Wanneer de belooning voldoende is, en de rang is verhoogd in overeenstemming met zijne diensten, dan komt de « stimulans » om goed te dienen, van zelve.

II — Reeds meldde ik waarom de salarissen der dessahoofden bij eene geringe vermeerdering zelfs op de bezuinigingsmanier der Regeering stuit Wanneer men goed analyseert, welke diensten het hoofd den lande verleent, en welke voor zijne gemeente, dan bemerkt men dat de laatste verreweg de belangrijkste zijn. Inning der belastingen en cultuur diensten (koffie) geschieden voor de éérste. de rest komt der dessa ten goede.

Ik werp voor deze hervorming evenwel eene voorwaarde op : de ondervinding leert. dat de bepaling van het loon der dessahoofden niet veilig aan de dessa's alléén kan worden toevertrouwd, uit vrees voor de hooge opvoering door sommige belangstellende dessahoofden of voor eene verlaging, wanneer inhaligheid door de kiezers wordt te baat genomen, om het hoofd hun ongenoegen te toonen.

Daarom moet het bedrag en de aard van het loon door den resident, als hoofd van het gewest, worden vastgesteld natuurlijk na de dessa en zooveel mogelijk overeenkomstig hare gewoonten en wetten te hebben geraadpleegd, een en ander conform a. 71 R.R.

Slaagt de regeering er in de grootte der dessa gelijk te stellen, door óf de grootte, óf het aantal inwoners, etc. als basis te nemen, zóódanig dat de aansprakelijkheid der dessahoofden, ongeveer dezelfde blijft, dan kan m. i. het salaris ook geuniformiseerd worden, zonder aan de persoonlijke belangen afbreuk te doen.

Alzoo benadert men langzamerhand de Europeesche gemeenteinrichtingen, wier nuttige samenwerking niet behoeft te worden omschreven.

* * *

(1) Onder *Vrije* of wel *Perdikandessa's* verstaat men dezulken, welke geheel of gedeeltelijk van belastingen zijn vrijgesteld. Het aantal is 241. De gebruiken van het Javaansche hof worden er gevolgd. De hoofden worden door den gouverneur-generaal benoemd. Geene nieuwe in- of afschrijvingen mogen plaats hebben zonder uitdrukkelijke machtiging der Regeering. Men is nog in het onzeker, of dit privilège van « bevoorrechten » dateert uit het Hindoesche dan wel uit de Moslimsche periode. Deze vrijdom, waarvan de zekerheid nog niet vaststaat is,evenals de Hindoesche theorie van eigendomsrechten, van belang als antecedent, voor de « *onjuiste* » motiveering van het beginsel — gehandhaafd bij koninklijk Besluit van 9 April 1870 — dat alle grondgebied, waarop niet door anderen recht van eigendom is bewezen, domein van den Staat is. (2)

---

(1) C. Poensen. De dessa en het dessahoofd op Java. (Overzicht eener lezing). Almanak. Indol. Vereen. 1892. blz. 303. Prof. Dr L.W.C. van den Berg. T. v. h. Bastav.gen XXVII blz. 40. Vlg. en Staatsblad van nr 1878 no 47.

(2) Ernest Nys. Droit International T.II. fo 79. Le Protectorat Colonial T.I. fo 402. Le territoire.

J. E. de Sturler, dissertatie. Het grondgebied van Ned. Oost. Indie enz. Leiden 1881.

P. J. B. C. Robidé van der Aa. De omvang van Neêrlands rechten in den Indischen Archipel Ind. Gids 1881, blz. 1/28.

Gebruik makende van historische feiten, geboekstaafd door gevondene documenten, monumenten, gebruiken, gewoonten, enz., zoodat aan de juistheid niet mag worden getwijfeld, is de Hindoesche beschaving die der Mahomedaansche in Ned. Indlë vóórgegaan. Het belastingwezen in dien tijd, alsmede de dorpsinrichting, waarop de geheele constitutie en de financiën rusten van toen en van heden, stemmen zoo volkomen met elkander overeen, dat het interessant is daarvan het volgende te berichten, geschreven door den heer « *Joseph Chailley* (1), om een denkbeeld te geven van de « *droit de propriété* », waarvan een oostersch verstand geene zuivere voorstelling kan maken.

« Les mots « droit de propriété » ont pour les Occidentaux » un sens bien net. Ils impliquent le pouvoir conféré à un » individu ou à un groupe d'individus de jouir, par exemple, » d'une certaine quantité de terre et d'en disposer à son gré, » de l'exploiter, de l'aliéner, de l'hypothéquer. Les temps dont » nous parlons ont-ils connu une pareille conception ? Il n'est » pas interdit de le croire. Dans les villages du type que nous » venons de décrire, (le village actuel de paysans, propriétaires- » cultivateurs, de *ryots ;* appelé le « *ryotwari village* » (2). et le « *Zamindari village* ou *Joint-village*, village de propriétaires » indivis), les paysans-propriétaires » — cultivateurs et même » les membres associés de la même famille semblent avoir pu » consentir des échanges et des ventes, soit entre eux, soit » même à des étrangers ; et si les textes n'induisent pas en » erreur ceux, qui les ont interprêtés, on aurait trouvé, dès le » temps de *Manu* = et peut-être même avant lui, tous les » facteurs de la vie agricole, que l'on rencontre aujourd'hui ; » A. — ici, des propriétaires avec, au dessous d'eux, des tenan- » ciers, les uns ayant un droit d'occupation (ce qu'on dénomme » aujourd'hui *Occupancy right*) constaté, renouvelable et trans- » férable. B. — les autres, simples *tenants at will*, tenanciers » expulsables d'année en année, et là, des ryots reconnus » propriétaires de leurs terres, sous condition toutefois de

(1) In de Maart-aflevering van de *Revue Internationale économique* f° 459.
(2) Vergelijk hetgeen op f° 46 over « landrente » wordt gezegd.

» fournir chaque année à l'Etat une certaine partie du produit » de ces terres.

» Voilà ce que, dans une école autorisée, on croit, qui a » existé fort anciennement, du temps de la période hindoue, » et *probablement* aussi de la période arabe, laquelle l'a suivie, » à partir du VIIIe siècle, sauf à s'embrouiller et à se confondre » avec elle, suivant les retours de la fortune, jusqu'au XVIe » siècle, qui a vu se lever, éclatante, la période des empereurs » mogols.

» Avec les Mogols aurait apparu tout une autre concep- » tion, toute une autre organisation de la *propriété foncière.* » Il ne paraît pas, d'ailleurs, que l'on ait sur ces points des » documents émanés des Mogols eux-mêmes. Ce que l'on a, » ce sont plutôt des *affirmations* des Anglais, successeurs des » Mogols ; et encore des affirmations assez récentes. Celles, » par exemple, des premiers commissaires de la famine, dans » le dernier quart du XIXe siècle, qui affirment que, de cou- » tume immémoriale et indiscutée, les *landholders* ne sont pas » propriétaires, au sens occidental du mot. Ils n'ont sur la » terre que *certains* droits limités. La propriété résiderait dans » le gouvernement, qui aurait concédé aux landholders le » droit de cultiver et de prélever sur la récolte de quoi vivre » et semer à nouveau, à charge par eux de remettre le reste. » Tel aurait été le droit au temps des Mogols et même, » « DIT-ON », des Hindous.

» Pour la période hindoue, il est permis de penser que » pareille affirmation est INexacte. Et quant à la période » mogole, les commissaires n'ont pas produit de preuves à » l'appui de leur thèse. Ce qui semble probable, c'est que les » conquérants mogols, sans s'inquiéter du droit, se sont, en » fait, emparés des terres, et dès lors, ont agi comme si » légitimement ils en étaient propriétaires. Ce qui est incon- » testable, c'est que, dans des Etats même éloignés, où la » domination mogole a pénétré, par exemple dans Myson et » dans beaucoup d'autres, les gouvernements indigènes — les » Anglais en ont la preuve — ont affirmé leur droit de » propriété sur les terres, sur toutes les terres. De cette » prétention du gouvernement à être propriétaire de toutes

» les terres (occupations sans titre des Mogols et affirmation » sans preuve des Anglais, leurs successeurs), il s'est dégagé » une pratique, du reste très différente sous les Anglais et » sous les Mogols, qui a eu, comme on le verra, des consé» quences à longue portée.

La détresse de l'agriculture. « C'est pourquoi il avait fallu » imaginer ce *bill* de 1900 restrictif de la liberté de l'aliéna» tion des terres. Sans doute Sir James Lyall, un des » meilleurs gouverneurs du Pundjab, déclarait, en 1884, que » l'Angleterre ne reprendra jamais aux indigènes ce droit de » propriété qu'elle leur a concédé, si facheux que soit l'usage » qu'ils en font.

» .... En 1895, son successeur, Sir Dennis Filspatrick, » constatait que la situation empirait et proposait d'interdire » à certains castes ou tribus d'aliéner la terre ancertrale sans » autorisation du gouvernement. Et voilà le principe d'une » limitation aux droits du propriétaire

» .... Non seulement ils interdiraient pour *l'avenir* l'aliéna» tion des terres au profit de non-agriculteurs, mais pour le » *passé* les terres actuellement possédées par eux, ils les » frapperaient d'impôts spéciaux et plus lourds Quant au » corps des fonctionnaires, la presque unanimité a déploré » le projet de loi « *thoroughly sound* », parfaitement sain te » raisonnable. »

Men ziet, dat de Engelsche regeering bekennen moet, dat het belang van den Staat medebrengt, de bevolking eigenaar te laten blijven om den grond, nadat zij naar het voorbeeld der « Mogolen » zich het recht aangematigd had te zeggen « *L'État c'est moi* », zonder dat, gelijk de heer Chailley zoo juist weergeeft, er éénig bewijsgrond daarover aan te wijzen is :

« Occupation sans titres des Mogols, et affirmation sans preuve des Anglais. leurs successeurs. »

In N. Indië, waar die hindoesche instellingen, vóór 1400 zijn ingesteld. en gebleven, verkeert men precies in dezelfde omstandigheden, — wat de Mogolen in Britsch Indië hebben gedaan. deden de Moslims op Java — en heeft de regeering als principe aangenomen om de zelfstandigheid der gemeenten te handhaven. Hoe komt de regeering er toe bij kon.

Besluit van 1870 de zonderlinge eigendom's verklaring uit te spreken ? — Om haar belastingstelsel in stand te houden ?

Deze gronden zijn (zie pag. 94) de vrije of perdikandessa's ; 2. de particuliere landerijen ; 3. de kleine stukken gronds b. v. voor het oprichten van inrichtingen van nijverheid (art. 62 Regeeringsreglement) ; 4 gronden, vallende onder het agrarisch eigendom (art. 10 wet) of te zamen één tiende van Java met Madura. gelijk M C. Th. van Deventer in zijn overzicht van den economischen toestand, op p. 13 meldt.

Zij neemt aan, gelijk de Eng. regeering zulks doet, eenige rechten, maar niet de bijna onmogelijk te bewijzen aanspraken van den inlander op zijn grond van den Hindoe-periode, terwijl zij in 1870, toen de agrarische verordingen werden afgekondigd, nog niet eens wist, tot waar die aanspraken zich uitstrekten. Als uitvloeisel van dit wanordelijk beheer is daarom verordend bij Stsbld 1861, n. 45, dat alle grond door niet-inlanders zonder wettigen titel geoccupeerd, zou worden teruggenomen, tenzij alsnog een titel werd aangevraagd. Behalve 1) *de erven op de hoofdplaatsen* worden in vollen eigendom bezeten ; 2) *particuliere landerijen* op Java en Celebes, afgestaan door de Compagnie, door de gouv. generaals : Daendels, Raffles en du Bus. zoo mede de 3) *Specerijperken op Banda.*

Wanneer de regeering in 1870 niet ééns wist, wat hààr eigendom was. op welken basis heeft zij haar belastingstelsel opgesteld, waarvan de « *Landrente* », in 1816 door Raffles geschapen, nog steeds het leeuwenaandeel aanbrengt ?

M. C. Th. v. Deventer in zijn werk over het « Overzicht van den Economischen Toestand der Inlandsche bevolking van Java en Madoera » zegt :

Voor Inlanders was de algemeene belastingdruk in 1902 (67 % landbouwers) als volgt :

1. Landrente	fls.	7 000 000.—	uitsluitend ten laste van landbouwers
2. Vischvijvers	»	302 000.—	
3. Hoofdgeld	»	3.389.000.—	idem
4. Bedrijfsbelasting	»	1.500.000.—	
5. Rijtuigbelasting	»	275.000.—	
6. Invoerrechten	»	4.000 000.—	

7. Accijnsen	»	3.500 000.—	
8. Slachtbelasting	»	1.000.000.—	
9. Opium	»	7.000.000 —	landbouw voor het grootste deel.
10. Zout	»	5 000.000.—	
11. Pandhuizen	»	1 000 000.—	
Totaal	fr.	43.966.000.—	

of over 5 millioen familles = f 9.— fr. famille : d.w.z. eene belasting in « *geld* ». Voegen wij daarbij eene belasting in « *arbeid* » (heeren- en gemeente diensten), getaxeerd op gld. 5.— per famille; en eene belasting in « *grond* » (akkergrond, dat voor ambtsvelden wordt afgestaan), getaxeerd op gld. 2.—, dan moet de landbouwer per gezin aan belasting betalen eene som van gld. 16.— terwijl dezelfde heer het *gemiddelde inkomen* op Java taxeert op fls. 87.— of 18 (achttien) per cent van het gemiddeld inkomen

Ik geef deze specificatie, die trouwens weinig van de volgende jaren verschilt, om te laten uitkomen, dat er nooit een uitgangspunt van belastingheffing heeft bestaan, en om te geraken tot ons besluit, dat immer de landbouwer, als het meest volgzame individu tot maar in het oneindige belast werd. Dat zulk eene onordelijke heffing *moest* leiden tot eene verarming van hen, waarop de kolonie dreef, is eene natuurlijke zaak.

In 1894 bleek, dat er in de Residentie Cherifon (Midden Java) 1082 onwettige geoccupeerde perceelen waren 5039). (1) Daaraan zou voor goed een einde gemaakt worden, door de kadastrale opmeting, die in 1885 was begonnen. Wanneer nog twaalf jaar geleden in éene van de 22 residentien 1082 onwettig geoccupeerde landbouwperceelen waren geconstateerd, hoeveel duizenden moeten er niet geweest zijn in 1816, toen Engeland in een zwak oogenblik de koloniën aan Willem I imposeerde ? Ja, ik ga nog veel verder met de vraag, heeft er ooit wel een behoorlijk inventaris bestaan, van wat de Oost-Indische Compagnie, en daarna de twee tusschenregeeringen hebben bezeten, toen in 1816 de « *Staat* » hare koloniën ontving?

---

(1) Zie Bijblad van het Staatsblad.

Het vernederend ontkennend antwoord moet er uit, nu professor *Mr J. E. Heeres* thans arbeidende aan de bijeenvoeging van tractaten en contracten der O. I. Compagnie, heeft verklaard, dat men *buiten* het contractboek in het rijksarchief nog contracten gevonden heeft: « terwijl er ook nog moeten » zijn, wier bestaan wordt afgeleid uit aanhalingen in bekende » contracten of uit andere bronnen, maar welke tot nu toe » nog niet zijn opgespoord». (1) Deze hoogleeraar der Leidsche Hoogeschool staat te goed aangeschreven, dan dat er maar één oogenblik aan de juistheid zijner berichten mag worden getwijfeld.

Over de instandhouding van *historiestukken* schrijft de gepensionneerde kolonel *W. C. Nieuwenhuize* (1) « Terecht » mocht dan ook generaal den Beer Portugael zeggen in zijn » werk « de tiendaagsche Veldtocht » Bij de verregaande on- » verschillige en slordige wijze, waarop dikwerf met belang- » rijke historiestukken werd omgespron gen is er dus — men » kan dit helaas ook zeggen ten aanzien van sommige *Indische* » *dossiers* — gracieuselijk bijna 100 jaar tijd gegeven om ze » verloren te doen gaan » .... « Archieven en dossiers met » belangrijke staatstukken over den Veldtocht van 1831 moet » men zoeken bij particulieren, bij dames en anderen, die ze » als famille van overleden stafofficieren, van wie de archieven » vermoedelijk niet zijn opgevorderd, ergens in een kist op » zolder hebben staan. Gewichtig staatseigendom gaat op die » wijze te loor; het wordt vernietigd door brand, vocht, » muizen of ander ongedierte. »

Ik houd rekening met landstreken onder *direct* en onder *indirect* bestuur, maar het blijkt uit alles, dat Java en Madura steeds het zwaarst zijn belast geweest en zóó zwaar, dat de totale verarming daaraan toe te schrijven is. Het doet er niet toe, welk systeem van belastingheffing wordt aangenomen, maar in geen enkel is gerechtvaardigd het feit, dat het kleinste deel betaalt voor het geheel incluis en voor het moederland !

(1) Zie N. I. Encyclopedioe T 4/0 516.

(2) In de Indische Gids van July 1906 op f° 994, *Spoliatie van staatsarchieven*.

(3) Zie f° 13 der Inleiding.

Het is een raadsel, en bewijst voor de enorme draagkracht van den landbouwer en zijne uitnemende dessainrichting, dat op Java de bom niet eerder is gebarsten ; en het « batig slot » systeem zóó lang heeft kunnen duren !

REGELING DER AGRARISCHE AANGELEGENHEDEN

(Koninklijk Besluit van 20 Juny 1870 n° 151).

Erfpachten. — De Basis van het geheele onderwerp was toekenning van het recht van eigendom op den grond aan den inlander, die dezen in « *erfelijk individueel gebruik* » bezat. De naam is ontleend aan de Romeinsche « leges agrariae » van Licinius Stola en de Grachen, die het Staatsdomein onder de burgers wilden verdeelen ; hij heeft dus betrekking op dat gedeelte der wet, hetwelk de uitgifte regelt van « *woeste* » gronden, welke het domein van den Staat zijn.

Met art. 1 blijft behoudens opvolging van de tweede en derde bepaling der wet van 9 April 1870 (Ind. Staatsblad 1870 N° 55) het beginsel gehandhaafd, dat alle grond, waarop niet door anderen recht van eigendom is « *bewezen* », « domein van den Staat » is. Als aanteekening diene, dat krachtens Staatsblad 75-199ª dit artikel behoudens het bepaalde bij het 2ᵈᵉ lid van art. 27 R.R. (de algemeene verorderingen zijn op die gedeelten van Nederlandsch Indië, alwaar het « *recht van zelfbestuur* » aan de inlandsche vorsten en volken is gelaten, slechts in zooverre toepasselijk, als met dat recht bestaanbaar is), ook van toepassing is op de *Gouvernementslanden* in de bezittingen *buiten* Java en Madura.

Ik val hier over de uitdrukking « *domein van den Staat* ».

In *China* verkeerde men vroeger in den waan, dat Chineesch grondeigendom « Staatsdomein » was ; maar *Dr O. Francke* toont duidelijk aan, dat ook de Chineezen daarvan zijn teruggekomen : « Diesen vermeintlichen Rechtsgrundsatz » hat im Abendlande eine Generation vom anderen pietätvoll

---

(1) In die Rechtverhältnisse am grundeigenthum in China (Leipzig 1903).

» übernommen, sodasz er schliesslich zù einem Axiom ge-
» worden ist, das eines weiteren Beweises überhaupt nicht
» bedarf. »

Mr N. G. Pierson in zijn leerboek over Staathuishoudkunde (1) schrijft «Zoowel Engeland als Nederland heeft groote » domeinen in Indië. Het zijn de woeste gronden, *voor zoover » zij ter beschikking liggen van den staat.* » De laatste negen woorden duiden voldoende de onzekerheid aan waarin Nederland hier omtrent verkeert.

De regeering zou aldus kunnen meenen te vinden in hare titels voor rechtmatig bezit, het nemen dier streken onder haar rechtstreeksch bestuur,of de erkenning van hare souvereineteit. Maar dat kan zij niet altijd, omdat het dikwijls moeilijk is aan te geven, tot wáár haar macht en haar recht zich daardoor uitstrekken. Talrijk zijn de gevallen, waarin gebleken is, dat wij eene verkeerde meening hadden omtrent de grens van hetgeen wij als ons territoir beschouwen, en meermalen heeft ons dit in moeilijkheden gebracht met inlandsche vorsten, die omtrent de limites van hun eigen gebied in onzekerheid waren. Waar wij een duidelijk aangegeven bepaling van ons bezit hebben, behoeft deze de sanctie niet van eene vreemde mogendheid, maar dit is juist meerendeels slechts het geval met dat gedeelte van onze koloniën, waarover het minst geschillen te vreezen zijn ; daarbuiten vallen de eilanden, die in geene overeenkomst opgenomen zijn, en de landschappen, die in een « breed gebaar » door ons tot Nederlandsch-Indië gerekend worden, maar waarvoor een ander zich wel eens de vrijheid zou kunnen veroorloven anders te denken. Onbewoonde eilanden b.v, waar de regeering nooit naar omgekeken heeft, zouden daarvoor als voorbeeld kunnen dienen. Dikwijls heeft dus, wat als eigendom van den Nederlandsche Staat moet doorgaan, in Ned. Indië niet veel om het lijf.

De artikelen 2 tot en met 7 behandelen de verdere rechten van de gronden.

Het tweede hoofdstuk (art. 8-18) betreffen den « afstand van grond », waaronder de rechten en verplichtingen van den erfpachter in een vijftal artikelen worden omschreven.

(1) Mr N. G. Pierson, Staathuishoudkunde Deel II, f° 341.

Het derde en laatste hoofdstuk (art. 19-20) omvat de gemengde bepalingen, welke wij hier laten volgen: Art. 19. Onder inlanders worden in dit besluit niet mede verstaan de met hen gelijkgestelde personen; (Art. 20) Dit besluit is, behoudens het bepaalde bij het tweede lid van art. 27 van het reglement op het besluit der Regeering van Ned. Indië, alléén van toepassing op Java en Madura. De onderwerpen in dit besluit behandeld, worden voor elk der bezittingen *buiten* Java en Madura achtereenvolgens, voor zooveel noodig, geregeld bij koloniale ordonnanciën, overeenstemmende met de wet, en met de hoofdbeginselen van dit besluit.

Hieruit ziet men, dat de Protectoraten niets met deze wetgeving te maken hebben, zoodat de toestand van den landbouw aldaar geheel volgens verouderde begrippen, nog wordt uitgeoefend, en iedere Staat volgens zijne inzichten. handelt, mits hij binnen de termen van het contract blijft.

Voor Java en Madura geldt de bovengenoemde uit 20 artikelen bestaande wetgeving, waaronder art. 1 is besproken, terwijl ik alvorens 2/10 te releveeren, nog moet aanstippen, dat in 1899 eene nieuwe wet is aangenomen, bekend onder den naam « *Wet tot bescherming van den economischen toestand van den inlander* », waarmede de wetgever op het oog had het landverhuren van inlanders aan suiker en indigoplanters meer te beperken als in 1870 is geschied, en welke ook op de andere cultures van kracht kan worden verklaard; dit laatste wordt geheel aan den gouverneur-generaal overgelaten. Hoofddoel is dus: Bescherming van den inlander voor afpersing van den meer ontwikkelden Europeaan of Chinees. Er zijn velen, die in dezen maatregel een beletsel zien, de inlanders zelfstandig te laten handelen. M is deze zienswijze volkomen ongegrond. De inlander heeft uitstekende eigenschappen voor landbouwer; maar is door gebrek aan onderwijs slecht ontwikkeld. Komt hij in aanraking met iemand, in wien hij een knapperen ziet, dan komt door zijn gevoel van minder-ontwikkeling zijne vroegere slaafschheid te voorschijn, waarmede zijne rechtsaanspraken van zelve verdwijnen. Het zelfbewustzijn komt met de ontwikkeling van het individu tot zijn recht; zoolang dit niet is bevorderd door goed onderwijs en algemeene

rechtskennis, blijft de inlander de speelbal van den meer ontwikkelde, en om hem te beschermen nam de regeering hare maatregelen.

De wet van 1899 omvat :

A. Alle nieuw op te richten suiker-en indigoplantages of reeds de bestaande, welke na een tijd van stilstand, wederom begonnen zijn te planten, en afhangen van land, dat zij van inlanders in huur hebben, hebben eene bijzondere machtiging van den gouverneur-generaal noodig.

B. Alle plantages, die reeds in werking zijn, mogen geen grooter oppervlakte lands van den inlander in huur nemen, dan zij de drie laatste jaren vóór de aanneming van deze wet in doorsnee in gebruik hadden.

C. Plantages, die hun riet van inlandsche landbouwers opkoopen, mogen geen huurder worden dan na speciale vergunning van den Gouverneur generaal.

D. De Gouverneur generaal kan op verzoek vergunningen intrekken, om land in te huren of de reeds gehuurde oppervlakte te vergrooten, tenzij gebrek aan irrigatiewater of aan voldoende land voor gebruik van de dessa zelve kon worden aangetoond

E Van vergunningen tot landbouw moet, willen zij hunne waarde behouden, binnen het jaar worden gebruik gemaakt.

F. De Gouverneur generaal heeft de bevoegdheid land aan te wijzen, hetgeen door de inlanders niet mag worden verhuurd, als hebbende betrekking op irrigatie en andere werken.

G. Plantages in de « *Vorstenlanden* » en die op « *Particulierelanden* » en niet van opgezetenen gehuurd land gelegen, zijn van bovenstaande bepalingen vrijgesteld.

H. Planters, bepalingen in deze wet overtredende, zijn strafbaar met eene boete van 50 tot 500 gulden per dag voor elken dag van overtreding.

UITGIFTE VAN GROND.

(Wet van 1870, 20 July, N° 15).

Zulks kan geschieden op initiatief van het :
A. *Gouvernement.*
B. *Op aanvrage van Particulieren.*

De duur der pacht is hoogstens 75 jaar, terwijl de minimum pachtsom, vastgesteld door eene commissie, benoemd door het hoofd van gewestelijk bestuur, en bestaande uit één Europeaan en één inlandsch lid, berekend wordt over één geheel uitmakende perceelen van ongeveer 500 Bouws (à 0.709 HA). De minimum-pachtsom stelt zij vast, en deze was oorspronkelijk op fl 1 à fl. 5 per bouw, naarmate van de gesteldheid en ligging Tegen dit bedrag werden bedenkingen geopperd, en wegens de willekeur, bij eene zoo groote speelruimte onvermijdelijk. Men kan de minimum-pacht vaststellen op fls 0.5 oper Bouw, wanneer middelmatige gronden worden aangedroogd, voor b. v, het vormen van grensscheidingen, voor weiden, enz Wanneer de gronden later blijken beter te zijn, kan de pachtsomworden verhoogd. Het koloniaal verslag van 1903 meldt hieromtrent :

« Van in 1903 aanvaarde perceelen is voor 63 de « canon »
» vastgesteld op bedragen van fr. 1 50 à fr. 5.— (het laatste
» bedrag voor één perceel in de Preanger Regentschappen,
» twéé perceelen in Passoerocan, en één perceel in Kediri),
» voor twaalf op fl. 1.—; voor één op fls 1.20 ; voor één op
» fr. 1.20, en voor een pereeel aangevraagd voor veeweide op
» fl. p. 0.50 p. Bouw. p. jaar, Ten opzichte van het laatste
» perceel is evenwel bepaald, dat de canon zal worden ver-
» hoogd tot fr, 2.50 zoodra de gronden, geheel of gedeeltelijk
» voor cultuurgronden worden gebruikt. In Februari 1904 is
» door de Indische Regeering als beginsel aangenomen, om
» voortaan bij de vaststelling van het bedrag van den canon,
» geen rekening meer te houden met aan den grond te geven
» bestemming, met dien verstande, dat alleen ter bevordering
» van een groot economisch belang perceelen tegen een zeer
» geringen vasten pachtschat in erfpacht kunnen worden
» afgestaan. »

GOUVERENEMENT'S AANBIEDINGEN.

De uitbesteding geschiedt voor eene pachtsom (canon) jaarlijks per bouw te betalen, en die boven het genoemde minimum moet zijn, doch eerst ingaat met het zesde jaar na 't jaar = het jaar waarin de inschrijving plaats had. Binnen eene maand na de sluiting der inschrijving wijst de gouverneur-generaal de erfpacht toe, of weigert die telkens bij een met redenen omkleed besluit.

PARTICULIERE AANVRAGEN :

Om hieraan te voldoen moeten alle documenten aanwezig zijn die nauwkeurig den stand, ligging, doel der aanvrage motiveeren; de jaarlijksche pachtsom hierover boven het genoemde minimumbedrag per Bouw. Wanneer die aanvrage gronden betreft, welke door het gouvernement zijn « *aangeboden* », dan is de restitutie van door haar voor de veiling gemaakte kosten als opmaakloon, kadaster, en andere ongelden absoluut noodzakelijk. Bij weigering der aanvragen worden de redenen hiervan nauwkeurig omkleed.

In de erfpacht worden niet begrepen :

1. gronden, waarop inlanders recht hebben, indien zij ongenegen zijn zich van hun recht te ontdoen.

2. gronden, naar de aanwijzingen der inlanders als gewijde beschouwd.

3. gronden voor openbare markten afgezonderd of voor de openbare diensten bestemd.

4. gouvernement's koffietuinen.

5. djati (teak) en andere houtbosschen, de laatste voor zoover zij onder geregeld beheer zijn gebracht. (1)

---

(1) J. K. Hasskarl, aanteekeningen over het nut door de bewoners van Java aan eenige planten van dat eiland toegeschreven. Amsterdam, 1845.

F. Junghuhn. Java, zijne gedaante, zijn plantengroei en inwendige bouw, tweede uitgave, 's Gravenhage 1853.

De overschotten bedroegen volgens de koloniale verslagen :

1884-88 gemiddeld fr. 470.985.— 's jaars.
1889-93 » » 548.680.— »

6. de voor den aanplant van koffie geschikte gronden gelegen in door ons (de Regeering) aan te wijzen streken, die beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur.

Door de uitsluiting der onder 1, 2 en 3 genoemde gronden wordt de afstand in erfrecht der omliggende, daartoe geschikte, niet belet, mits de erfpachter zich verbinde aan het gebruik der uitgesloten gronden geen hinder toe te brengen.

In de erfpacht is mede niet begrepen de « delfstoffen » bevattende ondergrond. De erfpachter is verplicht de ontginning van delfstoffen door of op concessie van het gouvernement te gedoogen, volgens regelen bij algemeene verordening te stellen (Staatsblad. 73,217/A, 217/B ; 74-128.)

TOELATING.

Erfpachten worden toegelaten : (art. 11.)

1. aan Nederlanders.
2. » ingezetenen van Nederland.
3. » » » Nederlandsch Indië.
4. » Vennootschappen van koophandel, gevestigd in Nederland of in Ned. Indië.

Papaver (1) mag niet op die gronden worden gekweekt ; evenmin *zout* gefabriceerd, zijnde het rijk regiehouder in beide artikelen, terwijl de *verponding* niet wordt geheven gedurende het jaar, waarin die gronden zijn afgestaan *en* de 10 volgende jaren (art. 12 en 13 2e alinea).

Deze laatste bepaling. die in 1888 is vastgestel, werd gemaakt om de ondernemers, die zeer onder de toen heerschende landbouwcrisis leden, eenigszins te gemoet te komen. Te gelijkertijd werden zij vrijgesteld van het « *hoofdgeld* », dat vroeger van hen gevorderd werd van elken werkbaren man,

---

(1) De opium wordt door de Regeering gekocht in Britisch-Indië, te Benares of Patna, in Klein-Azie op de veilingen te Smyrna, en in de opiumfabriek te Batavia voor de consumptie bereid. — W. P. Groeneveldt, opiumregie in Ned. Indië officieel rapport. — Ned. Indië in 1890-1898 Batavia 1898, bl. 227. T. S. Raffles. T. 1. f° 103.

die op hunne landen verblijf hield, en in de termen viel om heerendiensten te verrichten (1)

Daarentegen werd de op de erfpachtslanden gevestigde bevolking van alle heerendiensten vrijgesteld, behoudens die, gevorderd in het belang der openbare veiligheid (nachtdiensten b. v.) of tijdelijk tot wering van rampen van hoogerhand (erupties o. a.) of tot afwending van algemeen gevaar (art. 14)

RECHTEN EN VERPLICHTINGEN VAN DEN ERFPACHTER.

(Staatsblad 72-237ᵃ).

Deze worden beheerscht door den 8sten titel van het 2de boek van het Burgerlijk wetboek van Ned Indië, voor zoover die niet geregeld zijn bij de Koninklijke besluiten van 20 Julij 1870 N° 15 en 16 avril 1872 N° 28 (Indische staatsbladen van die jaren N° 116 en 118).

Art. 2 verbiedt den erfpachter de mijn-ontginning op zijn perceel, terwijl art. 3 hem de vrije beschikking geeft over de boomen en beplantingen, hetzij die al of niet door hem zelven zijn aangelegd, tenzij uitdrukkelijk anders is overeengekomen. Art. 4 en art, 5 houden in de toelating van het aanleggen van nieuwe waterleidingen, behoudens recht op schadeloosstelling; de verplichtingen bij eene eventueele overdracht, bij welke omissie een straf, varieerende van 25 à 100 gulden, is opgelegd

---

BESCHERMING DER BEVOLKING.

Bij art. 14 bovengenoemd heeft de Regeering zich als plicht gesteld art. 55 en 57 van het reglement op het beleid der regeering van N. Indië getrouw na te komen. Deze twee luiden :

(1) CHAILLEY BERT, Java, f° 165.

De bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur van wien ook, is een der gewichtigste plichten van den Gouverneur-generaal. (1)

Hij zorgt dat de besturende ambtenaren de daaromtrent bestaande of nader uit te vaardigen vervorderingen stiptelijk nakomen, en dat den inlanders overal gelegenheid gegeven wordt om vrijelijk klachten in te leveren.

In elk gewest worden de aard en duur der persoonlijke diensten, waartoe de inboorlingen verplicht zijn, de gevallen, waarin en de wijze en voorwaarden, waarop zij kunnen worden gevorderd, door den Gouverneur-generaal geregeld, in overstemming met de bestaande gebruiken, instellingen en behoeften. De verorderingen, de persoonlijke diensten betreffende, worden in elk gewest om de 5 jaren door den Gouverneur-generaal herzien, met het doel daarin trapsgewijze de verminderingen te brengen, bestaanbaar met het algemeen belang

In het verslag, bedoeld bij alinea I. art 60 der grondwet (1887 N° 62) wordt jaarlijks opgave gedaan van den Staat, waarin zich de voorgeschrevene regeling der hier bestaande diensten bevindt.

Gronden niet grooter dan 50 Bouw (à 0,709 H.A.) kunnen voor kleine landgoederen of buitenverblijven in *erfpacht* worden afgestaan tegen betaling eener pacht gelijkstaande aan het hoogste bedrag der landrente of de belasting, die deze vervangt. Bij Staatsblad 1893 n° 151 is de gelegenheid geopend voor kleine eilanden zonder ze eerst te doen opmeten en in kaart te brengen.

Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid met toepassing van de tot Ultimo 1903 geregulariseerde veranderingen, ontstaan door terugneming van grond als anderzins, als volgt (2)

---

(1) Vergelijk hiermede de bekentenis van den Minister van koloniën in de zitting van 16 October j.l, op f° 91.

(2) Vide Koloniaal Verslag 1903).

Jaren	*Aantal Perceelen*	*Aantal Bouws.*
1873	1	350
4	15	5340
5	36	10862
6	38	8635
7	36	8735
8	40	9124
9	47	13553
1800	50	13053
1	75	22306
2	76	22076
	414	114034
1883/1892 = 10 j^{r}	699	130655
1893/1902 = 10 »	1422	318031
1903 = 1 »	78	13072
Ultimo 1903 »	2613	575792 Bouws à 0.70 9 H.A.

Verschuldigd aan Canon (pachtschat).

Achterstand op 1 Jan. 1901		fl. 2.537.897.88^{5}
1901.	Java en Madura	» 1.308.069.59
	Buitenbezittingen	» 66.415.46
1902.	Java en Madura	» 1.310.043.04
	Buitenbezittingen	» 84.128.31^{5}
1903.	Java en Madura	» 1.292.570.10^{5}
	Buitenbezittingen	» 74.495.52^{5}
		fl. 6.673.619.92
		A

Aangezuiverd.

		Aan Canon over het opgegeven jaar	Canon over vorige jaren	Te zamen
1901.	Java en Madura	fl. 223.290.94^{5}	fl. 361.032.42^{5}	fl. 584.323.37
	Buitenbezettingen	» 20.356.78	» 13.074.58^{5}	» 33.431.36
1902.	Java en Madura	» 227.797.73^{5}	» 317.160.53^{5}	» 544.958.27
	Buitenbezettingen	» 15.980.52^{5}	» 20.346.58^{5}	» 36.327.11
1903.	Java en Madura	» 239.330.88^{5}	» 389.672.31^{5}	» 629.003.20
	Buitenbezettingen	» 12.516.92	» 18.362.53^{5}	» 30.879.46
		fl. 739.273.79	fl. 1.119.648.98	fl. 1.858.922.77
				B

Als aanteekening in het koloniaal verslag leest men, dat de *achterstand* op 1 Januari 1901, namelijk over 1900, fr. 1,021 282, 94 en over de vorige jaren fr 1,516,614.94 bedraagt. Hoeveel onder deze sommen is begrepen ter zake van erfpachtsperceelen in de *Buitenbezittingen* is niet afzonderlijk op te geven. Derhalve bleef op 1 Januari 1904 aan te zuiveren: fl. 6,673,619.92 — fl. 1,858 922.77 fls. 4,814,697,15 namelijk

op den canon over 1903	fls.	1.115.217.83
vorige jaren . .	»	3.699.479.32
	Totaal fl.	4,814,697.15

Wat blijkt hieruit? De regeering is welwillend genoeg geweest om de betaling uit te stellen. Eene pachtschat achterstallig voor dat bedrag is ontzettend, om niet te spreken van renteverlies, dat zich accumuleert; den slechten naam, welke die terreinen daarom krijgen; emigratie der bevolking, welke niet bestaan kan enz. — De aanleiding tot dien abnormalen toestand kan zijn: I. Speculatie van die terreinen door planters, welke niet geslaagd is; II. De credietinstellingen weigeren meer geld te steken in erfpachtperseelen. In het eerste geval heeft geen exploitatie plaats gehad; in het tweede geval maar gedeeltelijk. Onder beide omstandigheden lijdt de bevolking, die met die terreinen niets kan uitrichten, en dus geen middel van bestaan vinden kan. — Zij verarmt.

De Regeering kan dan bij wederopbod die terreinen op nieuw verhuren, waarvoor eene geringere *canon* de koopkracht moet bevorderen; of, wanneer de nieuwe prijzen haar niet voldoende voorkomen, hen aan de bevolking afstaan voor het aanleggen van rijstvelden of tweede gewassen, of voor eigen boschexploitatie. Maar hiertoe gaat zij niet licht over.— Mr V. Deventer in zijn werk, (1) zegt: « Hoe het overigens » prijzenswaardig streven, om de bosschen toch overal pro- » ductief te doen zijn, tot onbillijkheid en vexatie leiden kan, » bleek o. a uit een voor eenige jaren genomen beslissing, » volgens welke ook voor het verzamelen van steenen in de » bosschen retributie werd geeischt. Gelukkig heeft de regee- » ring, toen door eenige inlandsche kalkbranders het bewijs » was geleverd, dat door deze nieuwe heffing hun bedrijf wordt

(1) Overzicht van den Economischen toestand f° 90.

» ten gronde gericht. de bedoelde beslissing weder ingetrok-
» ken — Ook de wijze, waarop vaak is te werk gegaan bij het
» opsporen van de in djatibosschen gepleegde overtredingen
» heeft niet gestrekt om den Inlander tot ingenomenheid met
» de boschcultuur te stemmen »

Hoe en waarom de moeilijkheden zich kunnen voordoen, dit feit staat vast, dat de *Bescherming der Bevolking* met deze wetgeving *ten deele* is bereikt.

EIGENDOMSRECHT - GEBRUIKSRECHT.

1. PARTICULIERE LANDEN. (1)

Onder particuliere ondernemingen verstaat men dezulken, welke door de « O. I. Compagnie » en de opvolgende besturen aan *private* personen zijn verkocht, en aan wie ook bijzondere rechten tegenover op die eilanden gevestigde personen werden toegekend.

De voorwaarden van afstand waren zeer uiteenloopend, en hebben om hunne onduidelijke redactie aanleiding gegeven tot eeuwigdurende processen.

---

(1) Arrest van het Hoog Gerechtshof van Ned. Indië in zake heerendienstplichtigheid der opgezetenen van particuliere landerijen op Java, Recht voor Ned. Indië, XLIX, bl. 104.

Het overnemen door den Staat van de Particuliere landerijen op Java (onderzoekingen aangaande de inkomsten van die landen in verband met plannen tot verkoop, volgens mededeelingen in het koloniaal verslag van 1891). — I. Gids, 1892, I bl. 679.

M. H. v. Dissel. Rapport omtrent de particuliere landerijen beoosten de rivier Tjimanock. Met bijlagen en monografiën van landerijen. — T. v. nijverheid en landbouw in Ned. Indië. XXII, bl. 337.

J. F. D. Engelhard. De Bataviasche Ommelanden en de landbouw. (Oorzaken en gevolgen van den ongunstigen toestand aldaar, met aanwijzing van de middelen tot verbetering). T. v. Nijv. en land. in N. I. XXVII, bl. I.

C. H. F. Riesz. Het erfpachtsrecht op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanock volgens eene recente recensie (der dissertatie van H. C. Pennink. Gron. 1885). — Recht. in N. I., XLVII, bl. 143.

Het besluit van 24 Febr. 1756 rakende de voorwaarden van landverkoop op Java. — Recht in N. I., LV bl. 138.

Geschiedenis. — Bij de eerste vestiging der Hollanders op Java in de nabijheid van het tegenwoordige « Jacatra » (bij Batavia), werd het systeem *Factoryen* gebezigd als begin eener nederzetting. Om de omliggende streken op een goedkoope maar praktische manier tegen vijandelijke aanvallen, Portugeesen of inboorlingen, te verdedigen, werden stukken gronds uitgegeven of verkocht, alwaar de particulier zijne plantage kon beginnen. De eerste van dien aard dateert van 8 April 1639. Het gratis uitgeven hield op in 1686, nadat de Compagnie hare macht successieflijk had uitgebreid, om zelf van de voordeelen te profiteeren. — Jammer dat later van die uitgiften zelfs door gouverneur-generaals werd misbruik gemaakt, om zich zelve daarmede te verrijken en waarvan de nadeelige gevolgen voldoende zijn gebleken.

Inderdaad kunnen geene wettelijke bepalingen worden aangehaald, waaruit blijken kan, dat een maximum van heffingen en diensten tijdens de Compagnie voor die landen werd vastgesteld. Wanneer wij Daendels' overdracht in 1811 hiermede vergelijken, volgt van zelfs de autocratische wijze, waarmede hij met den verkoop van eigendommen van de ingezetenen omsprong *Raffles* (1811-1816) volgde het voorbeeld van zijne voorgangers niet op, maar bepaalde, dat bij den verkoop

C. E. VAN KESTEREN. Een legaat uit den Engelschen tijd. (De landverkoop op Java). I. G. 1884, II. bl. 403 ; 1886, I. bl, 449. T.S. Raffles. History of Java, f° 247 D. II.

B^n^ NAHUYS VAN BURGST. Beschouwingen over N. I. f° 57/67.

JEAN PERRINJAQUET. Des cessions temporaires des territoires, 1904, p. 386.

LOUIS GÉRARD. Des cessions déguisées en droit international public, 1904, p. 256.

E. NYS. Le Droit international T. II. f° 34. Le problème de l'acquisition de territoire par la prescription et par la possession immémoriale.

J. FAES. De landen « Kandanghauer » en « Indramajoe-West » in de residentie Cheribon en het land « Tjiomas » in de afdeeling Buitenzorg. I. Gids, 1886, II. bl. 1321/1323.

CHAILLEY BERT. Java et les Javanais f° 114. Il y a des chinois, etc.

Le régime foncier aux Indes Orientales Néerlandaises. Documents officiels avec introduction historique par le Dr P. A. VAN DER LITH. Bibliothèque Col. Intern. Série 3. Tome IV, Bruxelles 1899, p. 7-459.

van landen bewesten de ***rivier Tjimanock*** (*West-Java*) geene heerendiensten van op die landerijen wonende lieden zouden mogen worden gevorderd, noch eenige bepalingen of inkomsten van het volk geheven dan de zoodanigen, welke uit de voortbrengselen van den grond, of wel van de huur van huizen of gebouwen voortspruiten, en bestaanbaar zijn met de wetten en gevestigde gebruiken des lands. Ongeregeldheden in 1816 in verscheidene districten voorgevallen, werden gedeeltelijk toegeschreven aan slechte behandeling der opgezetenen op deze landerijen. (1)

Eene éérste commissie van 1819 benoemd, om naar een en ander onderzoek te doen, en de wederkeerige rechten te bepalen, werd door eene twéède vervangen in 1831 waarvan eene nieuwe ordonnantie in 1836 (2) het gevolg was, welke thans nog in werking is.

Verdeeling. — In A de West Javagroep, met de rivier Tjimanock als grensscheiding.
In B. de Oost Javagroep met de rivier Tjimanock als grensscheiding.

Oordeelvellingen. — 1. De oud-resident « *Faes* » die met het onderzoek naar de rechten dier eigenaren belast is geweest, en daarover een lijvig boekdeel heeft geschreven, (3) zegt, dat tegenover het volle eigendomsrecht van den eigenaar geene « erfelijke » bezitsrechten der opgezetenen staan, en de eigenaar, enkele uitzonderingen daargelaten, de bevoegdheid heeft, om van hen « zonder beperking » diensten en opbrengsten te vorderen ; de diensten, gevergd voor het gebruik van den grond of voor het recht, daarop te wonen, waren volgens hem gegrond op het « privaatrecht » van den eigenaar, om daarvoor zoodanige bedingingen te maken, als hij goedvond.

2 *M' C. Th. v. Deventer*, kamerlid, in de aan den oud-minister Idenburg uitgebrachte rapporten, besloot met te zeggen :

Zulk een toestand past niet meer in onzen tijd : het is er

(1) T. S, Raffles History of Java f° 247. T. II.
(2) Staatsblad nr 19 van het jaar
(3) Vergelijk hiermede de aanhaling van CHAILLEY op f° 95.

mede geschied als met het « despotisme » in het Staatsbestuur. Onder een verlicht despoot kan een volk gelukkige tijden beleven ; toch blijft het despotisme als « regeeringstelsel » verwerpelijk, omdat de kans op verlichte despoten gering is. (1)

3. *M. D. Fock*, voorheen kamerlid, thans minister van koloniën. rapporteert : Er moet een einde worden gemaakt aan den onhoudbaren toestand, waarin de inlanders opgezetenen der particulieren landerijen verkeeren. Slechts een middel, dat inderdaad aan de eischen, die gesteld mogen worden, kan voldoen : namelijk, de algeheele terugbrenging van de landerijen tot het « Staatsdomein. » (2)

---

(1) M. C. TH. VAN DEVENTER. Overzicht van den econom. toestand op Java fº 128.

(2) M. D. FOCK. Beschouwingen en voorstellen ter verbetering van den econ. toestand vau Java en Madoera. – 's Gravenhage. MARTINUS NYHOFF 1904, fº 125/133. benevens zijn repliek als minister van koloniën in de kamerzitting van 18 October j.l. Zie N. Rotterd. Courant van dien dag.

« Het stelsel van de particuliere landerijen is slecht ; de minister houdt dit vol. Er komen feiten voor, *die het licht niet mogen zien*, ofschoon er landheeren zijn die niet verder gaan dan hun is toegelaten. Maar het stelsel is vicieus ; het komt niet zoozeer aan op de feiten als op dit stelsel, waarbij telkens botsingen ontstaan tusschen de eigenaren en de bevolking, waarbij de laatste altijd de lijdende partij is.

Het is waar : het betreft hier een zaak van grooten omvang. Het financieel bezwaar is echter niet overwegend. De landen zullen misschien aan den staat de helft opbrengen van hetgeen thans de landheeren er van genieten. Maar het komt aan op de œconomische rente in den vorm van sterker draagkracht en toenemende welvaart van de bevolking. Moge al de uitgave niet strikt productief zijn, toch rechtvaardigt zij een jaarlijkschen last van 1 millioen aan rente en aflossing. Dat geld zal echter niet gebracht worden ten laste van Nederland. Wij moeten in dit opzicht niet meer vervallen in de financieele fout van vroeger.

De heer Van Deventer heeft nog nooit het bestaan van de particuliere landerijen in bescherming hooren nemen. In het koloniaal program van de *onzijdige* vereeniging Moederland en Koloniën wordt ook gezegd, dat de particuliere landerijen moeten komen in 't bezit van den Staat. In zijn koloniaal program heeft de heer Ván Kol, socialist, vóór eenige jaren zelfs als beginsel gesteld : *opheffing van de particuliere landerijen*. In 't program van de vrijzinnig-democratische partij komt ten aanzien van dit punt niets

Aan te teekenen valt, dat de « particuliere landerijen » op Java en op Celebes volstrekt niet hetzelfde begrip van grondbezit hebben als de hier en daar van de Regeering gekochte erven. Bij den verkoop van eerstgenoemde zijn slechts het recht van « belastingheffing en « heerendienst » verkocht. méér niet; en dat is de reden, waarom die landen betrekkelijk zoo weinig waard zijn. Het particulier landbezit is feitelijk niets dan eene pacht van het recht tot belastingheffing met de bijzonderheid, dat de pachtsom in eens voldaan is geworden.

Bij de heffing dier belasting hebben steeds weder knevelarijen plaats als indertijd bij de inning der belastingen door middel van pachters.

Daarom meent de minister, als eenig afdoende voor-

---

voor, maar dit is zeker te wijten aan het streven naar beknoptheid. Want de richting der vrijzinnig-democratische partij brengt ook mede *het particulier landbezit op Java als een onding te beschouwen.*

Over 't beginsel bestaat dus geen strijd. Maar nu de toepassing. Aankoop of onteigening? Daarover verschillen de meeningen. « Le mieux est souvent l'ennemi du bien », geldt ook hier. De onteigening is een zaak van zoo langen duur, dat men in elk geval met den aankoop kan beginnen. Komen wij eenmaal tot onteigening, dan kunnen wij voordeel trekken van de gedane aankoopen. Alzoo: aankoop als aanvangsmiddel om spoedig te kunnen komen tot onteigening. Hij wijst hierbij er op, dat men met de souvereiniteitsrechten van de oude eigenaren zal moeten rekening houden. In het reglement van 1836 moet verbetering gebracht worden; veelvoudige pogingen daartoe hebben echter al gefaald.

Men *heeft hier met historische rechten te doen*, waarmee rekening moet worden gehouden. 't Zal dus een zaak van langen duur zijn. Hij blijft dus van oordeel, dat als aanvangsmiddel met den aankoop moet worden begonnen. *Het is hier te doen om een bedrag van* 46 *à* 50 *millioen*. Tot staving van dat cijfer treedt spreker in eenige berekeningen, ten betooge tevens, dat het Gouvernement zich met een veel lagere opbrengst van de landrente zal moeten tevreden stellen. De helft van de uitgaven van de landerijen is dan ook slechts als productief te beschouwen. Op rente en aflossing van de 25 millioen, welke men als raming aanneemt, zullen wij dus niet kunnen rekenen. Door jaarlijks een som beschikbaar te stellen, *zal het aandeel van Indië in de schuld van Nederland stijgen*. Wij moeten dus wel weten wat te doen.

Spreker zou er niet tegen opzien, gelijk in 1904, *de lasten voor het moederland te vergrooten, omdat de betreurenswaardige en afkeurens-*

ziening het denkbeeld te moeten voorstaan om door terugkoop van particuliere landerijen de eigendom van de landen met de daaraan klevende rechten tot het gouvernement te doen terugkeeren, en wel in de eerste plaats deze groep, maar dit zal geen gemakkelijke taak zijn, daar zij in de verponding aangeslagen zijn voor eene som van fl. 53.933.820. Met eene afkoopsom van fr. 500.000 's jaars zoude honderd jaren mede verloopen. Jaarlijks zouden daarvoor fr. 500 000. — op de begrooting uitgetrokken worden. De laatste vervreemding dezer landerijen dateert van 1829 Artikel 62 van het Regeeringsreglement 1854 verbiedt den gouverneur-generaal gronden te verkoopen, tenzij tot uitbreiding van steden en dorpen of tot het oprichten van inrichtingen van nijverheid.

---

waardige toestanden toch de schuld zijn van gemis aan voldoend toezicht van het Nederlandsch gouvernement.

De aankoop behoort niet afdeelingsgewijs, maar op hydrografischen grondslag te geschieden. Met de heeren Tydeman en IJzerman betreurt hij 't immiddcls, dat de minister begonnen is met den aankoop van Nanggoen. Voor de opruiming van de misstanden is 't niet noodig ; daar zal de weeskamer wel voor zorgen en men behoeft niet te denken, dat het landgoed in andere handen zal komen. Het landgoed is echter een zeer typisch land, waarmede 't beter is te eindigen dan te beginnen. De f. 260.000 zijn voor de weeskamer blijkbaar begeerlijker dan het bezit van het land. Waarom is ons niet gegeven een overzicht van de netto-opbrengst der cultuur in de laatste jaren ?

Hij geeft den minister dan ook in overweging den aankoop los te maken van zijn latere plannen en liever te trachten vasten voet te krijgen in de voorsteden van Batavia en Meester Cornelius, zoodat men dan in de onmiddelijke nabijheid van de hoofdplaats zich kan nestelen, van waar men de ongerechtigheden en misbruiken zou kunnen nagaan, een goed voorbeeld zou kunnen geven en tevens een ervaring zou kunnen opdoen, waarmede men voor de uitvoering van de latere plannen zijn nut zou kunnen doen. Het voorbeeld der opvoedende kracht van een goed ingericht beheer van de partisuliere landen door het gouvernement zou van het beheer van het landgoed Nanggoen niet kunen uitgaan, omdat het schaars bevolkt en afgelegen is.

Mocht de minister zich willen vereenigen met spreker's denkbeelden, dan is spreker bereid het crediet van 5 ton toe te staan voor het straks aangewezen doel.

(Na de gewone pauze was er een vergadering met gesloten deuren).

In het « Vaderland » van 3 juny j. l. komt een belangrijk artikel voor van den heer C J. van Motman, een bekend eigenaar van « particuliere » ondernemingen op Java, die de meeningen in de vorige pagina's aangehaald, bestrijdt. Hij toont aan, dat in de groote landen ongeregeldheden gepleegd worden, terwijl in de « kleinere » de ministrieele opmerkingen niet kunnen worden geboekstaafd. De gezamentlijke oppervlakte der particuliere landerijen bewesten de Tjimanock moet 1 1/2 millioen bouws bedragen (1) en daarvan beslaat « *Kandanghauer* » alléén 182.240 bouws, « *India-majoe-West* » 75000, terwijl de « *Pamanockan* en *Tjiasemlanden* (residentie Krawang) respectieflijk 300 000 en 86 096 bouws uitgestrektheid hebben. Deze *vier* groote landen vormen tezamen dus reeds 40 % (veertig percent) van het geheel en het zijn juist de gróótste landen, waar uit den aard van het beheer de toestand het meest te wenschen over moet laten. (2)

De *verplichtingen* van de opgezetenen bestaan in het opbrengen van :

I. — Een zeker gedeelte van het gewas tot een maximum van 1/5, in natura of geld uit te keeren, na beslissing van het hoofd van gewestelijk bestuur.

II. — In het betalen van *tuin* en *grondhuur* voor met rijst beplante gronden en voor woningen en in het proesteeren van heerendiensten tegen behoorlijke vordering voor het verrichten van arbeid, in het reglement bepaaldelijk genoemd ; voor *andere* diensten moet hun eene geldelijke belooning gegeven worden.

III. — Het erfpachtsrecht kan den opgezetenen door den landheer niet ontnomen worden ; komen zij hunne verplichtingen niet na, dan kan, op last der plaatselijke autoriteit, het recht verkocht, of als er geen gegadigden zijn, ten profijte van den landeigenaar verhuurd worden Evenmin mag een eigenaar een opgezetene van zijn land verwijderen ; daartoe is de tusschenkomst van het plaatselijk bestuur een vereischte.

De landheeren hebben de beschikking over de woeste

(1) Overzicht van Mr van Deventer, bl. 123.

(2) Vergelijk Indische Gids, Augustus 1906 f° 1251.

gronden. Hij kan van ieder gezond mannelijk opgezetene, tusschen 14 en 50 jaar, tegen vergoeding van zijne voeding, één dag heerendienst per week vergen. Deze rechten zijn door strafbepalingen gesanctionneerd.

De *rechten der opgezetenen* op de door hen bezeten gronden noemt het reglement « erfpachtsrecht ». Zij bestaan in het volledig gebruik en genot van den grond, onder nakoming der verplichtingen jegens den landheer. Daarin is de bevoegdheid van den opgezetene vervat tot het verleenen, verpanden en vervreemden van zijn grond.

Het *gouvernement* behoudt zich in naam de bescherming van alle opgezetenen voor, het heeft de « rechtspraak » en naar het heet ook de « politiek » in handen, maar aangezien de inlandsche hoofden, die daarbij een hoofdrol te vervullen hebben, door de landheeren aangesteld en bezoldigd worden, worden ook deze aangelegenheden bezien van het standpunt dat die landheeren verkiezen in te nemen.

B. *Midden- en Oost-Javagroep* of 2 °/o der Particuliere landen op Java. — Behalve de meergenoemde 345 perceelen, vindt men in het hier genoemde deel van Java 89 andere van minderen omvang met 33.974 Bouws à (0.709. H. A.), waarvan twee derden in de residentie Semarang (midden-Java) en 124639 opgezetenen tellende.

Voor deze landen gelden weder » andere » bepalingen (Staatsblad 1880 n° 150, gewijzigd in Staatsblad 1886 n° 172). Zij handelen over betrekkelijk ondergeschikte punten De betrekkingen tusschen de landeigenaren, opgezetenen en de Regeering worden door de « oorspronkelijke koopcontracten » bepaald. Maar de leemten zijn nog legio. De wettelijke regelingen berusten of op « *stilzwijgende* » overeenkomsten, welke tot een adat (gebruik, gewoonte) zijn ontaard, of op « *uitdrukkelijke* » niet altijd schriftelijke.

In deze tweede categorie particuliere gronden is van eenig recht der opgezetenen op de door hun bewerkte bouwgronden, gelijk b.v. de erfpachtsvelden onder rubriek A niets te vinden.

Alle wettelijke regeling ontbreekt hier voor den armen landbouwer.

Dat de veiligheidstoestand op deze landen beter is dan

op die der andere soort, vindt voornamelijk zijn oorzaak in de betere politie-organisatie, en dat de landen niet zulke groote complexen vormen gelijk in West-Java.

C. *Verdeeling* der Particuliere landen op Java in 1897 : (1)

	Perceelen	Bouws	Opgezetenen
De naamlooze vennootschappen hebben	62	622.971.—	592.631
Chineezen.	197	368.810.—	469.937
Europeanen	101.	557.636.—	513.092
Vreemde Oosterlingen.	74	18.907.—	43.870
Totaal { West-Java. . . . 345 / Midden-Oost Java . 89 }	434	15.68.324.—	1619.530

D. *Buitenbezittingen* d. i. eilanden buiten Java en Madura.

De meestbekende dezer landen zijn

1. De specerijperken op Banda, (Molukken).
2. » particuliere landen op Celebes (Minahassa en Makassar.)
3. De particuliere landen op Sumatra (Padang en Benkoelen.)

Met uitzondering van de Notenperken in de Molukken worden de landerijen, die over het algemeen van kleinen omvang zijn, niet gebruikt voor de teelt van producten voor de wereldmarkt. Onder de particuliere landen op Celebes, welke ten geschenke zijn gegeven wegens diensten van personen, die de Engelschen assisteerden in hunnen oorlog tegen den vorst van Boni, is het eigendomsrecht zéér dubieus. (Vergelijk rechtspersoonlijkheid.)

II. DE VRIJE OF PERDIKANDESSA'S.

Deze gemeenten zijn geheel of gedeeltelijk vrijgesteld van belasting en het verrichten van heerendiensten voor het gouvernement.

Oorspronkelijk waren zij geschenken van vroegere vorsten, om godsdienstscholen voor Mahomedanen te onderhouden, en voor de bevolking van bepaalde graven zorg te dragen.

(1) Mr N. P. v. d. Berg. Over de Econ. belangen van N. I., Amsterdam, 1900, bl. 52.

De naam « Perdikan » komt van het Sanskrit « Maharddhika » = Sieur = meester ; en in het oud Javaansch Ramagana beteekent het « geestelijk. »

De laatste vaststelling omtrent dezer dessa's dateert van 1887. Gouvernement's besluit 13 September nr 3.

In West Java en Oosthoek van Java komen zij nergens voor. Hun aantal bedraagt 244. (1)

III. AGRARISCH EIGENDOM.

Dit is het recht, volgens de agrarische wet van 1870 den Inlanders toegekend tot het verkrijgen van het zoogenaamd agrarisch eigendom, hetwelk echter aan zekere beperkingen is onderworpen (o a. het verbod om zijn grond te vervreemden. aan « *niet* » inlanders ; het betalen van rente, praesteeren van heerendiensten in tegenstelling van het eigendomsrecht dat volgens het B. Wetboek « agrarisch eigendom » genoemd wordt) ; en op hetwelk geen ander zakelijk recht kan worden verleend dan recht van hypotheek. »

IV. KLEINE STUKKEN GRONDS.

met 10 Bouw maximum voor commerciëele en industriëele doeleinden, als dienende voor pakhuizen, fabrieken,enz. welke in eigendom kunnen worden gegeven.

V. HET RESTANT OF 9/10

van Java's oppervlakte is wat de Staat meent te zijn « *Staatseigendom.* »

GEBRUIKSRECHTEN.

Onder het gebied van het privaatrecht, tengevolge van het sterke verband, hetwelk in de dessa (dorpsgemeente) tus-

(1) Zie Fokkens, Tydschrift v. h. Bataviaansch genootschap XXXI fo 477.)

schen grondbezit en belasting en dienstplicht bestaat, vallen behalve politie, heerendiensten, enz., nog tal van onderwerpen, die tot de *inwendige* aangelegenheden der dessa behooren, en door haar geregeld worden : Zoo is de verdeeling van den grond aan de dessa overgelaten, en staat zelfs in verschillende streken het « *erfrecht* » onder den invloed der gemeenteregelingen. Als twéëde hoofdvorm der gebruiksrechten komt het « *erfelijk-inividueel bezit* » voor. Men weet niet juist, welke dezer twee vormen de oudste is ; dat het bezit, zijnde de *prijs voor de ontginning*, het door de regeering en door den inlander erkende rechtsbewustzijn is, staat vast.

De « *collectieve* » bezitsvorm treft men aan in streken, waar de macht van den vorst zich vroeger het sterkst liet voelen, terwijl over het geheel genomen de oppervlakte door de twee klassen ingenomen voor Java gelijk is ; op het eiland Madura komt uitsluitend *erfelijk-individueel bezit* voor, dat is, waar het volk aan zich zelve wordt overgelaten Deze bezitters hebben het gebruiksrecht van den grond voor zich en hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, met recht van overdracht aan allen, die bevoegd zijn dat uit te oefenen. d w. z. Inlanders (1)

In 1875 werd door den rechter het Hooggerechtshof te Batavia (Cour de cassation) uitgesproken het beginsel, dat het gebruiksrecht op den grond niet vatbaar is voor vervreemding door Inlanders aan niet Inlanders. Alle overeenkomsten. die zoodanige vervreemding rechtstreeks of zijdelings ten doel hebben, zijn van rechtswege nietig. Dit belette niet, dat de landbouwers. die over individueel bezit konden disponeeren, in tijden van geldgebrek in handen vielen van woekeraars. Agglomeratie van die stukken grond treft men aan in de nabijheid van groote steden.

Het *communaal* bezit kan men nog verdeelen in dat :

I. Met *periodieke* verdeeling of verwisseling.

II. Met *vaste aandeelen*.

---

(1) Madura staat sinds 1882 geheel onder rechtstreeksch bestuur van het Nederlandsch gezag. Alle deelen werden geleidelijk ingericht op den voet van Gouvernementslanden. Zie St. 1885. N° 144, 145 ; 1892. N° 40, 41, 119.

De éérste heeft plaats op gezette tijden : komen geene nieuwe deelhebbers meer, dan heeft verwisseling der aandeelen plaats. Door te dikwijls te verdeelen en te verwisselen, is eene intensieve bebouwing van den grond vrij wel onmogelijk, terwijl het gevaar van versplintering van het grondbezit niet uitgesloten is.

Het twéédе systeem is practisch zoolang er geen bevolkingsaanwas plaats heeft.

Toen in 1885, (1) de regeering ter bevordering van het individueel bezit getracht heeft het communaal bezit te converteeren, indien 3/4 der aandeelhouders er vóór stemden, is daarvan weinig gebruik gemaakt.

JAVA EN MADURA.

VERDEELING VAN DEN LANDBOUW.

Wanneer wij de volgorde van het « Koloniaal verslag » volgen, dan komt de verdeeling op het volgende te staan :

1. Inlandsche landbouw :

Eenjarig gewas als rijst, suikerriet,tabak, en 2de gewassen; overeenjarig gewas als kokosnoot, koffie.

2. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen (eenjarige dwangcultuur).

3. Gouvernements kina onderneming (vrije cultuur).

4. Landbouwondernemingen, uitsluitend op contracten met de inlandsche bevolking berustende, en ondernemingen tot opkoop en bereiding van landbouwproducten, Suikerondernemingen, indigo ondernemingen, rijst, cassave, koffie, thee en andere ondernemingen.

5. Landbouw op gronden door het gouvernement in erfpacht afgestaan.

6. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

7. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djocdjakarta (de Vorstenlanden).

(1) bij Staatsblad 102 dd. 1885.

DE VORSTENLANDEN.

SOERAKARTA EN DJOCDJAKARTA.

Vroeger het rijk van « Mataram » vormende, zijn deze vruchtbare gewesten van het meeste belang voor den ekonomischen toestand van Midden-Java, waar de overbevolking het sterkst is. Wat ons voor deze dissertatie het meest interresseert, is het daar nog vigeerende Landelijk stelsel ; een rechtsinstituut van minstens drie eeuwen oud !

Deze landen zijn sedert 1755 gesplitst in twéé rijken :

A. *Soerakarta* of Solo met een Keizer (Soesoehoenan of verkort Soenan)

B. *Djocdjakarta* met een Sultan.

Het eerste rijk is groot 112.9 □ g. mijl met op ultimo 1900. 1.512. 773 inwoners of 13.400 per □ G. M. ; is. in het midden vlak en wordt « *Solo-Valei* » genaamd, omgeven in het O. Z en W. door vrij hooge bergketenen, bestaande uit mergels, klei en zandsteenen met tusschenliggende kalklagen. Uitmuntend geirrigeerd door de natuur en vruchtbaar van grond, vormt deze residentie eene enorme ekonomische kracht, ware het niet, dat het verouderde regeeringsstelsel die hinderlijk in den weg staat.

Het twéédе rijk telt eene oppervlakte van 56,5 □ G. M, en had in 189. eene bevolking van 803 833 zielen, waarvan 797.477 inlanders.

Ofschoon goed geirrigeerd, is het in tegenstelling van

Solo bergachtig, alleen het zuidelijk gedeelte, dat aan de zuidkust van Java uitkomt, is vlak, en vormt deze landstrook waaraan geen enkele haven ligt, de eenige zeegrens. Het westelijk deel is beduidend minder vruchtbaar dan de andere gedeelten. Het is benevens rijk aan mineralen.

De weinige controle op de handelingen van vorstelijke afstammelingen en hun nasleep, op die van onvoldoend bezoldigde inlandsche ambtenaren en hoofden, maakt dat een zekere voorspoed voor den kleinen man vaak méér lasten dan lusten aanbrengt. Terwijl Soerakarta met een gemiddeld regenval van 2300 m. M. per jaar warm is, heeft Djocdjakarta een aangenaam klimaat en is koel. Een enkel woord over de troonsopvolging, om de indeeling der landbouwgronden beter te doen begrijpen.

Alhoewel de orthodoxe Islam voor het *Chalifaat* geen recht van troonsopvolging erkent, ontleend aan familiebetrekking met den vorigen vorst, en nog veel minder eene troonsopvolging krachtens recht van eerstgeboorte, is van ouds in den Ind-Archipel het beginsel van erfelijkheid van den troon overal gehuldigd ; zelfs waar aan de rijksgrooten een recht van verkiezing werd of nog wordt toegekend. Van eene vrije keuze van den voor den troon meest geschikten persoon, onafhankelijk van zijne betrekking tot den vorigen vorst, zooals het *Sonnietische* Staatsrecht leert, — was en is nog geen sprake.

De erflijkheid van den troon regelt zich in den Archipel nergens naar het Burgerlijk erfrecht van de Mahomedaansche Wet. De troon wordt als « *ondeelbaar* » goed beschouwd, en vervalt dan aan den naasten erfgenaam, ook wanneer deze den boedel van den overleden vorst met andere moet deelen. In de « Vorstenlanden » evenwel wordt de troonsopvolger door het gouvernement eerst als zoodanig bij zijne meerderjarigheid erkend, hetgeen echter niet uitsluit, dat, wanneer bij overlijden van den vorst de troonsopvolger nog minderjarig is, deze toch wel als vorst zoude worden erkend.

Om een denbeeld te vormen van het productieve vermogen dezer twee onvoordeelig-bestuurde residentiën diene dat, « *Soerakarta* » 119 landelijke ondernemingen telt,

beslaande 219470 Bouws à 0.709 H A, en waarop bebouwd worden suiker, indigo, tabak, koffij, cacao en andere producten, gevende, over 1903, volgens het koloniaal verslag de navolgende resultaten :

				1902	1903
22	huurlanden	met	suiker. Picols	909599	905 632
41	»	»	indigo kg.	207249 —	302789
34	»	»	tabak »	5131566 —	5559253
58	»	»	koffij Pic[t]	22444 —	13083

andere producten als 2679 Pics Peper ; 4014 Pic[s] kapok ; 12 picols Foelei enz.

Djocdjakarta daarentegen heeft 42 ondernemingen beslaande 191.297 Bouw.

29	Huurlanden	met	suiker Pic	1086 363 —	1079964
22	»	»	indigo kg.	144425 —	173413
9	»	»	tabak »	1437419 —	1640281
7	»	»	koffie Pic[s]	1549 —	577

met ongeveer dezelfde producten als in Soerakarta.

De aan de inlandsche verhuurders op te brengen « *pachtsommen* » beliepen voor de gronden in Soerakarta 1903 fl. 1135.526.—

Djocdjakarta 1903 » 665491.—

Totaal over 1903 fl. 1801 017.—

Wanneer men de totalen dezer ondernemingen optelt, wijst het cijfer een grooter aantal aan dan het boven opgegeven quantum. Dat komt, omdat dikwijls twéé, drie of meer culturen op ééne onderneming worden verbouwd en deze separaat worden vermeld.

OUDE MATARAMSCHERIJK.

Het oud feudaal systeem is daar nog in werking.

De drie-éénheid van « *Hofstad, Provincie en Buitenland* » vormde het « Rijk » ; of in Javaansche stijl « L'Etat c'est moi » Ik raad den lezer aan de ingewikkelde agrarische toestanden

in de « Vorstenlanden » niet te bestudeeren, alvorens het volgende uit het hoofd te leeren :

A. De *Hofstad* blijft onder onmiddelijke macht van den vorst : en is onverdeelbaar·

B. De *apanages der tallooze Hofambtenaren* vielen alléén in de Ommelanden of ook wel « Provincie » genaamd (Javaansch *Nagaragoeng)*.

C. Het *Buitenland* bleef onveranderd en werd tegen opbrengst van Huur (javaansch *Padjeg*) aan den vorst door « Landheeren » (javaansch : Boepati's) des vorsten bestuurd, (Javaansch *Mantjanagara*).

Geen Javaansch Vorst was ooit genegen, om zijne apanage-houders met name talrijke prinzen, verre van zich te hebben ; hij zag ze liefst om zijn hof ; in zijne onmiddelijke buurt, en voor zijn prestige en... men kon eens niet weten ! Dit gegronde « wantrouwen » werd gelijk onder het leenstelsel in Europa tot Javaansch regeeringssysteem, tot principieele scheiding van Buitengewesten, Ommelanden en Hofstad aangenomen.

Stelsel. — De Vorst van Midden Java is, « Soevereineigenaar » van den grond Daaruit komen de volgende verschijnselen voort. De besluiten worden geteekend « In naam des Keizers of des Sultans », al naar gelang het Soerakarta of Djocdjakarta geldt. Als eigenaar geeft hij dien grond toch weder ter bewerking aan zijne onderdanen, den gemeenen Javaan. Volgens het bekend oer-verschijnsel van « Half om Half » heeft de landeigenaar « een half », de landbouwers het « andere halvegedeelte », of ook wel « *Halfbouwstelsel* » genaamd.

Dit Javaansch *Maron*-stelsel (Jav maron of paro = 1/2) beheerscht de oude midden-Javaansche en thans nog Vorstenlandsche agrarische toestanden. De opmeting geschiedde met armlengte van « 2 vadem » = 3.40 meter oorspronkelijk, en later in den tijd der O. I. Compagnie veranderd in Rijnlandsche roede van 3,767 Meter. Omdat de vorst in de dorpen (dessa's) de belasting niet kon innen, stelde hij daarvoor tusschenpersonen aan, dorpshoofden (Jav. Bekels), die voor hunne moeite een stuk « *belastingvrije grond* » toekregen, en

wel naar dezen, voor Java met zijn « *Heiligen vijf* » voor de hand liggenden regel : één van de vijf.

De resteerende 4/5 bleef « Vorstengrond » ; hiervan kreeg hij 2/5 (hetzij in natura, hetzij in geld), de landbouwer, de andere 2/5 voor elken oogst. Dit denkbeeld van 5 beheerschte ook de maten : waar de grondmaat was de « Voet » als vlakteeenheid (Jav. djoeng) van 5 Bahoe of bouw (Jav. = werkarm ; ook genaamd Karja = werktaak) met eene oppervlakte van 5 × 0.709 Hektare, vond de Javaansche landadministratie, van eenvoud houdende, het beter den landvrijen grond ook niet mede te tellen, daar die toch niets opbracht; daarom rekende men in de landrente-registers als 1 Djoeng = 4 bahoe of karja als cynsplichtige grond.

Tot in 1743 liet de Vorst zich evenmin met de rijst als met de tweede gewassen in. Na gemelden datum bleef de Rijstoogst steeds het alleréérste belastingsobject.

Nu de mindere man van fondsen was voorzien, moesten de hofdignitarissen wat hebben om te leven ; want personen die « van den wind leefden » of ook wel « luchtmenschen » (wong angènan) genaamd, waren niet gezien. Daarom zeide de Vorst gelijk in het oude leenstelsel : Ik delegeer mijne grondrechten aan zulk een ambtenaar, zoolang deze beambte is. Het gansch « apanage stelsel » was hierdoor bepaald, zoo ook ieders gezetenheid (letterlijk in Jav. di loenggoehi). Evenals vroeger was in de Vorstenlanden het vertrouwen in die Hofgrooten niet zoo bijster groot, terwijl de « Prinzen » heelemaal niet vertrouwd waren ; van daar vond Z. H. het beter hun apanagegebied in de ommelanden der hoofdstad te hebben. In het kort komt na het bovenstaande de verdeeling der inkomsten hierop neer :

1. Belastinginners der dorpsgemeenten (dessa's)	1/5=	20	percent.
2. Landbouwers.	2/5=	40	»
3. Adel 1/5 van 2/5 van den Vorst=	2/25=	8	»
4. Kassiers van idem.		8	»
5. Vorst Restant.		24	»
	Totaal	100	»

Zonder één cent uittegeven en zijn land te verdeelen had de Vorst 24% revenu zijner gronden, en waren zijne onderdanen gevoed !

ERFRECHT DER APANAGEGRONDEN.

Bestaat niet bij ambtenaren. Hiervan zijn uitgezonderd twéé « onafhankelijke prinzen » met name I. *Pakoe Alam* (*Spil der Wereld*), die van den Sultan van Djodjakarta onafhankelijk is, en een eigen erfelijk gebied bestuurt ; en II. *Mangkoe-Negara* (*beheerscher van het rijk*) te Soerakarta, die het zelfde voorrecht heeft in deze résidentie. Het erfrecht is van kracht bij familieleven tot en met het derde geslacht.

Hoe verder van den vorst hoe minder grond in *erfgrond*, of indien in plaats van grond geldelijke onderstand wordt uitgekeerd aan lagere standen der famille, de term « vererfd kostgeld » gebruikt wordt. Bij preferentie kreeg de zoon een gedeelte van den grond zijns vaders, maar het stond den vorst vrij dien met anderen te verruilen. De schadeloosstellingen betaald aan den « Keizer van Soerakarta » en den « Sultan Djocdjakarta » voor het afstaan van enclaves buiten de residenties, en vergoedingen aan hunne ambtenaren bedragen jaarlijks ten laste der Ned. Indische schatkist respectieflijk fls. 885285, — en f. 472.650. (1)

LANDVERHUUR

DOOR JAVANEN AAN EUROPEANEN.

Er zijn drie stelsels van landverhuur aan Europeanen : Het meest bekend is :

A. Het *Wisselbouw-stelsel* (Jav = *Glebagan*), hetwelk van 1816 dateert. Toen van den Bosch zijn cultuurstelsel invoerde, was dit systeem in de Vorstenlanden reeds 14 jaar van kracht.

Eén vijfde der dessagronden blijft onbezwaard aan de

(1) Zie kol. Verslag 1905 Bijlage B.

dorpshoofden (Jav. bekels), de overige 4/5 worden in twéé helften geplitst; op ééne teelt het volk rijst c. q. zijne tweede gewassen, geheel voor zich; op de andere helft laat de Europeesche landhuurder geheel voor niet de door hem gewenschte gewassen teelen door het dessa-volk, hetwelk daaraan kosteloos denzelfden arbeid geeft als de rijstcultuur; op die helft geeischt zou hebben En aangezien suiker, tabak, en Indigo wisselbouw noodig hebben, wordt, naar den eisch dezer cultuur, om en om op de volksgronden, padi-suikerriet, of suikerriet-padi geplant, en is [daarmee het « wisselbouw stelsel » verklaard. Hierbij wordt dus ook dit Vorstenlandsche stelsel omgezet in *Arbeidsprestatie*, afwisselend op de 1/2 der volksgronden. De dessa-man verruilt gelijkwaardige cultuurdiensten op de helft van zijn grond om niet ». Méérdere arbeid moet hem betaald worden.

B. Het « *Vaste-aandeelstelsel* » bestaat op zulke aan Europeanen verhuurde gronden, waar koffie c. q. cacao door hen wordt verbouwd. De koffij c. q. cacao boom is een « *vast* » gewas; de europeesche landhuurder moet dan voor vast over bepaalde gronden de beschikking hebben; hij laat nu aan de dorpslieden het volle genot van een aan ieder hunner vast toegewezen grondstuk, dat zij naar believen beplanten, maar vergt daarvoor een gelijkwaardigen « kosteloozen » arbeid in zijn koffij of cacao tuinen. Ook hier moet natuurlijk méérdere cultuurdienst overbetaald worden.

C. Het « *Glidik stelsel* » (glidik = daglooner) waar tegen geld wordt gearbeid.

IV. Het « *Alipstelsel* » = (Jav. eersteling van de pacht) is in gebruik op de aan *niet*-Europeanen verhuurde gronden. (1)

Het is eene dadelijke betaling van één jaar pacht door het dorpshoofd bij den aanvang van het verkrijgen eener apanage door een adellijke. Dit zijn afstammelingen van een vorst, die gedeeltelijk op die terreinen aanspraak maken met dien verstande, dat 4/5 na het derde geslacht tot den vorst terugkeeren en het recht bij het 5de geslacht geheel vervalt. Het overige gedeelte apanagegronden zijn voor ambtelijk

(1) Zie Staatsblad 1857 nr 116.

landbezit bestemd ; dat wil zeggen, dat zij, die aan 's Vorsten dienst zijn verbonden van de hoogste ambtenaren tot zelfs de vaste ambachtslieden in den kraton (paleis) een zekere uitgestrektheid grond bekomen, zoolang zij in betrekking zijn, en wel zoo, dat bepaalde grondstukken aan elke betrekking verbonden zijn, en het genot daarvan voor den betrokkene ophoudt, zoodra hij uit zijn ambt ontslagen wordt.

De apanage-houder is nu het hoofd (Jav. *locrah*) der bevolking op « zijne » gronden gevestigd Zelden administreert hij zelf ; bijna zonder uitzondering maakt hij gebruik van de diensten van een *tusschenpersoon*, *den belasting inkasseerder* (= Bekel) of onderchef.

Een « bekel », die een nieuwen chef krijgt, begint met één jaar pacht vooruit te betalen, en gaat zoo voort met hem steeds één jaar pacht bij wijze van voorschot geregeld op te brengen. Men begrijpt de wanorde, welke ontstaat, wanneer een Loerah of een Bekel sterft, die ieder op hun beurt het voorschot-systeem hebben in praktijk gebracht En hetzelfde euvel treft men aan, wanneer Europeanen van apanagehouders land huren ; deze zijn in werkelijkheid « *Blanke Bekels*. » Het gouvernement was hiervan op de hoogte, want in het Ind. Stsblad van 1857. n° 116 Art. 15 6 staat : « Voorschotten » op den huurschat mogen slechts bedongen worden tot een » bedrag van den huurschat van uiterlijk één jaar ; in te hou» den bij de termijnen van betaling over den huurtijd. »

Een *Europeesch* landhuurder in de « Vorstenlanden » betaalt aldus dadelijk bij het ingaan van een pachtcontract, behalve zijn *godspenning* ook een jaar huur of pachtschat.

Het reglement betreffende de huur en verhuur van gronden in Soerakarta en Djocdjakarta, die alléén aan Europeanen en daarmede gelijk gestelden werden toegestaan (art 1) en voor 20 jaar hoogstens (art. 6), dateert van 1857 (Staatsblad n° 116) ; terwijl Chineezen, Arabieren, en andere vreemde Oosterlingen reeds sedert 1839 uitdrukkelijk buitengesloten zijn (art. 5). Bij Ind. Staatsblad 1884 n° 9 werd daarop een geheel nieuw reglement vastgesteld, waarin de opvattingen van den Resident « Van Baak » grootendeels wet werden ; de huurtermijn bleef hoogstens 20 jaar (art 3), hetwelk in 1891 verlengd werd tot een maximum van 30 jaar.

Met hoeveel beleid de agrarische verordening voor deze twee gewesten is samengesteld, en waarin aan de agrarische echt Vorstenlandsche toestanden niet is geraakt, blijkt uit de redactie van de kern van de landverhuur door Javanen aan Europeanen, en vervat in Art. 25 luidende : (1)

« De javaansche verhuurders, die gehouden zijn zonder » hooger beroep, te eerbiedigen de uitspraken door of namens » den Javaanschen Vorst gedaan, ten aanzien van de instel- » lingen en gewoonten des lands omtrent de rechten en ver- » plichtingen uit het gebruik van de gehuurde gronden » voortvloeiende, kunnen niet meer rechten of minder ver- » plichtingen aan de Europeesche huurders overdragen, dan » zij zelven bezitten. »

De naam « Vorstenlanden » dateert van 4 July 1816. Raffles noemde hen *Native Courts*. Zij hebben hun zelfbestuur onder eigen Inlandsche vorsten behouden in tegenstelling der « *gouvernementslanden* — Wel is dit zelfbestuur al meer en meer in den loop der jaren beperkt door contracten en door z. g. akten van verband, die de opeenvolgende Soenan's en Sultans bij hunne troonsbestijging aangaan ; maar overal, waar zulk eene beperking *niet* bestaat, worden de Vorstenlanden geregeerd : *In naam des Soenan's of des Sultans*. Die beperkingen zelve moeten « contractueel » worden goedgekeurd door den vorst ; eigenmachtig kan het N. I. gouvernement slechts in de Vorstenlanden ingrijpen voor zoover contractueele verplichtingen van de zijde der vorsten geschonden worden.

In het kort komt de eigenmacht der Vorsten hoofdzakelijk nog voor in :

A. Hun landelijk stelsel.

B. De benoeming hunner ambtenaren met uitzondering van den Rijksbestierder, die het gouvernement benoemd als z. g. dwarskijker (2)

C. Hunne diverse Prerogatieven (titels, troepen lijfwacht, ceremonieel enz.)

---

(1) Ind. Staatsblad 1884 nr 9.

(2) een aangenaam overblijfsel van de O. I. Compagnie.

« ECONOMISCHE TOESTANDEN IN DE VORSTENLANDNEN. » (1)

Waarom kunnen die landen, welke anders zijn dan de « Gouvernementslanden » (d. i. onder direkt-bestuur), niet worden gerangschikt onder de « Protectoraten », waaronder zij eigentlijk behooren ? Omdat de politieke en economische toestanden aldaar een afzonderlijk geheel vormen, dat deels gereglementeerd is, deels volgens de oude gewoonten wordt bestuurd. Dat complexe-grond wordt omsloten door Java's terreinen onder direkt-bestuur, welke alzoo een geheel ander aanzien geven : feudaal binnen die grenzen ; vrij daar buiten, terwijl de Mahomedaan als *kerkelijk* vorst één en denzelfden persoon bezit, waarvan een inlander eigentlijk niet weet, of die persoonlijkheid met den titel van « *Keizer van Soerakarta* » hooger of lager is dan H. M. de Koningin der Nederlanden !

Voedsel geeft daartoe den Mahomedaàn Art. 123. R. R. » luidende : « De christen-leeraars, priesters en zendelingen » moeten voorzien zijn van eene door of namens den gouver- » neur-generaal te verleenen *bijzondere toelating*, om hun dienst- » werk in eenig bepaald gedeelte van Ned. Indië te mogen » verrichten. Wanneer de toelating schadelijk wordt bevon » den, of de voorwaarden daarvoor niet worden nageleefd, » kan zij door den gouverneur-generaal worden ingetrokken ! » Daaronder vallen ook de Vorstenlanden op Java.

Nu werd gepasseerde jaar een zendeling, (met-éen medicus) geweigerd in genoemde residentie zijne missie uitte-

---

(1) 1. Het eigendunkelijke van onze behandeling der inlandsche vorsten (Redevoering van J. T. Cremer in de tweede kamer op 10 Déc. 1890 over de contracten met inl. Vorsten). — I. G. 1891, 1. bl. 73.

List of treaties, conventions etc. concluded between the Netherlands government and the Native Princes in the Eastern Seas, copies of which have, from *time to time*, been officially communicated by the Dutch to the British government 1843-1880. — Papers Sulu and Borneo, Part II. 1882, London p. 44.

2. De reis van Z. E. den gouverneur-generaal O. van Rees naar de Vorstenlanden. Door N. (opsomming van eenige wenschelijke hervormingen in die gewesten ! Tijdschrift B. Bestuur I. bl. 27.

voeren. De keizer had daartoe het recht, omdat de twéé christen (Katholiek en Protestant) gemeenten reeds door hunne priesters vertegenwoordigd waren, en de « zendeling-esculaap » dus Z. H. overbodig scheen. Hij, als kerkvorst, kon voor het oog *zijner* geloofsgenooten niet anders handelen, en is bij zijne weigering gebleven. Nooit van te voren is tegen vreemde godsdiensten eenig bezwaar geopperd; van daar de verrassing. Evenwel het feit heeft hare *politieke* beteekenis en kan als antecedent dienen.

« Diplomatiek talent » is dus bij Holland's vertegenwoordiger aldaar noodig; er is voortdurend te waken, ten einde conflikten te voorkomen; daaruit blijkt dat Holland daar niet is de « *Baas* », maar iemand « *naast* » zich heeft, met wien het rekening moet houden, daar de keizer het geestelijk hoofd is van 30 millioen volgelingen, welke in geval van oneenigheden een geweldigen storm kunnen veroorzaken, gelijk in 1830 is voorgekomen. Java heeft dus op die wijze één deel, waaraan wat ontbreekt, en niet kan verbeteren, indien het niet samengaat met het ander gedeelte.

Het hebben van een « kerkvorst » is dus het groote verschil tusschen Soerakarta en de overige protectoraten.

De *agrarische aangelegenheden* verschillen eveneens van deze in de gouvernementslanden; in plaats van 75 jaar huur, bedraagt het maximum maar 30 jaar. Heeft men te doen met « veeljarige » cultuurs koffij, cacao, kina, specerijen, kola, enz. dan worden de risico's grooter dan in het gouvernement's gebied. Ware het niet, dat in de Vorstenlanden den gronden vruchtbaar zijn, goed geirrigeerd, het werkvolk goedkoop is, wellicht zouden bankiersinstellingen hunne kapitalen niet aan cultuurs wagen. Evenwel doet er de «smeer» veel, en zijn de koopers aldaar voor « vleierij » niet ongevoelig. Met dat al is er geen « fair competition », hetgeen zoo noodig is voor een

3. P. W. Filet. Verhouding der Vorsten op Java (dissertatie Hoogeschool Leiden) 's Gravenhage 1895, bl. 253-317.

4. A. J. Spaan. De toestand in de Vorstenlanden (Vooral ook met betrekking tot de verhouding van het Ned. gouvernement tot het inlandsch zelfbestuur). Alm. Indol. Vereen. 1892, bl. 227.

5. T. S. Raffles D II. bl. 287.

economischen vooruitgang. De « oude sleur » blijft er ; en. stilstand is achteruitgang.

De « *Bevolking* » kan dáár evenmin tegen geld. Het opiumverbruik, speelzucht, prachtvertoon, het welk bijzonder sterk voorkomt. gedwongen etiquette, en tal van kleinigheden, die voor den « kleinen man » niets dan lasten veroorzaken, zoomede de woeker, heeft den toestand helpen verergeren. Daarbij komen nog de drukkende « heerendiensten » ; van oudsher vallen daar onder « zedelijke » verplichtingen van den minderen man, om bij feestelijke zoowel als bij godsdienstige openbare gelegenheden naar de hoofdplaatsen te trekken, ten einde onbetaalde diensten ten voordeele der vorsten te presteeren, zonder dat zelfs de reiskosten worden vergoed Daarbij gevoegd de zware druk, waaronder het landbouw bedrijf wordt uitgevoerd, waarvan 2/5 van het werk als « belooning » voorkomt, maakt, dat te veel van de economische kracht van het individu wordt gevergd, om éénig resultaat te verkrijgen. De « stimulans » om te arbeiden ontbreekt daarvoor geheel.

De « *Verkeersmiddelen* » voor een deel, wat de spoorwegen betreft, in handen van eene machtige maatschappij, en voor een ander, het grootste gedeelte van den Staat, dragen veel er toe bij, de gebreken te verzachten ; maar de betrekkelijke geringe controle van de regeering op het « geheel » maakt, dat men vooreerst niet van vooruitgang spreken kan. Over landen met ruim twee millioen inwoners is bovenstaande résumé niet gunstig te noemen.

ECONOMISCHE REGEERINGSVORM

IN DE GOUVERNEMENTSLANDEN.

Na mijne uiteenzetting der ouwerwetsche economische toestanden in de « *Vorstenlanden* », welke om politieke overwegingen voorloopig zoo moeten blijven, bespreek ik thans het economisch beginsel in de « *Gouvernementslanden* », waar met uitzondering der Heerendiensten en de Koffiedwangcultuur de inlander vrij is.

Onder het hoofd « gebruiksrechten » heb ik een enkel woord gerept over « Individueel en Communaal » bezit, wat niet voorkomt in de « Vorstenlanden », alwaar geldt het «L'état c'est moi ».

COMMUNAAL EN INDIVIDUEEL BEZIT.

In een groot gedeelte der Buitenbezittingen bestaat nog het heen- en wedertrekken der landbouwende stammen, om voldoenden bouwgrond te bekomen; zoo geschiedde zulks nog bij een onderzoek in 1872 door de Regeering gedaan op Sumatra (in de Bataklanden), in de residentiën Lampong en Palembang), op Borneo, Ternate, Timor en andere eilanden. Voor elken ontginner geldt de regel, dat door den aanleg van bouwgrond uit *eigen beweging* daaruit een persoonlijk recht voortvloeide, hetwelk bij voortdurend gebruik van dien grond op diens erfgenamen overging. (1)

(1) Zie voor Java en Madura Eindresumé van het onderzoek naar de rechten van den Inl. op den grond, I. bl. 2 en 3, II. bl. 287 (Landsdrukkerij Batavia 1872).

Dit recht van den ontginner op een stuk verkregen grond heet op Java «*jasan*» (= wat van of aan den grond is door *eigen* arbeid), of «*milik*», ontleend rechtsterm uit het mahomedaansch recht; op Celebes, in de Minahasa «*pasini*» enz

« Van het ontstaan van persoonlijk en erfelijk recht op den » grond op andere wijze dan door *eigen ontginning* is nergens » gebleken».(1) Toen later dit recht van ontginning op den stam overging, vervolgens eene vereeniging van stammen een rijkje werd, dit rijkje bij andere rijken werd toegevoegd en per slot van rekening de O. I. Compagnie met de hoofden contracten sloot, werd het gemeenlijk aangeduid door «*negara*». (2)

Verder vindt men in het eindrésumé, dat de kring, waar binnen de verwisseling van bouwgrond in vroeger tijd plaats had, landstreken omvatte van enormen omvang, provinciën gelijk.

Nadat de aanleggers van rijstvelden (Sawah's) zich op bepaalde plaatsen hadden gevestigd, en rechten op den grond door familiën en individieën waren verkregen, bleef toch de eenheid van stam bestaan, zoodat de eenmaal met onderling goedvinden vastgestelde grenzen tegenover andere stammen gehandhaafd bleven, en binnen het grondgebied van elken stam de leden alleen-blijvende rechten op den grond konden verwerven, en lieden van «*buitenaf*» aldaar slechts *tijdelijk* grond moesten bebouwen; veelal met de verplichting tot opbrengst van een recognitie of huur, tenzij zij zich voor goed wilden vestigen en op zich nemen dezelfde verplichting als de ingezetenen, in de eerste plaats ten aanzien van den dienstplicht, te vervullen.

Het aannemen van leden uit *andere* dessa's als deelhebbers van het communaal bezit na kortstondige vestiging in de nieuwe gemeente vindt men véél; daarentegen zijn er ook dessa's, waar men zich aan het oude gebruik houdt: alléén voor die van de betrekkelijke dessa afkomstig.

Het is bijna onmogelijk door statistieke gegevens aan te duiden hoe het communaal bezit in verschillende deelen van

(1) Vergelijk f° 95 het geciteerde van J. CHAILLEY « het grondeigendom in Britisch Indië ».

(2) Vergelijk het stelsel der Vorstenlanden op f° 127.

Insulinde door de dessa werd opgevat en uitgeoefend ; de gewoonten daarvan zijn zeer verschillend en behooren om zoo te zeggen tot de *geheimen* van het dessahoofd die, daarvan op de hoogte zijnde,menig bestuursambtenaar door private mededeelingen aan zich verplichtte en onder den duim had, omdat deze nieuweling zonder de hulp van zijn inlandsche ondergeschikte de bijzonderheden zelden te hooren kreeg. Juist door het domhouden der inlandsche dessahoofden, die nimmer eene nauwkeurige administratie hunner afdeeling konden voeren. werd tóch alles en alles aan dezen dienaar toevertrouwd ; wanneer de controleur als vertegenwoordiger van den fiscus zijne belasting maar inde, en nimmer minder ontving dan door den aanslag was te boek gesteld, was de regeering tevreden.

Wat door het hoofd in de dessa onregelmatig werd uitgevoerd, werd in de doofpot gestopt, en in de koloniale verslagen alles even schoon voorgesteld. Eerst bleek nà 1870, toen de moderne colonisatie intrad en de noodige op- en aanmerkingenvielen, wat er te koop was.

Het is dan ook mijne vaste overtuiging, zoolang geene uniformiteit en goedomschreven voorschriften bestaan van de regels van het communaal bezit, en zoolang dessahoofden niet door beter onderricht de roeping hunner betrekking oprecht begrijpen, er altijd onder hun bestuur veel schuilen moet, dat het daglicht wil ontwijken

Hiermede wil ik volstrekt niet zeggen, dat Communaal bezit boven Individueel bezit in Insulinde te verkiezen is ; verre van dat ! — Waar pauperisme heerscht onder bezitters van in individueel bezit gegeven perceelen, zal na verloop van zekeren tijd, wanneer de « affaires » niet vooruitgaan, er éérst geleend moeten worden, *niet* bij gerenommeerde geldschieters, bankinstellingen of anderzins met matige rente, maar bij de dessa-roofvogels, de woekeraars in alle mogelijke gedaanten ; (1) zij komen als paddestoelen uit den grond,

(1) Chineezen als erfpachters. Overzicht alg. Handelsblad v. 3 Juni 1880 ; I. Gids, 1880, II bl. 112- 4.

B. V. HOUTHUYSEN. Recht v. opstal op gouvernementsgronden in N. I. Recht v. N. I. XXV, bl. 350.

om hun ongeleerden, bruinen broeder van geld te voorzien... en daarmede een begin te maken met de ruine van hun débiteur.

Madura geeft ons hiervan een treffend voorbeeld. Daar waren oorspronkelijk, behalve op last aangelegde rijstvelden voor het onderhoud der Vorsten (dus vóór 1882 gedurende het vorstenbestuur) en de overal verspreide stukken domeingrond, die aan ambtenaren in gebruik werden gegeven alle bouwgronden in *individueel erfelijk* bezit ; door het uitgeven van dessa's in apanage aan pachters, (1) waaronder in de éérste plaats Chinezen en Arabieren ; en door overlating in het algemeen gingen de rechten van vele bezitters verloren, die meestal naar Oost-Java emigreerden, om zich voornamelijk als daglooner op de suikerplantages te verhuren. Van Communaal bezit is op Madura geen spoor te vinden : de poging van de voltoewijding zijnde Europeesche ambtenaren, om het op Java bestaande communeel bezit in eene der Madura afdeelingen in te voeren, stuitte af op den onwil der bevolking. (2)

In de omstreken van Batavia wemelt het van de gestaarde grondeigenaars, en is partikulier bezit, indien geagglomereerd, het verderf van den kleinen man. En dat nog wel met de « crême » van het Ned. Indisch bestuur in hun midden, het hoofdbestuur !

Willen wij resumeeren : dan *kan* communaal bezit uitmuntend werken in eene colonie met verarmde bevolking onder goede controle van het Europeesch en het Inlandsch bestuur met volkomen zuiverheid der onder hun bestuur plaats hebbende gebeurtenissen. Ja, ik ga nog véél verder, zoolang het communaal-bezit het karakter draagt van « *vadertje-spelen* » over onmondige kinderen gelijk de Javaan nog is, dan is dat systeem absoluut noodzakelijk, om bezitsversnippering te voorkomen en de economische kracht op te heffen. Maar is de beschaving in de gemeente doorgedrongen, zoodat evolutie niet meer tegengehouden kan worden, dan is het communaal

(1) ongelukkige herinnering aan de O. I. Compagnie, Daendels, van den Bosch en andere gouverneurs.

(2) Zie Eindresumé II f° 277.

bezit de « kanker » voor het welzijn der bevolking; want het stremt de « stimulans » van den arbeid.

De Heer H. D. Levysohn Norman, van wiens hand kwam de bekende dissertatie het « *Engelsch Tusschenbestuur op Java 1811-6* » zegt over die rechten:

(1) « Wel heb ik er op gewezen, dat de prikkel van het
» eigenbelang, bij het individueel bezit werkzaam, ook bij den
» Javaan op den duur leiden moet tot betere bebouwing en
» verzorging van den bodem, en dat dan ook in den regel de
» cultuur in de indvidueele streken hooger staat dan in de
» communale. Daaruit volgt echter nog geenszins, dat men
» het de rijstvelden dadelijk kan aanzien, door welken bezits-
» vorm zij beheerscht worden; want evenals op het « wel en
» wee » van een volk zijn ook op de productiviteit van den
» grond een aantal factoren van invloed. »

... « Ten bewijze, dat ook elders op Java het « *individueel* »
» bezit een gunstigen invloed op den landbouw uitoefent,
» behoeft niet verder dan tot het koloniaal verslag van 1878 te
» worden teruggegaan, waar op pag. 92 staat te lezen, dat het
» opmerkelijk was hoezeer in die dessa's van Karananjer
» (Bagelen), waar de conversie was tot stand gekomen, de
» gronden beter werden bewerkt en bemest dan elders.

» ...de grond zal *waarde* bekomen; de inlander tot
» wezenlijken welstand kunnen geraken; de *vrije* suiker-
» industrie, waarin de toekomst ligt van Java's laaglanden, op
» hechten, heerlijken grondslag gevestigd kunnen worden. »

En hij haalt als getuige aan den bekenden resident B. van Baak (2) die o.m. constateerde, zooals 't in het Résumé van het Bantamsche grondonderzoek bevestiging vindt, dat wat in de *communale* streken eene groote zeldzaamheid is, de bouwgrond op individueel erfelijke terreinen met *véél* bemesting voorkomt.

Ik laat het bij deze vergelijkingen, om met een enkel woord het *individueel-bezit* te bespreken.

---

(1) Tijdschrift v. Ned. Indië, Joh. Noman & zoon, Zaltbommel, bl. 77/8, 80, D. II, 1879.

(2) Zie landverhuurreglement Vorstenlanden. f° 131; hetwelk hij samenstelde en zijn rapport van 25 Januarij 1874, door hem als resident v. Bantam ingezonden.

Zooals, onder de agrarische aangelegenheden gezegd, staat de verdeeling der twéé bezitsvormen als half om half. Dit bezit dateert van 1874, meestal Sawah's (rijstvelden) en tegalvelden (2e gewas), meerendeels nieuw ontgonnen, vooral nadat het daardoor te verkrijgen duurzaam recht sedert de Proclamatie van Staatsblad 1866 no 80 werd erkend.

Maar kan door eene verscherpte controle van het Europeesch bestuur niet verbetering worden aangebracht, zóó dat eens en voor goed alle moeilijkheden in de « *toekomst* » kunnen worden voorkomen ? De politiek in Insulinde door het Moederland, op 23 November 1898 (1) bij monde van den Minister van koloniën Cremer uitgesproken, *wil* niet aan de toekomst denken, wanneer hij in het openbaar aan den afgevaardigde van Enschedé zegt :

« Op de verkeerdheden, waarop ik wees, is *niet meer terug* » *te komen*, althans ik zie er geen kans toe ». Eene rede van nog niet 8 jaar oud ! Dat was het voorspel van de twééde leening van 1900 ten laste van Indië, het land, wáár zonder véél geld geen noemenswaardige verbetering kan worden aangebracht in eene aangelegenheid als de algemeene conversie van Communaal in Individueel landbezit of omgekeerd.

Toch wordt de dienstinrichting in Ned. Indië algemeen door critici geprezen ; evenwel al de «*moderne* » beoordeelaars laten aan het slot hunner lofspraken een « *maar* » hooren, dat verre van malsch is voor eene koloniale mogendheid als Nederland, aan wie de koloniën in Azië bij afzonderlijke tusschen Engeland en Nederland gesloten overeenkomst van 13 Augustus 1814 geimposeerd (2) en als zoodanig niet alléén

(1) Zie Handelingen 2de kamer der Staten-generaal, II. bl. 186.

(2) Prof. Dr B. D. H. Tellegen, verdienstelijk economist 1823-1885, oud Hoogleeraar te Groningen en leerling van Prof. Opzoomer. De Wedergeboorte van Nederland. Hoofdstuk VII. « De Teruggaaf der Koloniën » Gids D 4. 1878. fo 324 en vg., een zijner bekendste geschriften, schrijft :

« Ook was het wenschelijk, dat het Parlement vooreerst onkundig werd » gelaten van de zware geldelijke verplichtingen, die Engeland op zich nam. » De Souverein Vorst was waarschijnlijk evenmin op openbaarheid gesteld. » Hij, die krachtens art. 38 de Grondwet voor geen Tractaat hoegenaamd de » toestemming der Vertegenwoordiging noodig had, schijnt zelfs geene

een unicum vormt in de coloniale geschiedenis der wereld, maar op wie dààrom eerder eene dubbele moreele verplichting tot bijstand rustte, dan zich *al* de batige saldi tot 1876 van den dessabewoner grootendeels toe te eigenen, om de Nederlandsche middelen ingevolge de comptabiliteitswet aan te vullen (1), en Indië te vergeten! (2)

Hoe is de bestuursinrichting?

De Hollandsche bestuursambtenaar oefent « door » het

» behoefte te hebben gevoeld het Hoofdtractaat ter kennis des Volks te » brengen. Eerst den 7den November 1814 (STUART, Jaarboeken van 1814, » bl. 245) in de Aanspraak, door den Souvereinen Vorst bij de opening van » de vergadering der Staten-generaal gedaan, wordt *gezinspeeld* op *dit* » tractaat en op de teruggaaf van het *aanzienlijkste* gedeelte van Neerlands » aloude bezittingen, in 't bijzonder van het *onschatbare Java*.... Nog in » Mei van het volgende jaar was de inhoud van het Tractaat *onbekend* en » moest Hogendorp (Gysbrecht, Karel) aan den Souvereinen Vorst de » machtiging vragen het mede te deelen aan de leden der Commissie voor » het ontwerpen der Grondwet voor het nieuwe Koninkrijk. (STUART, a. w. » bl. 391. Volgens de *Times* van 12 Juni 1815 had de overlegging plaats » den 9 Juni).

» ....Men heeft beweerd, dat Engeland door zijne bondgenooten tot die » teruggaaf *genoopt* was. Ik meen ten onrechte. Het blijkt niet, dat een der » andere mogendheden op de sluiting van het Tractaat van 13 Augnstus 1814 » eenigen invloed heeft uitgeoefend; integendeel bestond juist, zooals wij » vroeger gezien hebben, *onzer*zijds de groote vrees, dat de koloniale kwestie » niet tusschen Engeland en ons alléén zoude worden beslist, maar dat zij, » ter behandeling verwezen naar het Congres van Weenen, vermengd zou » worden met al de netelige vraagstukken der Europeesche politiek.,.

» ....De vrees (van te zwak te zijn om *de heerschappij over de koloniën* » *te handhaven*) trad op den achtergrond, zoodra het zoo goed als zeker was » dat door de vereeniging met België, een, naar men meende, krachtig Rijk » zoude verrijzen. De vrees verdween geheel door de overweging dat wij » voortaan de *Bondgenooten van Engeland zouden zijn en dus altijd op de* » *Engelsche bescherming zouden kunnen rekenen*. Vergelijk hierover den » brief van den Hollandschen ambassadeur Fagel te London dd. 12 Aug. » 1814 aan Willem I in de Bijlagen van de Mémoires van Grovestins. »

(1) Mr C. TH. v. DEVENTER. Eereschuld. Gids Augustus 1899, fo 77.

(2) Dr I. H. H. HÜLSMANN, Oud. Dir. Handelsschool. Amsterdam. Beschouwingen over Handel en Nijverheid « Een Halve Eeuw », 1848-1898, fo 281/3.

oog van zijn inlandschen collega zijne macht uit; dit wil zeggen deze bestuurt *naast* hem.

Java en Madura, gouvernementslanden met uitzondering van de « Vorstenlanden », zijn verdeeld in Residentiën, waarover residenten zijn aangesteld; die gewesten zijn herverdeeld in assistent-residentiën, en deze weder in controle-afdeelingen met respektieflijk assistent-residenten en controleurs aan het hoofd Dan komen de districten met aspirant-controleurs. Overeenkomende met die rangen bestaat het inlandsch bestuur uit Regenten voor Residentiën en Assistent-Residentiën, Wedono's in Controle-afdeelingen, terwijl op den laagsten trap zit het *dessahoofd*.

Op dezen man rust de verantwoordelijkheid van het palladium van het dessaleven, als inlandsch- en de contrôleur als Europeesch ambtenaar. Beide komen met elkaar dagelijks in verbinding.

CONTROLEUR. BINNENLANDSCH BESTUUR.

Hoewel niet zelf hoofd van het plaatselijk bestuur, bestaat hun werkkring in het houden van toezicht over *alle* takken van het inlandsch bestuur, in de voorlichting van de boven hen gestelde bestuursambtenaren omtrent alles, wat dat bestuur betreft Goed leiden, achting en vertrouwen inboezemen, zich onbesproken gedragen, ingetogen leven, rechtzinnig zijn en verstandig, eerbiedigen de voorvaderlijke instellingen en begrippen (adats); ziedaar de *moreele* plichten. En nu de *fantastische* : ofschoon niet met eigenlijk gezag bekleed, kunnen zij de inlandsche bevolking in ruime mate ten zegen zijn; wanneer zij zorgen op de hoogte van haren *economischen toestand* te wezen, terwijl zij door het doen van voorstellen aan de superieuren vaak den stoot geven tot zeer belangrijke hervormingen in haar belang. Zij zorgen voor hygiène, statistiek zonder volkstellingen, waarvoor extra machtiging noodig is, omdat het geld kost enz.

Vooral treden als hunne plichten op den voorgrond : geregeld rapport uitbrengen over de aanwezigheid van voedingsmiddelen, en van alle natuurverschijnselen; zorgen voor orde en.... rust!

DESSAHOOFDEN.

Daarover weidde ik voldoende uit onder het hoofd «dessa».

REGENTEN.

De broeders der residenten zijn belast met de *onmiddelijke* leiding der inlandsche bevolking. Hij is de « vertrouwde » raadsman van den Resident, aan wien hij over alle zaken van belang, der inlandsche bevolking betreffende, advies moet uitbrengen. De resident beslist zelfstandig, op den regent daarentegen rust de verplichting de bevelen van den resident op te volgen (1) Belast met de behoorlijke uitvoering van alle verordeningen, moeten de ambtelijke bevelen en voorschriften van de lagere inlandsche hoofden en de inlandsche bevolking noodwendig door zijne tusschenkomst bij het hoofd van het B B. der residentie komen. Als vervanger van den regent is aangewezen de *Patih* en als officier van justitie voor inlanders en met deze gelijkgestelden de *Djaksa*.

Ziedaar in het kort de bestuursinrichting!

GEDWONGEN KOFFIECULTUUR EN HEERENDIENSTEN.

Voor de voortzetteng beider voor den « vrijen » inlander zoo onaangenaam zijnde werkzaamheden bestaat in zooverre grond voor het moederland, dat dit door het afschaffen zonder equivalent voor nog grootere deficitten op de begrooting vreest, alhoewel moet worden erkend, dat sinds de afschaffing der gedwongen suikercultuur gestadig aan de vermindering van het ongerief wordt gewerkt, zonder dat de bemerking mag worden weerhouden, dat een dergelijke regeeringshandeling niet overeenkomt met de moderne colonisatie-denkbeelden. — Toch blijkt uit het koloniaal verslag van 1903 (2) dat

(1) Staatsblad 1859 nrs 102 ; 1867 nr 114 ; 1886 nr 244.

(2) Hoofdstuk M. fo 243.

er in dat jaar voor 135 000 picols product werd verkocht, waaraan circa 100% verdiend werd. De taxatie voor 1907 blijft ongeveer dezelfde. De navolgende cijfers geven een overzicht, dat die exploitatie in *gedwongen* arbeid aardig rendeert:

1897	Kostprijs	17,43	Verkoopsprijs	52.81	gld.	picol
8	»	22.84	»	41.82	»	»
9	»	18.56	»	35.39	»	»
1900	»	17.60	»	41.83	»	»
1	»	19.80	»	34.67	»	»
2	»	17.42	»	32 22	»	»
3	»	16.55	»	29.10	»	»
		(1) 130.20		267.84		
p. jaar		18 60		38.27		

avans ± gld. 20.— p. Picol.

HEERENDIENSTEN.

Na de laatste herziening van 1890 stelde het reglement vast, dat geene andere diensten mochten gevorderd worden dan:

1. Het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post en binnenwegen, bruggen en duikers (met uitzondering van die op hoofdplaatsen van residentiën en afdeelingen), dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen;

2. Het bezetten van wachthuizen;

3. Het bewaken van waterwerken;

4 Het vervoeren van personen en troepen op marsch en hunne goederen. alleen te vorderen, indien tegen de vastgestelde goederen geen vrije koelies te bekomen zijn.

De Heerendiensten voor *Java en Madura* hebben over 1903 (2) bedragen over 3.500.233 (tegen 3.524.002 in 1902) dienstplichtigen 68.239 098 dagdiensten, welke in dat jaar had mogen gevorderd worden. Dit aantal is voor alle gewesten

(1) Consulair rapport van den franschen Consul 1903 f° 8 en Koloniale Verslagen 1897-1903.

(2) Koloniaal Verslag Bijlage G. f° 2 1903.

van het gouvernementsgebied uniform berekend. Dooreengenomen is voor elken heerendienstplichtige steeds gerekend op ⅔ van het vorderbaar maximum aantal dagdiensten per jaar, welke gemiddelde, ingevolge het meerendeel der tot de heerendienstordonnantiën behoorende « voorschriften tot uitvoering » ook als maatstaf behoort te gelden bij de verdeeling van den heerendienstarbeid onder de dessa's of groepen van bijeengelegen dessa's.

Het maximum aantal dagdiensten, hetwelk van *één* heerendienstplichtige jaarlijks gevorderd mag worden is voor de :

1. Residentiën op Java variëerende van 20 tot 24 dagdiensten per jaar.

2. Residentie Madura 12 dagdiensten per jaar.

3. Particuliere landen op Java, varieerende van 24 tot 52 dagdiensten per jaar,

makende voor de laatste rubriek alléén voor 291.155 dienstplichtigen het enorme cijfer van 12.312.380 dagdiensten of 2 1/2 maal het aantal op de gouvernementslanden op Java en 4 1/2 maal dat op Madura.

ECONOMISCHE BESCHOUWINGEN.

Na mijne uitzettingen der economische toestanden èn in de Vorstenlanden èn in de Particuliere landen, rest mij nog die der Gouvernementslanden te bespreken.

Dat de inlander vrij is, is gedeeltelijk waar. De evolutie begint bij onze buren in Azië sterk op te komen. De Filippijnen, gesteund door Noord-Amerikaansch kapitaal *willen* den goeden weg op, terwijl aan krenterigheid van bestuurswege niet wordt gedacht. Dààr heerscht de imperialistische politiek. In Australië, waar de handelsuitzettingen steeds gunstiger worden, heerschen socialistische neigingen, doch steeds gehecht aan het Moederland door enorme vrijgevigheid van Europeesche zijde in zake bestuursmaatregelen.

Singapore en de Straits-Settlements nemen în hunne welvaart afmetingen aan, waarover de wereld verbaasd staat,

dank zij de uitnemende grondvesten van Raffles, de eerste gouverneur en stichter van het toen in 1830 onbeteekenend eilandje Singapore.

Hongkong heeft Londen gepasseerde jaar met zijn in- en uitvoer geslagen Bij alle naburen dus vooruitgang met bijstand van de respectieflijke moederlanden. Hoe steekt die voorspoed af bij Ned. Indië, waar de loonen dalen, en men nog niet leenen kan !

Het dessavolk weet precies die contrasten. Toch zwijgt het, het heeft nog geen recht van vrij-spreken; want de censuur bestaat nog vrij scherp. Die eenvoudige burger krijgt dat alles te hooren van den Chinees o. a., wanneer deze bij eene verkoop of transactie zijne vaderlandsliefde aanwakkert, waartoe ook het mahomedaansche fanatisme medehelpt. De Javaan weet, dat hij niettegenstaande de milliarden, welke het moederland met hem won, niet vrij is; hij is nog gedeeltelijk slaaf. Hij kent de Max-Havelaar, hij heeft de « Eereschuld » hooren bewierooken ; van Deventer, de oud-Semarangsche advokaat steeds eenvoudig en oprecht, is een heilige in zijne oogen geworden. Daartoe werkt mede de vriendschappelijke verhouding, welke bestaat tusschen dezen heer en den woordvoerder van het inlandsche element, Adipati Ario Hadi Ningrat. (1)

Is het te verwonderen dat de inlander onder die omstandigheden niet de *medewerker*, maar de tegenwerker van het Nederlandsch bestuur wordt ? Nu zijn wèl in de laatsten tijd verbeteringen aangebracht, welke zijn bestaan verlichten ; maar hij is nóch vrij-man, nóch iemand, die eene toekomst kán vinden Deze minister van Koloniën Fock wil hem zelfs laten emigreeren, omdat velen onder zijne kameraden anders van honger zullen omkomen (2) in de dessa ; en nog wel met duizenden te gelijk ! Is dat welvaart of achteruitgang ? En wanneer de dessaman wenscht te emigreeren, dan kan zulks geschieden alleen in de Buitenbezittingen van *dezelfde* kolonie « Insulinde », alwaar de Javaan als vreemdeling wordt be-

---

(1) Zie mijne noot op f° 71.

(2) M.D. Fock Beschouwingen en Voorstellen f° 54/77. Martinus Nyhoff 's Gravenhage 1904.

schouwd, omdat daar de Javaan niet dikwijls begrepen wordt. Verder niet. Bovendien gaat de tobber tot emigratie over. wanneer de nood al hoog gestegen is, om niet te spreken, dat het wêerstandsvermogen van een aan misère lijdend individu vrij gering is zelfs voor éénigzins groote zeereizen. vèr vèr van zijn « thuis, » dat hij zoo moeilijk verlaat.

Dàt zijn, voor den kleinen man op Java, de resultaten van den economischen toestand van de zoo gevierde kolonisatie van Nederland! (1)

Dr CLARK had gelijk, toen hij Nederland verweet den inlander nog steeds als « *kind* » te laten leven, zonder begrip, wat de toekomst zijn zal. Eene colonie met dergelijke resultaten mag niet geroemd worden over hare « ingénieuse » bestuursinrichting (2) Integendeel, waar de dessa de basis

---

(1) Zie Begin der Inleiding.

(2) Professor Dr ROBERT FRUIN Oud Hoogleeraar te Leiden in zijn Gids-artikel 1865, in D. II bl. 52. bovenaan bespreekt « Nederland's Rechten en Verplichtingen ten opzichte van Insulinde »

« Dat *Batig Saldo* belet iedere hervorming en *mismaakt* het stelsel dat » bestaat. Daarom met het batig saldo het geding aangevangen. Heeft » Nederland er recht op, het blijve ; en dan blijve tevens ieder misbruik in » Indië, dat er onafscheidelijk mêe samenhangt. Maar mag Nederland niet » meer dan ene *bepaalde* som van Indië vorderen, het stelle zich dan daar- » mêe tevreden, en belette door zijne begeerlijkheid de vrije ontwikkeling » niet van een volk, voor welks toekomst het *verantwoordelijk* is. Wij » hebben zelf ondervonden, wat het zegt, door *vreemden* overheerscht te » worden. Wij danken God voor onze verlossing. Maar hoe zal dit offer wor- » den aangenomen, indien wij hen, die wij overheeren harder behandelen » dan wij ooit zelf bahandeld zijn ?

PROF. P. J. VETH naar aanleiding van Mr H. C. van der Wyck's brochure « Onze Koloniale Staatkunde », uitgever Martinus Nyhoff, 1865, schreef in de Gids, Dec. 1865, bl. 400.

« De oorzaak van alle gevaren, die in Ned. Oost-Indië boven het hoofd » hangen, ligt in niets anders dan het « Batigslot » in het stelsel om Java » ten behoeve van Nederland te exploiteeren. »

Zie verder :

PROF. Mr J. DE LOUTER. Hoogleeraar te Utrecht. Handleiding tot de kennis van het Staats- en Adm. Recht van. N. Indië vierde uitgave, 's Gravenhage 1895, bl. 275.

vormt van het geheele coloniale gebouw, moet de verbetering van onderaf beginnen, om langzamerhand de hoogte op te gaan. En die stijging, welke tred houdt met de hervormingen op financiëel maar vooral op sociaal terrein met het woord « beschaving » als voorhoede, kan alléén geschieden met geld, hetwelk bij weigering van Nederlandschen steun te krijgen is door het verkrijgen van een « coloniaal crediet ».

P. LEROY BEAULIEU. La Colonisation Moderne f[s] 739 en 294.

Nous ne connaissons que deux colonies, qui aient fourni d'une manière régulière un revenu à leur mère-patrie ; c'est Cuba et Java....

Mais *l'objet* de la colonisation n'est pas de créer des Etats tributaires, qui versent au trésor de la métropole des dizaines ou des centaines de millions par année. Qu'une colonie se suffise à elle-même au point de vue financier, comme le font les Indes Anglaises et la généralité des colonies britanniques, c'est tout ce que l'on peut demander.

CONCLUSIE.

VOOR LANDEN ONDER DIRECT BESTUUR.

Omdat de beschavingstoestanden in de landen onder direct bestuur zoo enorm verschillen met die onder indirect-bestuur, luiden de conclusies ook anders. Bij de eene categorie bestaat evolutie, bij de andere niet. — Zal Nederland na zich met Indië's voordeelen verrijkt te hebben, en aldaar het land verarmd, zonder voornemens te zijn desgevorderd te haren behoeve weder eene leening aan te gaan, nu de nood hoe langer hoe meer dringt, in deze houding blijven volharden?

Deze questie is niet louter van ethischen aard, doch ook praktisch van het hoogste gewicht, omdat, alleen, indien zij opgelost wordt in den zin eenes bijstands, wezentlijke hervorming in Indie met gelijktijdige ontheffing der bevolking van te zwaar op haar drukkende lasten mogelijk zal blijken. Nu het bekend is dat, welke politieke kleur in Nederland het bewind ook moge vertoonen, omtrent de rechtvaardige en onbaatzuchtige behandeling van Indië geene principieele verschillen meer bestaan, vraag ik mij af, of het mogelijk zal zijn bij de bespreking van Indische aangelegenheden het *neutraal* standpunt te handhaven, gelijk de in 1902 opgetreden nieuwe redacties van veel gelezene tijdschriften over Indië verklaard hebben, zonder nadeel voor de bereiking van het door hen gewenschte doel d. i. vooral « verbetering in het lot van den landbouwer. »

Personeel. — Wanneer Nederlanders prijs stellen op het blijvend bezit van de koloniën, dan is het noodig, dat onze beste mannen niet in 't *klein* Nederland blijven, maar door eigen aanschouwingen kennis maken met dat *groot*-Nederland in de troopen. Nooit is door Nederland er aan gedacht om door immigratie het hollandsche bloed over te planten zoo, dat er van koloniseeren sprake kon geweest zijn. Door hoogst onvolledige statistieken liet men de wereld buiten de kolonie, in den waan, dat de kolonisatie werkelijk gemeend was. Niet de regeering, maar het « *particulier initiatief* » is de kracht, waarop de kolonie nog drijft, en als een der hoofdaderen van die kracht is in de eerste plaats de *landbouw*, die recht heeft van mede te spreken

Aan wat eene ellende stond hij niet bloot, en onder welke kommervolle omstandigheden lijdt hij nog ! Wanneer het Nederland werkelijk meenends met hem was geweest, dan had de regeering op alle mogelijke wijze dien tak moeten aanmoedigen en ondersteunen. Dan was het noodig geweest, dat, als er Nederlanders werden uitgezonden, dit flinke energieke, voortvarende, vooruitstrevende menschen zijn, op de hoogte van landbouw. NIET lieden die als « *pis-aller* » naar de koloniën gaan met ouwerwetsche begrippen zonder de erkenning der rechten van den « kleine man ». Dan alleen zal de ontevredenheid de ontstemming, die de uitzending van ambtenaren uit Nederland zoo dikwijls teweeg brengt bij de aldaar geborenen en aldaar opgeleiden, worden ontwapend, wanneer onze koloniale medeburgers ondervinden, dat niet de « *fruits-secs* » der beschaving maar prima-waar de toestanden komen verbeteren..

Spoorvrachten. — De suikercultuur, na de rijst de meest verspreide, heeft gelukkig in de twéé laatsten jaren vrij goede zaken gemaakt. Om een bewijs te leveren, dat niet alléén de bevolking bij wie dat artikel jaarlijks eene som van ongeveer 60 million gulden laat circuleeren, maar ook andere faktoren waarmede het gouvernement met hare staatspoorwegen daarbij geinteresseerd zijn, dient de mededeeling, dat in 1900 door dezen werd ontvangen aan *spoorvracht* :

Voor plantriet (pépinière voor nieuwe tuinen) fls			827.720.—
» suiker			1.022.346.—
totaal		fls.	1.850.066.—
terwijl het goederen vervoer in zijn geheel opleverde		fls.	7.216.976.—
of per honderd ruim vijf en twintig	=		(een kwart).
Toen (1900) was de suikerproductie	—	Ton.	803.740.—
In 1905 » » »	=	»	1.046.430.—

dus het enorme cijfer van 25 % meer in vijf jaar tijds!

Het blijkt dus dat de opbrengst der Staatsspoorwegen voor ruim een vierde afhankelijk is van beide genoemde produkten; maar het behoeft geen betoog, dat, wanneer de uit de suikercultuur verkregen verdiensten vervallen, ook het vervoer van andere goederen daarvan in belangrijke mate den terugslag ondervinden zou. Het is dus ook een *fiscaal* belang, dat de suikercultuur op den duur in staat gesteld wordt, hare directe en indirecte verdiensten tot de ontvangsten uit het goederenvervoer te leveren.

Het is èn in het belang der bevolking, èn in dat der regeering, dat belasting, hooge spoorwegtarieven, of alles wat ook aanleiding geven kan tot tegenhouding der vooruitgang van genoemde industrie, vermeden wordt.

Voor de andere landbouwproducten, met uitzondering van de 80 millioen picols rijst (à 61.76 kg.), noodig voor de locale consumptie, gelden dezelfde bezwaren ; wij bespreken daarom de andere bezwarende elementen, welke op den kostprijs zouden kunnen drukken.

Arbeidsloonen. — Deze zijn over het algemeen gedaald. Als oorzaken daarvan kunnen worden aangehaald : gebrek aan circuleerend kapitaal door toename van woeker ; overstroomingen, en als gevolg daarvan misgewas en malaria. In één woord algemeene verarming door natuur en economische invloeden.

Ziekten. — Dr Terburgh hield op 9 Februari ll. te Semarang (Midden Java) eene voordracht over het malariavraagstuk De gegevens omtrent 3 residentien van Java hebben geleerd, dat aldaar 40.000 menschen per jaar sterven aan malaria, d. i één per cent. De bestrijding van de malaria is dus éene der voornaamste plichten van onze regeering.

De gemiddelde regenval over 20-21 jaar berekend bedraagt voor de hoofdplaats Semarang 2170 m. m. per jaar, voor de afdeelingen Pati, Kendal, Salatiga, Bodja, Oengaran, en Pelantoegan bedragen zij respectieflijk 1599, 1875, 2515, 3075, 3765 en 4482 m. m

En hoezeer ook het economisch belang der koloniën daarbij betrokken is, blijkt 't best uit het feit, dat eene Italiaansche spoorwegmaatschappij, terwijl zij groote sommen geld uitgaf voor de bescherming harer beambten tegen de « *anopheles* ». per slot van rekening één ton gouds won door de verrassende verbetering van den gezondheidstoestand van haar personeel : ZEd gaf vier middelen daarvoor :

1. Consequente behandeling van malarialijders ;
2. Vernietiging van de broedplaatsen der anopheles ;
3. Afsluiten der openingen in de woningen door middel van ijzergaas ;
4. Kinine prophylone.

De drie eerstgenoemde middelen zullen op Java nimmer ten volle toegepast kunnen worden, maar op het vierde middel, de regelmatige toediening van kinine moet de nadruk vallen, vooral, omdat bestrijding van de malaria hier in Indië geen zin heeft als men niet met de bestrijding begint bij de inlandsche bevolking. De kinine is eene der weinig westersche geneesmiddelen waarin de Javaan vertrouwen stelt. Van die gunstige omstandigheid moeten wij gebruik maken. Wat is toch het gevolg van dien ziektetoestand ? Dat het buitenvolk, geen-Javanen, tegen *lager* loon de plaatsen inneemt der ongestelden, en eénmaal er « *in* », het moeilijk is die « indringers » er « *uit* » te krijgen ; of wanneer zij op de hoogte zijn van hun werk, hetwelk zij zóó goed volbrengen, dat patroons hen éénmaal kennende liever zich eene prijsverhooging getroosten dan met nieuwelingen het werk voort te zetten. In West – zoowel als in Oost-Java, waar de gezondheidstoestand in den regel gunstig is, woont « dat » werkvolk, dat weder naar hunne velden terugkeert, wanneer genoeg verdiend is geworden. — Die toestanden geven iets abnormaals in de arbeidsloonen, welke dan ook vrij aardig fluctueeren : socialisten zouden hen

noemen « indringers. » *M. C. Th. v. Deventer* zegt hiervan : (1)
«...: Want dat ook het arbeidsvermogen van den Javaan » zonder bescherming van overheidswege aan zich zelven over- » gelaten (hier door ziekten) » vooral waar hij gesteld is tegen » den economisch en intellectueel zooveel krachtig niet » inlandschen ondernemer, schade lijden moet, dààrvoor kan » weinig verschil bestaan bij hen, die den aard en de inrichting » der van den inlander gevorderde werkzaamheden kennen.

» Daarbij is in hoofdzaak drieerlei arbeid te onderschei- » den :

Suiker. — « I. heeft men den veldarbeid : grondbewerking, » beplanting, onderhoud van den aanplant en het snijden van » van het riet. — (suiker) ;

» II. het vervoer van het gesneden riet en van de benoo- » digde materialen en machineriën naar de fabriek ;

» III. de werkzaamheden in de fabriek ;

» En op f° 61 .. dat slechts bij uitzondering door de onder- » nemers eene billijke vergoeding werd verstrekt door karren- » transport aan desa-wegen toegebracht. »

» Bij ordonnantie van 20 April 1901 (vijf jaar geleden !) » Indisch Staatsblad nr 161 werd de verplichting van den » industrieel tot herstel van door zijn bedrijf toegebrachte » schade aan dessa-wegen en daartoe behoorende kunstwerken » (als : bruggen, duikers, heggen, poorten) tot *wettelijk* beginsel » verheven, en aan de hoofden van plaatselijk bestuur de » bevoegdheid toegekend, om, als een ondernemer ook na » aanschrijving van dien ambtenaar in gebreke blijft, de » schade behoorlijk te herstellen, dien ondernemer eenvoudig » op straffe van eene geldboete van 25 à 100 guldens te ver- » bieden, den door hem beschadigden weg, of de wegen in het » algemeen, voor karrentransport te gebruiken. »

Dit beteekent, dat eerst in 1901 de rechtmatige aanspraken van den minderen man in die schade is erkend en bekend gemaakt !

Als een gevolg van de steeds toenemende concurrentie op het gebied der suikerindustrie, en dus de pogingen aange-

(1) Op f° 59 van zijn « Overzicht van den economischen toestand van Ned.-Indië ».

wend om den kostprijs tot een minimum te reduceeren, zijn de eigenaren de loonen gaan verminderen met het gevolg, dat toen in 1884 de crisis uitbrak, die plotseling daalden : In Oost-Java met een gemiddeld maximum van 41 1/2 c. per dag, tegen 22 1 2 in West-Midden-Java. Alzoo een gemiddeld van 20. c. per kop per dag. Daarbij in aanmerking nemende, dat gedurende de maaltijden de grootste tucht nimmer uit het oog wordt verloren, komt men er toe met te zeggen, dat de inlander niet zoo bijster met zijn lot tevreden moet zijn.

Scheepsvrachten. — Wij kunnen de geweldige concurrentie hierin niet anders dan met de meeste vreugde begroeten. De « Peninsular Oriental Steam Navigation Company », gesubsidieerd door het Engelsch gouvernement, concurreert èn met de « Hansa Line » uit Hamburg èn met de Nord-Deutsche Lloyd, waarmede de verbruikers in Oost-Asie gelukkig kunnen zijn : primo, omdat de gemeenschap gemakkelijker wordt, maar vóóral omdat de tarieven verminderd zijn tot beneden 50 °/o der vroegere noteeringen ; niet alleen bewijst zulks, dat, waar de evolutie eenmaal ingetreden is, en de aandacht der buitenwereld er heen geleid, zij niet meer tegen te houden is, maar er ook toe leiden moet, dat de van dààr geexporteerde landbouwartikelen, vroeger bestemd om alléén op *enkele* markten te worden verkocht, nu in de gelegenheid worden gesteld hare débouchés uit te breiden naar » *alle* » werelddeelen. Dààrdoor wordt opeenhooping van koloniale artikelen in één hand. gelijk thans met thee, koffie, kina, specerijen op de Amsterdamsche en Rotterdamsche beurzen plaats vindt, voorkomen ; en de kolonie gevrijwaard in handen te blijven van gewetentooze kooplieden in het moederland

De nieuwe Nederlandsche Stoomvaartverbinding met China en Japan in 1903, o. a met een vlootje van 5 schepen à 5000 ton zal daarover voorloopig niet veel uitrichten tegen hare geweldadige concurrenten in Oost-Azië ; maar heeft hare goede zijde, dat de aandacht der Hollandsche beurzen, waar de aandeelhouders zijn, daarheen wordt getrokken en aldaar (in Oost-Azië) de vraag wordt vergroot naar artikelen, waarvan Amsterdam en Rotterdam vroeger het monopolie hadden. Immers China en Japan zijn door de nieuwe lijn

als *hunne* concurrenten opgetreden, als opkoopers en als verbruikers van den N. I. landbouw!

Helaas heeft de oprichting dier lijn ten gevolge gehad eene ontzaglijke uitgave in den vorm eener subsidie van fls 3.750.000, verdeeld over 15 jaar; namelijk fls 300.000 per jaar gedurende de eerste 5 jaren, 250 000 gedurende de twééde vijf jaren en twee ton per jaar gedurende de laatste vijf jaar Deze Java-China-Japanlijn zal met ongeveer 4 wekelijksche tusschenpoozen jaarlijks 13 (dertien reizen met stoomschepen moeten doen, op welke reizen de drie hoofdplaatsen op Java en bepaalde havens in China en Japan moeten worden aangedaan; zij zal de brieven en voorwerpen van de pakketbooten zonder vergoeding moeten vervoeren en overigens moeten voldoen aan de verplichtingen, welke waarborgen dat de vennootschap haar Nederlanderschap zal behouden.

Voor de zooveelste maal blijkt hier weder uit, dat de principes van *freetrade* eene comedie voorstellen, te meer nu de verplichting aan die maatschappij is opgelegd, om die schepen zooveel mogelijk in Nederland te doen bouwen, terwijl de subsidie voor de helft voor rekening van Nederlandsch-Indië komt. De gezagvoerders, stuurlieden, machinisten der stoomschepen zullen Nederlanders moeten zijn.

Heeft Ned. Indië nu éénig voordeel bij die nieuwe lijn? Zullen die vijf schepen zoovéél voordeel aanbrengen, dat de subside van 3.750 000 : 2 volkomen wordt gerestitueerd? Die beide vragen, welke hoofdzakelijk den landbouw d. i. de exportartikelen betreffen, luiden bepaald ontkennend, en daarmede vervallen de beweeggronden voor eene belastingheffing van bijna twee millioen voor eene berooide schatkist als die van Ned. Indië! (1)

---

(1) Reeds in 1878 wees een uitnemend financier als Mr N. P. van den Berg op het, ook in verhouding tot den belastingdruk, zoo zeer aanzienlijk *gezamenlijk vermogen des Nederlanders*, dat in de jaren 1873 en 1874, door achteruitgang in waarde van spaansche en amerikaansche effecten, zelf eene vermindering van 500 *millioen* gulden ondergaan kon, zonder dat dit van *eenigen* invloed was op de opbrengst der belastingen. «Hoe treurig» liet de schrijver op de mededeeling van dit feit volgen «hoe treurig is het in vergelijking hiermede met den volksrijkdom van Indië gesteld. De over-

Is het bovendien nog noodig werken aan te halen, waarin onomstootelijk vaststaat de allerongelukkige uitwerking van subsidiën in het algemeen? In 1791 heeft Hamilton in zijn beroemd « Verslag omtrent het fabriekswezen » dit afgekeurd. Frankrijk lijdt eveneens als Italie en Amerika onder de natuurlijke gevolgen van dat » *assisteeren* », en terwijl Nederland haar mond vol heeft van « *eigen initiatief* ». blijft het subsidieeren maar doorgaan.

En bleef het bij dat assisteeren. Er is eene methode gevolgd, die ons doet denken aan het favoritisme onder het cultuurstelsel

Noch de commerciëele grondslag, noch de waarborgen voor de rentabiliteit der lijn, noch het nationaal karakter, afgescheiden den omslag, schepen en bemanning, zijn verzekerd. Uit niets blijkt, dat behalve de schepen ook de lading nederlandsch eigendom zal zijn, waarvoor de lijn de nationale belangen in hun vollen omvang zal behartigen. Want ware dit zoo, dan had de lijn behooren *uitbesteed* te worden als met de Koninklijke Paketvaart maatschappij, die de vaart binnen den archipel onderhoudt, geschied is. Immers onmogelijk is het niet,dat een ander stel « ondernemende mannen » tevredenzouden zijn met een geringer bedrag dan de fl. 3.750.000 als Staatsverzekeringspremie voor hun ondernemingslust.

Omdat de suiker thans moeiijke tijden doorleeft, en de strijd om te bestaan voor haar zwaar is, moeten de maatregelen, die moeten strekken om haar in staat te stellen die vol te houden, in het belang zijn van Java en Java's geheele bevolking.

---

groote massa van Indië's bevolking is arm en onbemiddeld ; welgestelde inlanders behooren tot de zeer schaarsche uitzonderingen en zoo gering is het overgelegde maatschappeliik kapitaal, dat de mislukking van één oogst de noodlottigste gevolgen voor de samenleving hebben kan. »

Lees *Mist het protest tegen « de Bijdrage » een op recht en billijkheid steunenden grondslag* ? Batavia 1878. f° 22.

De heer v. Deventer, die dit aanhaalt in zijn *Eereschuld* Gids Augs 1897 f° 248, voegt er bij : Deze karakteristiek van den economischen toestand der inlandsche maatschappij is, helaas, nog altijd volkomen juist.

De kamer van koophandel van Semarang (hoofdstad Midden-Java) heeft hare meening uitgesproken, dat eene geldelijke steun voor de verbinding aan *niemand* in Indië ten goede zal komen, waarmede ik mij geheel vereenig ; maar de Regeering heeft de betrekkelijke adviezen niet overgelegd, hetgeen moet worden betreurd, daar de gronden, waarop de meening steunt, niet kunnen worden beoordeeld. Deze pessimistische beschouwingen zijn niet de eenige, — het grootste gevaar dreigt aan de zijde der gecombineerde nederlandsche stoomvaartmaatschappijen zelven, uit wier bestuurleden de nieuwe maatschappij is gecreeërd ! De vrees alzoo voor eene uitbreiding der « *trusts* of « *pools* », wier opvoeren der vrachten den uitvoer der landbouwproducten belemmert. De aangewende pogingen, om in den vorm eener gesubsidieerde lijn, waarin de kolonie voor de helft tusschen komt, den landbouw er boven op te helpen, hebben eene averechtsche uitwerking, en de combinatie der stoomvaart Maatschappijen « Nederland, Rotterdamsche Lloyd », Oceaan, Sud-Australische Dampschiffsgesellschaft, is eene schrede verder in hunne almacht, om den armen landbouwer zijn keel wat nauwer toe te knijpen.

De « *Hooge Vrachten* » worden door Mr N. G. Pierson juist beoordeeld. (1)

« Zij zijn schadelijk voor verbruikers en « *voortbrengers* »
» beiden. Men betaalt méér voor buitenlandsche goederen, en
» moet bij verkoop van eigen goederen aan den vreemdeling
» met lage prijzen genoegen nemen, naarmate het vervoer
» kostbaarder is. Maar de voorstanders van « *Beschermers der*
» *nationale vlag* » meenen, dat tegenover dit nadeel een
» belangrijk voordeel staat, het voordeel namelijk aan een
» bloeiende eigen scheepvaart met al de directe en indirecte
» booten, die zij verschaft. Is het niet beter, vragen zij, dat de
» handel een weinig belemmerd wordt, dan dat er stilstand zij
» op de werven, en de schepen al de vracht verdienen, die
» voor het goederenvervoer te water betaald moet worden ?
» De schade aan het ruilverkeer toegebracht, behoeft niet
» belangrijk te wezen Stellen wij, dat de vrachten 25°/₀ hooger

(1) Staathuishoudkunde, pag. 212, T 2.

» werden, dan zij onder de vrije mededinging zouden zijn. Dit » ware in menig geval voldoende, en het zou eene vracht van » 60— 72000 kg. slechts drie kwart cent per Kg. verhoogen ! » Is verkrijgen of behouden van eene nationale scheepvaart » hiermede te duur betaald ?

» De hiergestelde vraag heeft veel overeenkomst met die » betreffende de « *uitvoerpremiën* ». Bij onbeperkte mededin- » ging, ziedaar het uitgangspunt, is nationale scheepvaart niet » bestaanbaar ; dit beteekent, dat de rentestand en de stand » der arbeidsloonen te hoog zijn, om een ondernemer te ver- » gunnen, indien hij schepen laat bouwen en die schepen op » vracht laat varen, een normale winst over te houden. Die » normale winst zou uitblijven, ja misschien zou er verlies » zijn.. Doch als de rente en het loon zulk een stand hebben » bereikt, en dit niet « *tijdelijk* » wegens samenspanningen, » maar « *duurzaam* », zoo moet het wezen, omdat de aanwen- » ding van kapitaal en arbeid grootere voordeelen verschaft » in andere bedrijven, dan in het vak der reederij verkregen » kunnen worden. Welk nut is onder die omstandigheden te » verwachten van wetgevende maatregelen, waardoor aan » « *sommige* » ondernemers een prikkel wordt gegeven, op » kosten van het « *algemeene* » inkomen, om zich toch op dit » vak toe te leggen ? Zulke maatregelen kunnen slechts ten » gevolge hebben, dat een « deel » der voortbrenging in ééne » richting wordt geleid, die ten aanzien der publieke welvaart » slechte uitkomsten heeft.

»... Reederijen, die niet uit eigen middelen een normale » winst kunnen opleveren, zijn schadelijk te achten ; ten » minste, wanneer het vaststaat, dat scheepsruimte in geen » geval ontbreken zou. En in dit geval zou zij niet ontbreken, » maar zelfs tot lager prijs verkrijgbaar zijn

« Tot versterking van deze redeneering willen wij nog op » iets wijzen, dat gewoonlijk aan de aandacht ontsnapt en » hier toch van groot gewicht is ; te weten, dat vrachtbepa- » ling aan « buitenlanders » binnenlandsvertier geeft, welk » vertier vervalt, zoodra de betaling ophoudt » (1)

De geschiedenis der twéé gesubsidieerde stoomvaartlijnen

(1) Antwerpen geeft hiervan een uitmuntend voorbeeld.

heeft met volkomen juistheid genoemde motiveering bewaarheid Zij hebben hunne zwakheid getoond door drie vreemde stoomvaartmaatschappijen in hun « pool » op te nemen, waardoor de benauwde toestand van den landbouw, als « producent », verergerd wordt. Deze buitenlanders, minstens *tienmaal* zoo sterk als de twéé Nederlandsche maatschappijen te zamen, deelen niet alleen pondspondsgewijze in de voordeelen, maar maken het door hun enorme weerstandsvermogen den landbouw ten éénemale onmogelijk uit hunnen ellendigen toestand te komen. — De namen van « Norddeutsche-Lloyd, Sud-Australische Dampschiffgesellschaft, en Alfred Hold, » behoeven, wat hunne intensieve kracht betreft, niet nader te worden aanbevolen.

CONSULS.

Beschouwen wij nu de bescherming van het consulaatwezen aan de maritieme Nederlandsche belangen, dan is die ook treurig te noemen. Ook daarvan hangt veel af, of de mededinging dragelijk of niet dragelijk kan worden gemaakt. Die heeren dienen niet alleen voor consulaire rapporten samen testellen, maar moeten op-en-top voorlichters zijn voor handel en scheepvaart. Maar bij de meeste is geen greintje « Bussines » bloed te bespeuren, waartoe ongetwijfeld hunne hoogstgebrekkige opleiding leidt. (1) Diegenen, die naar de betrekking mededingen. doen al naar gelang er vacaturen zijn een examen van vice-consul. en daarna na eenige jaren praktijk dat van consul. Slagen de jongelieden waaruit men bij voorkeur adellijken kiest. dan werken zij voor één jaar of minder aan het ministerie van Buitenlandsche Zaken, vanwaar zij de wereld worden ingestuurd, zonder ooit aanraking met landbouw of handel te hebben gehad. Een enkele uitgezonderd, zoo denkt een Hollandsch consul-de-carrière dat hij op zijn minst « ambassadeur » is, en in dien waan laat helaas het gouvernement in Den Haag hem, waarmede hij in

(1) In Nederland bestaat geen consulaire school gelijk in Leuven, Antwerpen en in andere plaatsen in België. — Sinds September j. l. kwam eene nieuwe regeling voor de examens van consuls tot stand.

directe verbinding staat Om niet te spreken van « vlaggevertoon » hetwelk in Azië zoo noodig is voor het prestige van consuls, behoef ik niet nader uit te weiden, dat ook *dit* bij gebrek aan oorlogschepen een hinderpaal uitmaakt voor een normalen vooruitgang.

Wij hebben besproken :

I. De geschiedenis van den landbouw en zijne diverse toestanden.

II. De faktoren, welke op landbouwprodukten invloed uitoefenen : A) Personeel ; B) Spoorvrachten ; C) Arbeidsloon ; D) Scheepsvrachten ; E) Bescherming.

Nu rest ons nog te hehandelen :

III. De Landbouwkundige voorlichting.

IV. De Bevordering van het inlandsche landbouwcrediet

III. LANDBOUWKUNDIGE VOORLICHTING.

STAND VAN LEVENSMIDDELEN.

In de éérste plaats komt daarvoor in aanmerking de bepaling, dat het ondernemen van landbouw, handel en industrie door niet-inlanders alléén mag worden toegelaten, voor zoover het belang der bevolking (inlandsche) daarvoor niet geschaad wordt. Bij de behandeling der suikerculture besprak ik dit met een enkel woord. Voor den landbouwstaat als Nederlandsch-Indie, en speciaal Java met zijn 30 million onontwikkelde inwoners, mag door buitenlanders die handel of nijverheid drijven nimmer inbreuk worden gemaakt op het Inlandsch grondbezit. De verordering, dat de verkoop van grond aan *niet*-Inlanders door Inlanders verboden is, blijft gehandhaafd (1)

(1) Een dergelijke voorzorgsmaatregel neemt de Europeesche regeering in Acher-Indië. (Zie « un problème social dans l'Inde » par J. CHAILLEY. Revue Economique Internationale 1906 f° 490).

Voor den normalen levensduur geldt als regel, dat de bevolking voldoende moet gevoed worden, dat wil zeggen waar het eene landbouwende bevolking geldt, dat voldoende terreinen voor haar worden beschikbaar gesteld om de voedingsplanten, éérste of twééde gewas te kweeken, terwijl altijd op ruimere oppervlakten wordt gerekend dan noodig geoordeeld wordt, om onmiddelijk in cultuur te worden gebracht, hetzij voor misgewas plantenziekte of bevolkingstoename Al die voorlichtingen, moet de Regeering bezitten èn van den Inlander, èn van de gouvernementsbestuurders, opdat zij tijdig voorzorgmaatregelen kan nemen, om een plotseling opkomenden hongersnood te bezweeren. (1) Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat door nalatigheid der ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur deRegeering voor het « fait accompli » staat: Er is in die of die afdeeling gebrek aan voedsel. Alles is alsdan op de bureaux in de weer, om den noodigen bijstand te verleenen, waarmede groote sommen geld's somtijds nutteloos worden verbruikt, die het economisch evenwicht in gevaar brengen. Waar 67 % der volwassene bevolking landbouwer is, zou ik haast zeggen, dat de mééste aandacht op dien tak van dienst moet worden gevestigd. De Regeering doet dat ook in den vorm van officieele mededeelingen in daarvooraangewezen dagbladen, welke op bepaalde tijdstippen verschijnen ; maar de zorgen strekken zich verder uit.

UITVINDINGEN.

Dan moet van regeeringswege alles worden in het werk gesteld, om de bevolking voor te lichten, met haar van alle nieuwe uitvindingen op landbouw-gebied, voor zoover zij dat noodig acht om de economische kracht te bevorderen, op de hoogte te houden Zóó deed zij dit met de suikercultuur door het Reynoseau-systeem aan te bevelen, met de koffie door de West-Indische plantwijze voor te schrijven en zoovoort. De inlandsche landbouwer is niet ontwikkeld, is niet in staat de tijdschriften te lezen, waarin men die nieuwigheden vindt, en aan landbouwonderricht is nooit gedacht! Rept men van

(1) Vergelijk noot op f° van Mr N. P. van den Berg.

« *Vakvereenigingen* », waarvan de prachtige resultaten in beschaafde landen algemeen worden aangenomen, dan denkt de regeering aan « conspirateurs ». Juist door het solidariteitsgevoel van den inlander met zijne ingewortelde gevoelens voor communaal bezit ware mijns inziens dergelijke vereenigingen wel op hunne plaats in dat schoone, doch helaas verarmde eilandenrijk.

Initiatief. Welnu, wanneer een moederland het werkelijk goed met hare kolonie meent, en er op uit is het « *eigen initiatief* » te bevorderen, dan kunnen geene motieven bestaan, om die vereeningen te bemoeilijken. Willen de landbouwers wat worden, en zijn in het maatschappelijk en politiek leven, dan zullen zij dat niet verkrijgen zonder solidariteit, zonder offers ; zij moeten eene opvoeding doormaken, waarvoor het nieuw opgerichte landbouwdepartement met een uitmuntenden botanist als professor Treub aan het hoofd veel kan bijdragen het slagen volkomen te maken, — opstijgen van trap tot trap De landbouwer moet in de vakvereeniging vele dingen leeren, vele dingen ook afleeren. Niet de Staat met zijne wetgeving, niet · welke soort van instellingen ook, kunnen den werkenden stand in het bezit brengen van zijne rechten ; eene zelfstandige arbeidsbeweging alléén

Maar hoe kan het bestuur dat den inlander begrijpelijk maken, hem die zijn geheel leven heeft gezwoegd, zonder dat hij economisch vooruit is gegaan ? Hij heeft immers gehoord, dat zijne voorouders het evenzoo hebben gehad ? Hij betaalt belasting tusschen 20 en 30% van zijn inkomen. en dat is voor de « Compagnie » ; voor de rest is hij fatalist, dat heeft hem de Koran ingeprent. De toekomst ? Dat woord kent hij niet, (1) evenmin als het woord «huichelaar,» hetwelk in het Javaansch niet bestaat. De Regeering heeft den landbouwer nooit over die twéé woorden onderhouden ; — hij is materieel en moreel diep gedaald, hij is door het monopoliseren èn van de O I. Compagnie èn van het cultuurstelsel het onverschilligste individu geworden, dat er bestaat !

Onder die omstandigheden wordt de taak der regeering

(1) Zie Dr Clark over N. Indië in de « Indische Mercuur, Nr 47, dd. 21 Nov. 1905.

dubbel zwaar ; deze, vertegenwoordigd door hare dienaren, moet trachten in de eerste plaats het hoogst benoodigd voedingsmaterieel, de rijst, tot het enorme kwantum van *tachtig millioen picol rijst* of wel een vijf milliard Kilogr. rijst, welke de bevolking jaarlijks verbruikt, zoo goedkoop mogelijk voorttebrengen. Zoo niet, dan krijgt men hongersnood, en, omdat in die dwangperiode de arme man alles eet om zijn honger te stillen, en zulks niet rijst is maar inferieur voedsel waaraan hij niet gewoon is, wordt hij ziek, . krijgt men epidemieen, die duizenden neervellen

Vóór 1857, dat is *veertig jaar* ruim na het Congres van Weenen, is in werkelijkheid nooit iets gedaan, om den inlander eene betere cultuurwijze te leeren, dan die, waaraan hij gewoon was. De oude sleur is steeds gevolgd. Het was ongeveer het jaar, dat Multatuti's Max Havelaar en critieken ingang vonden in het moederland. De euveldaden der regeering kwamen te veel in het licht !

K F. Holle, een kenner der cultures, was de philantroop, die na, 's lands dienst te hebben verlaten, als administrateur van eene thee-onderneming zijne krachten wijdde aan de belangen zijner medemenschen ; in die periode zóó misdeeld, zóó ellendig verarmd. Men verkeerde nog in de Slaven-periode toen de landbouwer nog niet die vrijheid genoot als thans. (1) Ingeval de landerijen te veel waren uitgeput, leerde hij de goedkoopste bereiding, nam proeven met buitenlandsche uitvindingen. Er was toen nog geen sprake van proeftuinen, stations, specialiteiten zooals thans. Men had den Botanischen tuin te Buitenzorg waarvan men alles verwachtte en ook voor zoover doenlijk ook kreeg. Veertien jaar lang werkte Holle onvermoeid door, voordat de regeering zijne diensten erkende met zijne benoeming tot adviseur-honorair der regeering in zaken der inlanders betreffende. De door de regeering genomen proeven om den landbouw te verbeteren vallen dus in de door mij aange-

(1) De koffiedwangcultuur en de heerendiensten uitgezonderd, die nog bestaan. Zie hoofdstuk « Economische regeeringsvorm » der gouvernementslanden.

gevene periode der *moderne colonisatie* der 36 laatste jaren. Maar wat beteekent het werk van dien eenigen philantroop.

In 1875 werden de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur aangespoord hunne speciale aandacht te wijden aan de belangen der rijstcultuur, en sedert werden geregeld locale proeven of te Buitenzorg of in de proefstations genomen, waarvan de resultaten. in tijdschriften wereldkundig gemaakt, aan kritiek werden onderworpen Maar met dat al. de belangstelling, welke in Europa b. v. bestaat. om den kleinen man bij te staan in de « struggle for life », is op verre na niet die, welke men zou kunnen verwachten dat thans in Ned. Indië gebeurd zou zijn. Eensdeels is dat toe te schrijven aan de te groote verantwoordelijkheid. welke de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur hebben, en alwetend moeten zijn, willen zij hunne plichten korrekt uitvoeren; anderdeels aan het gemis van een landbouwdepartement, hetwelk er *nu* is, en naar wij hopen, vóórdat het eeuwfeest der Ned. Indische koloniën wordt gevierd, doortastende bewijzen zal hebben geleverd, dat het niet langer dulden zal, dat eene zoo schoone kolonie als Ned. Indië met zulke landbouw-krachten op zoo eene in het oog loopende wijze wordt verwaarloosd !

IV. LANDBOUWCREDIETBANKEN.

BEWEEGREDENEN.

Deze instellingen vormen eenen nieuwen werkkring voor gouvernement's ambtenaren, waarmede naam heeft gemaakt wijlen de heer « de Wolff van Westerrode ». Waar het crediet, waaronder in beschaafde landen eene soort *steun* voor handel, landbouw en nijverheid wordt verstaan, is het crediet verleenen in Ned. Indië voor het « kleine bedrijf », waarmede 67 % der landbouwende bevolking wordt bedoeld, tot nog toe geweest een « druk », waarvan hebben geprofiteerd niet alleen woekeraars. onverschillig van welken landaard, maar ook groote bankinstellingen en handelsinrichtingen, welke

niet zelden het « sweating-systeem in praktijk brachten. Nà 1876, toen de surplus verdwenen, zag men in, dat de agrarische regeling van 1870 niet voldoende was, om de bevolking van hare lasten te bevrijden, wanneer de landbouwer niet werd gesteund in het verkrijgen voor goedkoop geld door neutralen, dit wil zeggen door personen, die arbeiden niet enkel voor aandeelhouders, maar voor een goed doel. Het geldt hier immers « le metier de l'an qui vient » dit wil zeggen het landbouwcrediet dient niet den grondeigenaar de fondsen te verstrekken, die hij noodig zou hebben voor de uitgaven van aankoop of eerste inrichting, « maar het rouleerend kapitaal dat hij noodig heeft voor de *loopende uitgaven van zijn bedrijf.* » Het berust dus op het *exploitatie-kapitaal* ; het neemt als onderpand aan het *materieel*, het *vee*, en de *oogst*, die binnengebracht is, ofwel eene leening op roerend goed. In het belang van de ontwikkeling van het credietwezen onder de inlandsche bevolking zijn bij de begrooting 1906 fl. 474,200 toegestaan : *a* voor de ondersteuning van « particuliere » landbouwkredietbanken : *b* voor de bevordering van de tot standkoming der uitbreiding van dorpscrediet-instellingen dessa-loemboeng). In 1906 zullen 27 particuliere banken in werking zijn. Voor het personeel der algemeene leiding der landbouwcredietsaangslegenheden is fr. 27240,— uitgetrokken, al is ook de organisatie van het hoofdbeheer niet definitief vastgesteld.

Zeer juist heeft de tegenwoordige minister van koloniën M. D Fock in zijn werk gezegd : (1)

« Herhaaldelijk hebben wij het kunnen waarnemen, hoe » elke tegenspoed in het bedrijf den inlander in de diepste » armoede dompelt, omdat hij alle middelen mist, om aan de » wisselvalligheden der fortuin het hoofd te bieden. De leer- » rijke voorstelling, om in zoo ruime mate verschaft door » personen, die in de gelegenheid geweest zijn dieper door te » dringen in de verborgenheden der inlandsche huishouding, » heeft ons aangetoond, hoe de inlander zich werkelijk zeer

(1) « Beschouwingen en voorstellen ter verbetering van den economischen toestand der Inlandsche bevolking van Ned. Indië » 1905 op f° 20.

» zware lasten op de schouders laadt, die hem dreigen te » verpletteren. »

Op de vraag, of de landbouwcredietbanken goedkooper kunnen werken voor zich en hunne klienten, de inlandsche landbouwers, dan de particuliere instellingen van dien aard, moet ik toestemmend antwoorden, daar van overmaken van contanten, credietopeningen, wissels, enz geen sprake is. De genoemde banken werken « *lokaal* » en niet internationaal, de aansprakelijkheid is niet internationaal gelijk bij andere handelsbanken, en aan dividenduitkeeringen wordt alléén gedacht, wanneer daarvoor termen bestaan. Het geldt voor de regeering enkel eene questie van administratie en « *locale* » kennis, zoodat de onkosten vrij beperkt blijven ; zij is de kapitaalgeefster, wat de kleine landbouw, die niet in relatie staat met bankiers, moeilijk krijgen kan.

Mijne twééde vraag is, of de gouvernements-ambtenaren, die superintendent zijn over die inrichtingen, met dat nieuwe baantje niet overladen worden met werk en dat zij niet te kort schieten in hunne kennis als administrateurs ? Wanneer, gelijk een tiental jaren geleden met de invoering van de gouvernements-spaarbanken in Indië bewezen is, dat de voorschriften van het hoofdbureau goed en praktisch zijn geformuleerd, dan kunnen alle moeilijkheden met een weinig goeden wil uit den weg worden geruimd ; een stimulans, om de werklust aan te moedigen, kan gelijk bij de spaarbank bestaat gevonden worden in eene renumeratie, welke de opterichten bankinstelling dragen moet. Economisch krachtiger geworden zal de dessaman bij tegenslagen niet meer uitsluitend naar regeeringshulp uitzien. In de plaats van de handen in den schoot te leggen en Gods water over gods akker te laten vloeien en gelaten af te wachten tot Allah zich over hem ontfermt, zal hij bij ondervinding hebben geleerd dat « wie zich zelf helpt, 't best geholpen is ».

INRICHTING.

De bevolking (altijd sprekend van de landbouwende) voorziet de voorraadschuur (*dessa loemboeng* = Jav.) van

grondkapitaal, door één Picol padi 61.76 kg. (ongebolsterde rijst) per bouw (= 0.709 H. A.) rijstveld in te leggen, welke padi na 4 jaar, wanneer het bedrijfskapitaal door de gekweekte intrest verdubbeld is, zonder berekening van rente teruggegeven zal worden. In den kwaden tijd wordt de padi uitgeleend tegen 50 % (vijftig percent) in natura.

Leent de landman 2 Pikols in den *duren* tijd à fls. 3.— dan ontvangt hij fls. 6.— waarde, en hij betaalt 3 Pikols terug als de prijs is fls. 2.—, dus weder fls 6.—; toch heeft hij aldus 50 % rente betaald, *onafhankelijk* van de padiprijsverschillen. Slechts een betrekkelijk klein gedeelte der voorraadschuur (loemboeng-padi) dit is ongeveer tien percent, wordt jaarlijks in den duren tijd verkocht voor de kosten van administratie en reservefonds. De belooning van de loemboeng-commissie wordt « *in natura* » uitbetaald. Bij daling der prijzen zal de loemboeng voor haar geldelijke uitgaven wat meer padi moeten verkoopen, zonder dat hare verdere ontwikkeling wordt gestuit. Daar de geleende padi niet verkocht en de teruggegevene van den oogst afkomstig is, kan deze methode influenceeren op de hooge rente van 50 % (dit is twéé uitgegeven, en drie terug), omdat de door het coöperatief-sparen sterker geworden bezitter niet meer die hooge rente van 50 % zal willen betalen. Maar, voordat de nivelleering der prijzen kan gekonstateerd worden, zullen ettelijke jaren verloopen; wellicht zal tegen dien tijd, nadat de gunstige uitwerking is geconstateerd, het niet meer noodig zijn, dat de inlander het grondkapitaal verstrekt, maar dat dat kapitaal van de regeering of van het reservefonds komt.

Dat bijspringen zou dus jaarlijks door den minister van koloniën op de begrooting moeten worden vastgesteld.

Dat deze credietverstrekking in haren voorloopigen vorm aardig vooruitgaat, bewijst het feit, dat de Residentie Semarang (midden Java) met zijn ruim 1 1/2 millioen inwoners thans telt 1500 (een duizend vijf honderd) dessa loemboeng met een voorraad (= bedrijfskapitaal) van 250,000 pikols of 15 millions k. g. padi door de bevolking in diverse distrikten ter kwijting van het voorschot ingeleverd, zoodat men in den thans aangebroken westmoesson over 400,000 pikols of

24 millions k. g. beschikte, hetwelk in den duren tijd eene contante waarde vertegenwoordigt van fls. 1,200,000.— (een million, twee honderd duizend gulden).

Midden Java is dàt gedeelte, hetwelk gedurende den regenmoesson het méést door overstroomingen wordt geteisterd, het zwaarst bevolkt is, en grootendeels leeft van de rijstcultuur, wat volksvoeding betreft. Communaal bezit predomineert daar.

Mijn eerste vraag, welk ik Nederland zou willen doen, is, waarom het zoolaat is aangevangen, eene studie te maken van de landbouwcredietbanken in het algemeen, en van het stelsel « *Raifeisen* » in het bijzonder, waarvan de « *dessa loem boeng* » een copij is? Het was haar bekend dat 1° de werkeloosheid, welke de groote reden is van de armoede, 2° de voortdurende uitwijking van het buiten-volk naar de handelsplaatsen, de ingekomen berichten onomstootelijk kwamen bevestigen, terwijl de regeering moest begrijpen, dat deze armoede in economisehen toestand verergerd een voortdurend beletsel moest vormen om de belasting op geregelde wijze binnen te krijgen. Het was haar « *eigen* » belang, hetwelk, Nederland uit het oog verloor.

Het antwoord zou ik moeten zoeken in de « behoudenheid » van het Indisch bureaupersoneel, hetwelk door hunne gebrekkelijke opleiding van Europeesche economische vraagstukken, welke zoo dikwijls op inlandsche toestanden van toepassing kunnen zijn, weinig afweet. (1)

De boer aldaar is, wat hare economische toestand betreft, vrijwel gelijk aan zijn collega hier vóór de invoering der Raifeisen-banken : dáár is gebrek aan geld, hetwelk bankinstellingen wel willen geven aan *groote* landerijen, en op « *korten* » termijn, terwijl de landbouwer op Java *kleine* terreinen bezit, en daarvoor geld op *langen* termijn moet hebhen. Van volks-

---

(1) De minister v. kol. tracht hieraan te gemoet te komen door de a. s. stichting van eene « *bestuursakademie* » te 's Gravenhage, min of meer hetzelfde doel beoogende voor *civiele* ambtenaren voor Insulinde als de krijgsschool voor *Indische* militairen.

banken, steunende op den onderstand van liefdadige personen, daarvoor helaas is in Indië geen plaats. Het zijn ongetwijfeld goede werken, maar de « rijke » stand, die de liefdadigheid zou kunnen vergrooten, verlaat de kolonie spoedig genoeg, om deze van haren overvloed te doen genieten.

Hoevele banken men de ronde zou willen doen, om hunne geschiktheid op Java landbouwtoestanden te beproeven, Raifeisen's banken blijven boven alles te verkiezen, eensdeels, omdat zij geheel en al passen bij de gemeenteinstellingen met « communaal » bezit, anderdeels omdat de controleur van het Binnenlandsch-Bestuur, ook genaamd de gemeente-burgemeester, aan de eischen van Raifeisen voldoet : dat hij als chef en raadgever aan den kleinsten landbouwer leenen kan, met zoo min mogelijk formaliteiten en zoo voordeelig mogelijk, zoolang deze als « *eerlijk* » bekend staat. De strekking is dus niet alleen bevorderlijk, voor den zedelijken mensch, maar ook voor den economischen vooruitgang van den armen landbouwer, wiens éénige voorland, zonder daadwerkelijke hulp van het gouvernement zou zijn, òf emigreeren, òf voortdurend armoede lijden door de aanwezigheid van woekeraars die men moeilijk kan uitroeien, daar het kwaad te diep is ingeworteld, òf dood te gaan van honger.

Wil men de klassenverdeeling voor een oogenblik ter hand nemen, dan vindt men op Java en Madura de « bemiddelde » klasse met nog geen één percent der bevolking, en de « arbeidende » en de « behoeftige » klasse vormen het restant. Rijkdom, uitgeoefend door renteniers, is uitzondering De grondslagen der Raifeisen-Banken komen overeen met het samenstel der dessa-administratie ; te weten :

A. — De « *onbeperkte verbintenis* », waarvan de heerendiensten onder anderen mede weten te spreken ;

B. — De « *plaatselijke kassen* », waarvan de landbouwer geene ander soort weet, daar deze zelden zijne dessa verlaat ; en iedere dessa zijne gemeente-kas bezit, waarin de belastingen, boeten, afkoop-heerendiensten vereenigd worden. Mutatie onder de bevolking komt weinig voor ; en ingeval zulks geschieden moet uit gebrek door emigratie, buitenlandsche

verbintenissen of anderzins, de sterke neiging tot terugkeer de veranderingen tot een minimum terugbrengen.

c. — Het « *Persoonlijk Crediet* », hetgeen de Controleur, als chef der politie het best kan beoordeelen na de aanwijzingen van het dessa-bestuur, hetwelk door zijn huishoudelijken vorm alles weten kan, — vormt niet het minste bezwaar.

Maar zouden door eene te sterke navraag om beleening niet op een gegeven oogenblik de kasoverschotten in het voorzien daarvan te kort schieten ?

Daarvoor is geen gevaar 1° door de aanwezigheid der « Spaarkassen », welke annex zijn aan die credietbanken, 2° de Controleurskassen, 3° de gouvernements spaarbankkassen enz. Ook het rentecijfer voor die beleeningen kan vrij wel begrensd worden door de moeilijkheid van de gouvernementsspaarbank, om hare gelden uit te zetten voor méér dan 4 à 5 per cent. Aan Contanten zal dus geen gebrek zijn

SPAARKAS.

De landbouwer vindt zijn voornaamste bestaanmiddel in de « *inkomsten van zijn hoofdprodukt* », dat zeer onregelmatig binnen komt ; maar zijn die eenmaal dáár, dan is er overvloed, waar dezelfde harde werker niet tegen kan : want waar contanten zijn, verdwijnen die als sneeuw voor de zon en daarna komt gebrek. Dáárom moet hij leeren « sparen », d.w.z. in tijden van overvloed. De Rijksspaarbank is alléén vertegenwoordigd dáár, waar een postkantoor is, terwijl honderden ja duizenden landbouwers zoo gaarne naar die centra zouden willen gaan, wanneer de afstanden niet zoo groot waren, — of, wanneer de beleggingen, welke bij hoeveelheden van minsten één gulden moeten geschieden, het de moeite waard maakten verre afstanden af te leggen In een en ander komt nu verandering door de invoering der gemeente-spaarbanken.

VEEM.

Is het niet alleen aangewezen als « Crediet en Spaarbank »

te dienen, de landbouwbank kan ook fungeeren als « Veem ». De gebouwen zijn er reeds ; het personeel eveneens ; het handelt dus over de voorwaarden van inbewaargeving. De pandhuizen zijn sedert een drietal jaren in handen der Regeering, wat een verbazende vooruitgang aanduidt met het oude verfoeilijke stelsel der pachten. Wanneer de regeering die pandhuizen, welke steeds van contanten voorzien zijn, vereenigde met de « *dessa-loemboeng* », worden kosten uitgespaard, en vergemakkelijkt zij de afname. De inkomsten worden grooter en men bewijst daarmede aan de bevolking eene dienst, die zonder pandhuizen onmogelijk bestaan kan : zij zijn hare « geldbezorgers ».

Vallen er landbouwprodukten, vee of landbouwgereedschappen te beleenen of op te slaan, niets is doelmatiger dan om zich bij dezelfde gelegenheden aan te melden, waarvan men de formaliteiten en de roeping kent. Immers, wanneer de landbouwer voor « corveeën » uitkomen moet, en met familie soms kilometersver afstanden heeft af te leggen, om wegen te onderhouden, koffij te planten, terwijl zijne schamele woning geene « veilige » bergplaats aanbiedt voor zijne zaadvoorraden, bestemd voor toekomstige oogsten, of voor gereedschappen of anderzins —, wat is niet geruststellender voor hem dan dat hij zijn inventaris toevertrouwt aan de « Compagnie » ofwel de « Regeeringsdienaren ». zijne chefs ! Wanneer de landbouwer dat gemak begrijpt, is zijne woning niet meer het aantrekkingspunt van dieven en ander gespuis, dat, van de gebrekkige uitoefening der dorpspolitie gebruik makende, zijn boedel gedurende zijne afwezigheid komt leegplunderen.

DEPOSITOBANK.

In de dessa zijn steeds gelden van het gouvernement aanwezig, voortspruitende uit belastingen, boeten, voorschotten, enz., die niet onmiddelijk verantwoord worden, omdat zij ook dienen moeten voor toekomstige betalingen. Het gebeurt wel eens, dat het dorpshoofd in een goede bui

die gelden aan insoliede personen uitleent, die hen verbruiken en op den vervaldag verzuimen terug te geven; of godsdienstige feesten georganiseerd worden ter eere van overledenen, of van eene besnijdenis of wat ook; of dat er gedobbeld wordt. waarvan het hoofd onmogelijk ingevolge de etiquette weg kan blijven, of zich onthouden van er aan deel te nemen. De kas aan te spreken is het werk van een oogenblik. Komt de inspekteur de administratie nakijken, dan is de dessa, die voor die malversatiën aansprakelijk blijft, in nood, en gebeuren de meest schandelijkste afpersingen om het gat te stoppen. Woekeraars weten daarvan mede te praten.

Wat is niet zekerder dan dat die overschotten geregeld worden afgedragen in deposito. waarmede ieder lid der dorpsgemeente gebaat wordt? Die stortingen kunnen indirekt den regeeringsambtenaar op de hoogte stellen van den ekonomischen toestand van de belanghebbenden, zonder dat hij van deze gegevens misbruik maakt om spionnendienst uit te voeren.

COOPERATIE.

Momenteel bestaat in Nederlandsch-Indië nog geen wet daarop Wel erkent zij *zedelijke* lichamen (1) en Vennootschappen van koophandel (2) Maar dat neemt niet weg, dat daarmede hier feitelijk wetten voor vereenigingen bedoeld worden, *niet* ten doel hebbende voordeel te behalen ter verdeeling onder de leden. En daarvoor kunnen deze zedelijke lichamen of door het openbaar gezag worden ingesteld, of als rechtspersoon erkend — Voor de erkenning wordt geeischt onderwerping aan het voor Europeanen geldend burgerlijk en handelsrecht, en dat de statuten voldoen aan de bepalingen van het Indisch Staatsblad 1870 nº 64 en overigens niet in strijd zijn met wettelijke bepalingen.

Ik herhaal, dat de Directeuren of Bestuurders, zooals

(1) B. W. 1653 junto Ind. Staatsblad 1870 nº 64.

(2) Art. 14 Ind. W. V. koophandel.

men hen verkiest te noemen, en hunne agenten zorgen, het aantal formaliteiten tot een minimum te brengen, vlug de zaken afdoen, en vooral de klassenafscheiding, welke bij Indische ambtenaren steeds in eere wordt gehouden, doen vervallen. De landbouwer wordt daardoor bang bij de groote « oomes » te komen. Maar eenmaal de reputatie gevestigd en getoond, dat de regeering haren naam wil verhoogen en medehelpen om den gehaten, maar tot nu toe onmisbaren woekeraar te weren, dáár moet de nieuwe poging, om den armen landbouwer uit zijn verval te helpen, zegevieren.

CONCLUSIE

VAN DE PROTECTORATEN

Na de uiteenzetting van den landbouw op Java en Madura rest ons nog de ekonomische beteekenis der Protektoraten te bepalen Het is bekend, dat zij het grootste gedeelte, maar ook het armste gedeelte van de kolonie uitmaken, waarvan de hoofdoorzaken moeten gezocht worden in:

I. Hun isolement en als gevolg hiervan

II. Slechte rechtspleging.

III. Gebrek aan hygienisch en constitutioneel toezicht.

Hoe kan de regeering hierin verbetering brengen, zonder de belangen van Java, Madura en de andere onder « *direkt* » bestuur staande gedeelten te benadeelen, en zonder de financiëele krachten van de kolonie, gerugsteund door het moederland (wanneer dit tot helpen overgaat) te overschrijden?

OPENSTELLING VAN ALLE PROTECTORATEN VOOR HET ALGEMEEN VERKEER.

Wanneer men de douanereglementen in Nederlandsch-Indië nagaat, bestaat er eene reeks van diverse verbodsbepalingen, die het verkeer belemmeren. Dat noem ik niet de *roeping* van een land, dat de naam heeft van vrijhandelsstaat te zijn

Waarom is bv. België's ontwikkeling in de laatste eeuw

op den voorgrond getreden, zonder bezit eener koopmansmarine? Omdat het land met den tijd medeging, en zelfs Engeland in menig opzicht den loef afstak. Dat voorbeeld verdient navolging.

De afgevaardigden der kamer van koophandel te Birmingham om die bewijzen te hebben, hebben zich niet alleen bepaald tot het ontleden van de cijfers van België's ontwikkeling en het bespreken der pogingen, welke in het werk worden gesteld, om zich nieuwe markten, nieuwe debouchés te verschaffen, en het verkeerswezen te doen beantwoorden aan de eischen des tijds; maar zij onderzochten ook, op welke wijze het vervoer der goederen van het binnenland naar Antwerpen bevorderd werd. Daarbij hadden zij gelegenheid op te merken, hoezeer dit vervoer goedkooper is dan in Engeland.

De Belgische regeering geeft zich volkomen rekenschap van de groote handelsbelangen. Die kennis om te weten, wat bij anderen gebeurt, het herhaalde informeeren, hoe en waarom het een met het andere verschilt, au courant te blijven van alle ekonomische tijdschriften en dagbladen, en waarvoor eene algemeene handelskennis ambitie gevoelt, prikkelt de handelsgeest, en plaatst de betrokkene personen op de hoogte van het handelsverkeer.

Eene regeering, welke op de zuiverheid harer belangen vertrouwt, heeft niets te vreezen van toenemende hulpbronnen des volks, daar hare eigene kracht en stevigheid vereenigd zijn met dien bloei. Indien een Staat eene buitenlandsche bezitting heeft, grootendeels in beschaving bij haar ten achter, waarvan een gedeelte onder *direct* bestuur maar het grootste gedeelte (Protektoraten) onder *indirect* bestuur staat, en indien die staat zich de middelen wil verschaffen, om de beginselen van zijne eigene meerderheid te doen gelden, dan moet hij het stelsel van « *colonisatie* » te baat nemen. Voor Protektoraten heeft dit middel nog meer uitwerking, omdat de handelsbetrekkingen bij gemis aan geregelde politieke aanraking de vriendschap, al is deze dan ook zeer oppervlakkig, onderhouden.

Colonisatie zal zoodanig de banden van wederzijdsch erkeer en onderlinge toegenegenheid toehalen, opdat de

beschermende macht met genoegen de sterkte zal zien aangroeien.

De vermenging van de vreemde, direkte en indirekte inlandsche bevolking, zal de *geheele* volksmassa met éénen nationalen geest bezielen, waarin Engeland in Azië zoo uitnemend geslaagd is ; terwijl de inlander zich meer aan den blanken zal verbinden naarmate de eerste zijn voorbeeld navolgt, en grooter voordeel trekt van zijn besten leermeester.

Waar deze evolutie in haar begin waargenomen wordt op Java en Madura, is er in de Protektoraten van de vermenging der economische belangen nog geen sprake, hetgeen Dr. Clark, de amerikaansche geleerde, juist opmerkt. Wat de Vereenigde Staten van Noord Amerika in hunne Philipijnen na de inbezitname dier eilanden zijn begonnen, is het « *volk* » te beschaven, hun eigen regeeringsvorm en welvaart op de bevolking voort te planten, hun uitleggen, hoe zij door eigen initiatief zich vooruit kunnen helpen, om de « struggle for life » te doorstaan ; doch Nederland doet het tegenovergestelde in de Protektoraten, welke zij vrij wel aan hun lot overlaat. Onder den dekmantel van « *liberalisme* », van het zoogenaamde « *laissez faire laissez aller* » zijn het juist de Protektoraten, waar de onaangename herinneringen van vroegere gruwelen nog niet onmiddelijk zijn doorgedrongen, en welke vermoedelijk aangewezen zijn, de chronische deficitten te helpen dekken, en waar het onverstandige « isolement-stelsel », het wantrouwen tegenover vreemdelingen, het schoonste eilandenrijk tot stilstand heeft gedoemd. Daardoor wordt de aanraking eene zuivere *materieele* voor de kolonie, en terwijl het volk zich vermeerdert, steeds in zijne welvaart gestremd wordende, gevoelt het zich voortdurend vervreemd van het Moederland.

Duidelijk valt dit te bewijzen met den ontzaggelijken ruilhandel dier streken met Singapore, het schoonste gewrocht van den « grooten » Raffles, welke haven heel wat verder dan Java van hen verwijderd is, om niet te spreken van de nadeelen, welke die primitieve handelaren ondervinden van de zijde der opkoopers hunner produkten, welke niets ontzien om hunne aanbieders het vel over de ooren te trekken

En waarom dan toch die voorrang, niettegenstaande die onbestwistbare nadeelen ? Voor de kooplieden in landen onder direktbestuur, die aan de formaliteiten langzamerhand gewend zijn geraakt, zijn voorschriften der douane-ambtenaren of havenpolitie een bezwaar gebleven, waar men door het gebruik gemakkelijk over heen stapt ; maar voor bewoners van Protektoraten, die van die documenten niets begrijpen, en andere voorschriften bezitten,is het niet alleen eene tijdverspilling, maar een «*gruwel*», hetwelk niet onder stoelen of banken wordt gestoken Zij hebben van den Engelschman geleerd, dat « Time is money », kennen op Singapore geene douanen, worden spoedig geholpen, en wanneer de lading is verkocht dan zijn zij « vrij » te doen en te laten, wat zij willen. Niet dat ik hiermede zeggen wil, dat zij *niet* vrij zijn op Java, verre van dat. Maar het is eene « *andere* » soort vrijheid dan die van Singapore,welke het best kan vergeleken worden met vrijheid in duitschland, b v. waar de voortdurende angst van overtredingen te doen en met de polietie in aanraking te komen, de vreemdeling minder op zijn gemak stemt.

Het juiste van deze bewerking kan men gewaar worden, wanneer de Oost-Moesson doorkomt, hoe honderden kleine zeilschepen van den wind gebruik maken Oost-Waarts te stevenen, beladen met duizenden en duizenden gulden aan inlandsche lading, die de bezitters persoonlijk te Singapore ter markt aanbieden, en daar blijven, om met de West-Moesson huiswaarts te keeren eveneens met volle ruimen, doch dan met Europeesche artikelen.

Waarom moet Java dat verkeer ontgaan, hetgeen van Singapore heeft gemaakt een onoverwinnelijken mededinger, waarvan het anders zoo enorm had kunnen profiteeren ?

Niet alleen is het een politiek belang, dat « Buitenbezitting en « direkt bestuur », zijnde twéé armen aan één lichaam, gezamentlijk zich moesten weeren, maar Java, van wie die toenadering moest uitgaan, omdat zij èn als meest beschaafde èn als meest behoeftige de hulp der Protektoraten zoo broodnoodig heeft, zit in geldverlegenheid, en maakt een crisis mede, waarvan de verschrikkingen niet te overzien zijn, nu vooral de Buitenwereld op het vinkentouw is, om de

misdaden door het bestuur gepleegd in herinnering te brengen.

Duitschland dringt zich in de laatste jaren op in den vorm van de « Norddeutsche Lloyd ». Deze maatschappij is het isolement van Java komen verergeren door direkte verbindingen met afgelegene plaatsen aan te knoopen tusschen Singapore en die Protektoraten, Een generaal-vertegenwoordiger (firma Behn Meyer en c°) met een vrij aanzienlijke vloot kleine stoombooten bevaart met Singapore, als steunpunt, de verschillende protektoraten, waar zij « *bijlading* » opdoen voor de groote mailbooten, die geregeld internationale lijnen bevaren, als: Yokohama, Hongkong, Singapore, Ceylon, Portsaid Europa. Die toestand wordt met langer wachten nog ingewikkelder en moeilijker, omdat de concurrentie met den dag toeneemt, en die concurrenten over kapitalen beschikken, waar de gesubsidieerde nederlandsche stoomvaartlijnen, die om zoo te zeggen de éénige verbindingen tusschen Buitenbezittingen en Java vormen, onmogelijk tegen op kunnen. De gepubliceerde statistieken bewijzen een en ander volkomen.

Wil men zich, vóórdat het te laat is, de Buitenbezittingen meer eigen maken, en houdt men zich aan het gronddenkbeeld vast, dat hier :

« Handel is het voornaamste aller belangen », dan moeten alle belemmeringen, welke die twéé « armen » direkt en indirekt bestuur », zoo enorm van elkander scheiden, omverhalen, door één gelijk douanestelsel er op na te houden, gelijk Duitschland na 1870 de beletselen in zijn rijk opruimde. en tot ontwikkeling kwam. Successieflijk zal de regeering met het brengen onder direkt-bestuur der diverse potentaten wel tot die verbetering komen, maar Nederland moet er haast mede maken, want anders is het te laat.

BEVORDERING VAN DEN ECONOMISCHEN TOESTAND.

1. STATISTIEK.

Permanent en afgebroken behoort onderzocht te worden, hoe het gesteld is met den economischen toestand der bevolking. Om niet te vervallen in groote kosten, waarvoor het geld dan ook ontbreekt, zou men als volgt kunnen te werk gaan :

De controle afdeeling wordt aangenomen als éénheid van onderzoek. Elk controleur behoort eene monografie op te maken van den economischen toestand in zijne afdeeling. De monografie bestaat uit twéé afzonderlijke deelen :

1. Een *Statistiek*. — 2. Een *beschrijvend* gedeelte

Het éérste in te richten over een zeker aantal jaren b. v. tien achtereenvolgende jaren, om betere overzichten te krijgen, bevat dorp'sgewijze gegevens, betreffende zielental, uitgestrektheid en verdeeling van den bouwgrond, aanslag in de verschillende belastingen, totaal en gemiddeld per hoofd.

Het twééde gedeelte, eveneens in te richten voor tien jaren, zoodanig dat bijvoegingen en veranderingen kunnen worden vermeld ; bevat meer uitvoerige bijzonderheden betreffende de topografische en geologische gesteldheid van de afdeeling, de cultures voor de inlandsche en voor de Europeesche markt, inning en druk der belastingen, den druk der heeren- en cultuurdiensten, den toestand van wegen, bruggen en andere openbare werken, het openbaar en particulier onderwijs, het zout en opiumdebiet, de pandhuisgestie, de verschillende middelen van bestaan der bevolking, den toestand en de verzorging van den veestapel, enz.

Het zal natuurlijk in het begin moeite kosten, de bewoners in de Protektoraten, die zeer ongeregeld met Java en Madura in verbinding staan, het « *nut* » van dien maatregel te doen begrijpen, en op hunne persoonlijke voordeelen te wijzen. Want, waar de bevolking steeds geisoleerd geleefd heeft, dàår is het *egoïsme* sterk geprononceerd, het « *gemeenschappelijk* » *belang* vrij wel iets onbekends. Wanneer de bestuursambte-

naar of de koopman als tusschenpersoon optreedt, om het kapitaal in onontgonnen streken te doen invoeren, daartoe behooren mede de werken :

A. eene goede rechtspleging en B. moderne communicatiemiddelen, welke niet in Protektoraten of althans zeer gebrekkig worden aangetroffen.

Met het artikel suiker valt of staat de welvaart op Java en Madura ; gesteld dat wij een suikerfabriek in een Protektoraat wilden oprichten, om een begin van industrie te maken, dan zien wij al dadelijk, dat de ekonomische princiepen in Europa anders uitwerken dan daar. Dàt maakt de regeeringstaak dubbel moeilijk.

De fout ligt aan het gebrek aan intellectueele ontwikkeling en aan praktijk, welke men bij de geïsoleerde bevolking steeds waarneemt, en waarvoor in ruime mate een goed lager onderwijs kan verbetering aanbrengen. Nu hiervoor door het gouvernement niet is gezorgd treft men den inlander in zijn origineelen vorm terug. Waar de Javaan en de Madurees (in het beschaafdste gedeelte van den archipel wonende) werkzaam zijn en het besef eener goede constitutie hebben, constateert men den minder beschaafden toestand van den inlander in de Protectoraten door hunne verregaande zorgeloosheid. Deze inlander staat bekend als in zich zelf gekeerd en zeer weinig vatbaar voor levendige indrukken ; slechts zelden bemerkt men wat in hem omgaat, en moeilijk is waar te nemen, of hij door verrassing, verwondering of vrees is aangegrepen. Op het in achtnemen van vormen is hij zéér gesteld ; verzuim er van mag niet onopgemerkt blijven. Het denkbeeld van te kunnen *heerschen* predomineert. Hij leeft, om zoo te zeggen, bij den dag. In geen geringe mate geneigd tot uiterlijk vertoon, geeft hij, ter bevrediging van deze neiging, niet zelden méér uit dan zijne middelen hem toelaten, en om naam te maken steekt hij zich dikwijls in groote schulden. Van den arbeid houdt hij in het algemeen niet ; des te meer van spel, vrouwen en opium-rooken, op welke laatste de Maleiers van enkele gedeelten der buitenbezittingen slechts eene uitzondering maken. Gevoel van Staatseenheid wordt bij hen niet aangetroffen ; toch zijn in Staatsinrichtingen van verscheidene

Protectoraten vele punten van overeenkomst te vinden : ook in zeden en gewoonten bestaan, naast tallooze afwijkingen, ook weder zoovele en gewichtige punten van overeenkomst tusschen verschillende Maleische volken. De middelen van bestaan voor de Protectoraten zijn over het algemeen :

1. Landbouw voor lokaal gebruik.
2. Huis-industrie.
3. Handel.
4. Zeevaart met eenvoudige zeilscheepjes.
5. Vischvangst.

Hun lichaam, hetwelk ontwikkelder is dan dat van Javaan of Madurees, mist diens taaiheid, terwijl de volstrekte onbekendheid met de gebruiken der Europeanen voor hen eene moeilijkheid te méér vormt voor hunne toekomstige ontwikkeling. Na deze kleine uiteenzetting der eigenschappen van het volk en de bezwaren der verbindingslijnen met de beschaafde centra, alsmede de primitieve staat, waarin de wegen in het binnenland verkeeren, is het niet zoo gemakkelijk zonder veel geld in dien abnormalen toestand verbetering te brengen De Regeering kan niet veel missen ; daarom zullen wij trachten de goedkoopste middelen aan te wijzen om aan een en ander te gemoet te komen :

2. HANDEL.

Deze moet gevorderd worden, door zoo min mogelijk formaliteiten in te voeren, als douaneformulieren, reispassen, tolgelden enz.

Is er kwestie van belasting-betalen, dan is een *hoofdgeld* het gemakkelijkst te innen, terwijl het zonder moeite door de bevolking begrepen wordt, zijnde deze taxe van oudsher bekend. Ik geef gaarne de onbillijkheid der proportie toe ; als verschooning geldt het *begin* van belastingheffing. De bevordering der hygiène op binnenkomende schepen wordt door de geisoleerde stammen steeds geapprecieerd, en kan een grooten invloed uitoefenen op het prestige van het moederland. Droogmaken der moerassen door sluizen hier en daar aa te brengen, waarvan de inlander bij instinkt, om zoo te

zeggen, zijne hulp als waterbouwkundige kan verleenen, kleine irrigatie-verbeteringen vooral voor de *rijstcultuur* het algemeen hoofdvoedsel, goede uitdieping der havens, groot en klein, zijn eenige der meestgekende factoren voor de verovering en transformatie van den onvruchtbaren grond. De Hollandsche polders hebben zulks bewezen. Malaria en cholera, twee gevreesde tropische ziekten in de Protectoraten, worden bij den vooruitgang der reinheid in moerassige streken, grootendee's geweerd.— Wij hebben op Java daarvan de noodige ondervinding opgedaan.

De voordeelen der geregelde communicatiewegen, welke tusschen de eilanden kunnen worden in stand gehouden, en verbeterd, naarmate vooruitgang in den ekonomischen toestand der Buitenbezittingen is waartenemen, ondervindt men in den handel dadelijk. De uitvoerartikelen dier streken, worden op die wijze aan Java bekend, die voor die ontvangsten andere artikelen wisselt. — De Koninklijke Paketvaart Maatschappij, in het genot eener gouvernements-subsidie, welke nog kan verhoogd worden naarmate er aanleiding tot uitbreiding van verkeer bestaat, en aan wie tot plicht is gesteld steeds met hare vloot klaar te staan, heeft in hare vijftienjarigen loopbaan getoond voor hare taak berekend te zijn : hare schepen zijn in die période met 200% in tonnenmaat toegenomen. Aan de regeering dus om de ambitie aan te wakkeren, aan het particulier initiatief, om dien steun aan te nemen.

3. — LANDBOUW-INDUSTRIE.

Met de suikerindustrie staat of valt Java ; zij wordt uitgeoefend door particulieren, sedert in 1890 de dwangkultuur werd afgeschaft Wanneer de dun bezaaide bevolking in de protectoraten door émigratie van Java, waar overbevolking heerscht, wordt versterkt, zou suiker een middel van welvaart voor de naaste toekomst kunnen worden ? Ik haal suiker aan, omdat het artikel thans aldaar het meest verbouwd wordt ; evengoed kan ik koffie, cacao, indigo, thée enz. aanhalen.

Mijn antwoord op die vraag is ontkennend, omdat de dweepers met de particuliere industrie meenen al genoeg gezegd te hebben, als ze wijzen op de millioenen guldens, die « onder den kleinen man in omloop worden gebracht »; aan den anderen de zoogenaamde *Javanenvrienden* zijn van meening, dat de particuliere industrie de Javaan te veel exploiteert. Aan de eene en aan de andere zijde toont men echter dikwijls niet met den waren staat van zaken bekend te zijn. Laten wij dat eens toelichten.

Wanneer bijvoorbeeld een suikerfabriek op Java wordt opgericht, moet de ondernemer zich verzekeren, dat hij in de onmiddelijke omgeving van de fabriek de terreinen heeft gehuurd, waar het suikerriet wordt verbouwd. Beide factoren, landbouwer en fabriekant zijn op Java, in afwijking van Europa, in één persoon vereenigd. Door de macht van het geld heerscht zij over het complex « dessa's », waarvan de onderneming de gronden begeert. Kleine man noch hoofden zijn bestand tegen de bekooring van het gemakkelijk krijgen van contanten, een artikel, waarvan ze zoo zelden en nooit lang voorzien zijn. In dit opzicht werkt het oprichten van een fabriek *demoraliseerend* op de bevolking. Zoolang de bevolking zijne rijstvelden heeft, waarvan de bewerking en de geheimen daaraan verbonden van vader op zoon overgaan, heeft de dessa een goed bestaan ; maar komt er een fabriek, dan worden bijna *alle* gronden door die onderneming gehuurd. Let wel ! dat het den inlander volkomen vrij staat de gronden al dan niet aftestaan aan wie ook, en dat de regeeringsambtenaar van zijn district er voor aangewezen is, de belangen van den inlander tegenover den vreemdeling terharte te nemen.

Het « *nadeel* » is dus, dat tegen de macht van het geld de inlandsche landbouwmaatschappij niet bestand is, en deze daardoor de vrije beschikking over zijn grond verliest.

Het « *voordeel* » is, dat op de fabriek tegen loon steeds werk is te verkrijgen Een streek geheel zonder industrie, waar het hoofdbestanddeel van de bevolking landbouw is, staat bij mislukking van het gewas, tengevolge van ziekten of groote droogte bloot aan dat plotseling optreden van noodlijdendheid en zelfs van hongersnood, en dan is eene

industriëele inrichting. waar de kleine man geld kan verdienen, eene ware uitkomst.

Een ideaaltoestand zou zijn een « *hoofdzakelijk* » van landbouw levende streek met « *sporadisch* » hier en daar eene suikerfabriek of andere industriëele onderneming.

De inlander is toch hoofdzakelijk nog landbouwer !

Voortbrengselen van huisvlijt brengt hij wel aan de markt, maar meestal niet van voldoende waarde, om daarvan uitsluitend te kunnen bestaan. De débouchés zijn te beperkt. In de nabij de fabriek gelegen dessa's is de bevolking wel nagenoeg hare onafhankelijkheid kwijt, maar als de fabrieken niet te dicht bij elkander gelegen zijn, behoeft dit slechts een gering percentage van het geheel te zijn. Zijn de suikerfabrikanten zoo dicht gezaaid, dat zij gaan vechten (figuurlijk gesproken) om de gronden, dan zou deze concurrentie oogenschijnlijk den inlandschen verhuurder, die dan zéér hooge prijzen voor zijn grond kan bedingen, ten goede komen ; doch het is een *schijn*-voordeel, daar het in contanten bestaat, en bij den inlander verdwijnen deze meestal dadelijk. Zulk eene concurrentie kan bovendien nooit lang bestaan, want zij stelt het voortbestaan van het bedrijf in de waagschaal en de ondernemers zijn meestal verstandig, van niet op een accoortje te gooien, elkaar's gebied te bepalen en af te spreken, om vooral geen te hooge prijzen aan den bruinen broeder te betalen.

Wat nu besproken is voor één tak der industrie, geldt voor de andere bestaande evengoed, waar landbouwer en industrie samengaan. De verwonderlijke uitwerkingen, die het gevolg waren van het gebruik der natuurkrachten, door middel van machines,hebben de overdrevendste verwachtingen doen ontstaan. Deze redeneering gaat op, wanneer men eene bevolking aantreft, die de ekonomische vorderingen van zijne eigendommen weet te apprecieeren ; maar omdat het wantrouwen tegen het Hollandsch bestuur, hetwelk door de vroegere misdaden nog bij de bevolking ingeroest is, bestaat, behoeft de regeering een faktor méér in acht te nemen, en wel dat het vertrouwen *her*wonnen wordt, en de bevolking begrijpen laat, dat de ambtenaren aangewezen zijn om de

belangen van alle onderdanen te behartigen en niet alléén om als belastinginners en politie opzichters te fungeeren. Waar bij Protektoraten door het isolement de harmonie nog verre van goed is, zal de ekonomische verandering meer tijd behoeven, om zich te ontwikkelen.

Nu hebben lokomotieven of stoombooten zeker eene groote omwenteling in het verkeer gebracht, door de verplaatsing van menschen, de ruiling van voortbrengselen, de mededeeling van denkbeelden binnen wijdere grenzen mogelijk te maken, door de samenwerking van het menschdom tot haren hoogsten trap op te voeren — en in dit opzicht bewijzen zij een zedelijken dienst, waarvan men het belang niet licht kan overschatten. Maar men kan nu juist niet zeggen, dat de hoeveelheid « *produkten* » vermeerderen, waar het in de koloniën voornamelijk op aan komt.

Zij vermeerderen ze « *voor het oogenblik* », door ze uit overzeesche landen aan te voeren, maar het is duidelijk, dat dat een « *voorloopige* » toestand is, en die er eenvoudig van afhangt, dat die landen nog niet zoo dicht bevolkt zijn, en voor hun verbruik niet alles, wat zij voortbrengen, noodig hebben.

De éénige voortbrengselen, waarvan de vermeerdering een belangrijke verbetering zou kunnen brengen in den toestand der menschen. zouden de *landbouw*-produkten zijn, want de eerste voorwaarde van de stoffelijke welvaart in de koloniën is « *zich te voeden* ». en als het kan, zich « *goed* » te voeden. Menschen van minder beschaving dan wij, hebben in hun toestand van isolement dat besef nog sterker Welnu, wat hebben de machinerieën voor den landbouw gedaan? De stoomploegen, de machines van besproeiïng, ja! maar de machines voor gras of koren, b. v. de dorschmachines, niet! Deze sparen handen uit, maar doen geen korrel graan op de aarde méér groeiën.

Er is nog eene nijverheid, die van overwegend belang is voor het welzijn van den mensch, n. l. het « bouwen van huizen ». Welnu, machinerieën worden bij dat soort voortbrenging alleen bij uitzondering gebruikt. Die industrie, wanneer men het zoo noemen mag, heeft niet alléén hare

ekonomische voordeelen maar ook hare hygienische, om niet van de moreele voordeelen te spreken.

Voegt men alles tezamen, dan is mijne meening, dat in een landbouwende streek zonder industrie het gros der bewoners geen daglooners met eene geringe betaling zijn, maar heeft men er alle schakeeringen van welgesteldheid; dikwijls is er nog woeste grond te ontginnen. Is die er niet meer, dan kunnen zij, wier stuk grond te klein geworden is, zich verplaatsen naar elders. Hierdoor worden de onontgonnen landen in de Protectoraten langzamerhand hoe langer hoe minder en de verdeeling rationeel. Heeft in een landbouwstreek ieder eene voldoende hoeveelheid grond, dan zal bij misoogsten wel schaarschte, maar geen « *hongersnood* » heerschen, want meestal mislukken niet « alle » gewassen tegelijk. Slaagt b.v. de rijst niet wegens te weinig regen, dan zal allicht de Turksche tarwe, die niet te veel nattigheid verdragen kan, een goeden oogst opleveren.

De aanwezigheid van fabrieken brengt met zich mede eene opeenhooping van menschen, en werkt eene overbevolking in de hand, maar wanneer gelijk als op Java 1 000.000 menschen van één cultuur (suiker) afhankelijk zijn, brengen misoogsten of slechte suikerprijzen in eene pas ontgonnen streek heel wat ellende te weeg Bij nieuwe maagdelijke streken, waar de regenval nog niet nauwkeurig is bepaald, moeten de risico's van misgewassen min of meer verdeeld worden. Ontbreekt er gelegenheid voor den bewoner om geld te verdienen, wat bij mislukking van gewassen noodig is, dan kan de Regeering hem in deze ter hulp komen. In zulke afgelegene landen is het meestal urgent openbare werken, als irrigatie werken en wegen aan te leggen; dat trekt het volk.

« Fabrieksarbeider » van den inlander te snijden, maakt hem nog zorgeloozer. Vandaar dat het hoofddoel van de regeering moet zijn op « *eigen initiatief* » te werken, voor zoover het haar mogelijk is. Over het algemeen is de inlander beter, wanneer hij weinig in aanraking komt met Europeanen en vreemde Oosterlingen (Chineezen, Arabieren, etc.). Zijne energie, om zich zelf een onafhankelijk bestaan te verschaffen, en « waaraan hij eeuwen gewoon is », verslapt er door, en

zijne zeden worden minder goed. Dàt voordeel d. i. isolement hebben de Protectoraten. en daarvan moet de regeering gebruik maken.

4. — VISCHVANGST EN JACHT.

De prachtige fauna van Insulinde alsmede de talrijkheid van het wild hebben er toe geleid, dat de bevolking van deze takken van nijverheid, om het zoo maar eens te noemen, een bijzonder werk hebben gemaakt. Zoo zegt professor v d. Lith ook zéér juist : (1)

« De trap, waarop de visscherijën, hoewel meestal in » mindere mate, ook de jacht in verschillende deelen van » Indië staan is dikwijls een uitnemende maatstraf, om de » ontwikkeling der bevolking te bepalen. Het is dan ook niet » te verwonderen, dat in schier alle beschrijvingen van land » en volk meer of minder over deze beide middelen van » bestaan wordt gerept. De litteratuur over dit onderwijs is » daardoor zóó niet uitgebreid, dat er niet aan kan worden » gedacht, om het onderwijs zelfs éénigermate volledig te » behandelen en men heeft zich daarom tot het voornaamste » moeten bepalen. »

Maar daar staat tegenover, dat het Moederland op onverklaarbare wijze deze twéé middelen van bestaan heeft verwaarloosd. Zij dateeren van vóór 1400, vóór de komst der Mahomedanen. *Mr C. Th. van Deventer* (2) maakt melding van een historische bron : n. l. het oud-javaansch wetboek *Koetâra Mânawa*, welk boek een merkwaardig licht werpt op het zeer eigenaardig verschijnsel, dat juist in Java en Madura zeer krachtig zich voordeed : de kunstmatige vischteelt in zoet- en zoutwatervijvers. *(Siwakan* en *Tambak.)*

Verbodsbepalingen zijn er in overvloed, maar wat ontbreekt is het « *toezicht* » ; d. w. z. dat die industrieën niet verloopen. o. a In het Staatsblad 1892 n° 24 zijn de overige verbodsbepalingen tot beveiliging van bebakening ter Oostkust van Sumatra opgenomen. Het visschen in openbare

(1) Encyclopaedie van N. Indië. D. 4. f° 552.

(2) Económische toestand van de inl. bev. op Java en Madura f° 113.

wateren met aanwending van vergiftige, bedwelmende en ontplofbare stoffen, zonder vergunning door of namens het hoofd van het plaatselijk bestuur verleend, is strafbaar gesteld bij Staatsblad 1894 nº 286.

Niet alleen dat de bevolking door een minder geregeld bebouwen van den grond tot vîschvangst en jacht overgaat in tijden, dat het landbouwgewas nog niet tot rijpheid gekomen is, maar ook de veeteelt, welke in de meeste der Protectoraten steeds sporadisch voorkomt, brengt eene groote moeilijkheid voor de bevordering van den landbouw teweeg. Vischvangst en jacht zijn dus van nut, vooral in tijden van stilstand in het gewone bedrijf Zij voorkomen een eventueelen hongersnood.

De overvloedige houtsoorten, welke in de bosschen aanwezig zijn, om voor den aanbouw van eene visschersvloot dienst te doen, alsmede de vischrijke zeebodem brengen den inlander er toe van huisuit zeevaarder en visscher te zijn. Het is voor de ekonomische waarde der Protectoraten niet alleen noodzakelijk voor de plaatselijke consumtie te zorgen, maar wanneer deze landen op ontwikkeling wachten, moet de regeering dien tak vergrooten en aanmoedigen, om er méér uit te halen,dan wat er aan tot nu toe wordt verdiend. Vischpachten ter bestrijding der regeeringskosten zijn gemakkelijk te innen, en eene rationeele belasting, welke voor groote uitbreidingen vatbaar is. Nederland kan er van meepraten.

Wij verdeelen de vischvangst in 3 deelen ;

1. Zoetwater-visscherij ;
2. Zoutwater-visscherij ;
3. Kusten-visscherij (Paarlvangst) e. a.

I. Wat het eerste betreft, begrijpt men, dat die bestemd zal zijn alléén voor het plaatselijk verbruik, vooral voor het binnenland, daar de slechte verbindingswegen met de kust voor de verscheep van het produkt naar elders, het den visschers onmogelijk maakt met zoutwatervisch te concurreeren Voor Protectoraten in hun toestand van isolement kan ter vermijding van uitsterven der vischsoorten door roofbouw of anderzins de regeering niet te scherp toezien.

II. De tweede soort is van meer belang, en vormt als het

ware met rijst en turksche tarwe (maïs) het hoofdvoedsel der bevolking, die van vleeschspijzen zoo goed als verstoken is; wel te verstaan het kleine wild daargelaten, hetwelk over geheel Insulinde vrij weelig tiert. Het dooden hiervan wordt bemoeilijkt door het verbod (om politieke redenen) van den invoer van vuurwapenen en de moeilijkheid van aan kruit te komen.

Let wel, dat men in de colonie anders vischt dan hier in Europa. — Ziehier eenige toelichtingen: Men werkt niet met sleepnetten, maar met vaststaande bamboe-fuiken (Brandjangs), eene verbetering van de «oude» Javaansche methode. Deze brandjangs, die ongeveer een mijl uit de kust beginnen, strekken zich over een afstand van 800 meters in zee uit, eerst een lange rij bamboes, waartegenaan keré's met groote mazen bevestigd zijn, en verderop de fuiken achter elkander, drie in getal. De visch, die niet al te dicht onder de kust zwemt, en van het Oosten of van het Westen komt, ziet haar weg versperd door de strook kerés en begeeft verder zeewaarts, waar zij in de fuiken loopt De ondervinding heeft n l. geleerd, dat de visch zich bij het tegenkomen van zoo'n versperring nooit in de richting van het land zal verplaatsen. Op de fuiken staat een miniatuur-bamboehutje, waarin twee wakers wonen. Zoodra zij bemerken, dat een school visch binnen de fuiken is, worden deze door deurtjes gesloten. s Morgens vroeg worden de fuiken gelicht en haalt een stoomsloep het prauwtje, dat hiermede belast is, terug om de visch vroeg aan de markt te hebben.

Wil de bevolking van visch een uitvoerartikel maken, dan is zij verplicht die in te zouten; maar het artikel zout, waarvan de regeering op Java en Madura de « regie » heeft, is te kostbaar, om als bijprodukt in voldoende hoeveelheid te worden bereid Men is thans doende, om een nieuw procédé samen te stellen, hetwelk geheel aan het doel zal beantwoorden.

III. Als onderafdeeling hiervan kan men de derde rubriek beschouwen. De paarloesters, schildpadden, zeewier (agar agar), zeeschelpen, zeepaardjes (oendoe oendoe). krokodillen potvisch (voor de traan en de baleinen) ambervangst enz

vertegenwoordigen een énorme industrie, waaraan nog vele verdiensten verbonden zijn. Wel is waar is de mededinging op de vindplaatsen fel en het gebeurt wel eens dat door vreemde mogendheden daarvan misbruik wordt gemaakt. Daartegen kan de regeering door het zenden van marine schepen waken, gelijk Holland zulks doet in de Noordzee, terwijl door zich geregeld door vakkenners te laten voorlichten en voor verschen aanvoer door zaadstrooiïng of anderszins te zorgen, zij voorkomt, dat de voortplanting vermindert. — Europa en Amerika zijn groote afnemers van het product, terwijl China en Japan, naarmate de beschaving daar intreedt, de vraag zullen vergrooten.

CULTURES.

1) Gouvernements- 2) Particulier- 3) Boschcultuur.

Moet binnen het gebied der Protectoraten de regeering of de particulier als uitvoerder optreden? Mijn antwoord daarop is; dat het van de omstandigheden afhangt, welke der twee factoren moeten handelen.

GOUVERNEMENTS-CULTUUR.

Alhoewel in principe tegen uitbreiding van het gouvernement, als industrieel en planter, omdat de daaraanverbonden moeilijk uittevindene misbruiken zelden tot klaarheid komen, om niet van kostbare exploitatiekosten te spreken, geldt hier als verschooning de thans geconstateerde abnormaal-ongunstige toestand der inlandsche bevolking. Deze zal door uitbreiding der cultuur van eene ruimere kapitaalcirculatie dan tot nog toe plaats heeft genieten, terwijl spoedige hulp absoluut noodzakelijk is om verder verval te voorkomen Die krachtige uitbreiding van gouvernements-

ondernemingen met voortdurend geheele besteding van de voordeelen ten bate van Indië zou ten gevolge kunnen hebben eene bevordering van de welvaart van den inlander en voordeelen direkte inkomsten) voor den fiscus.

PARTICULIER-CULTUUR.

Bij de bespreking van de begrooting 1904 heeft de afgevaardigde *van Kol* de aandacht gevestigd op de cultures van Kapok, Manilla hennep, Jute en vooral van *Katoen*, in den aanplant van welk laatste artikel hij zelfs eene levenskracht, voor Nederland ziet die ook voor Java voor groot belang is. Katoen kan op alle eilanden worden geplant, zonder dat de schoonmaak in de onmiddelijke nabijheid geschiedt. Daardoor behoeft de bevolking, die zich alléén met den pluk en den aanplant bezighoudt, niet groot te zijn, waar de aankweeking plaats vindt.

Er kunnen hier en daar opslaglokalen worden gebouwd, waar de tijdelijke opslag gebeurt, en waar vandaan het vervoer naar de Centraal magazijnen en afscheepplaatsen regelmatig doorgaat.

Een en ander kan geschieden op dezelfde wijze als thans de *gambier (cachou)* cultuur zich in den Riouw-Archipel voordoet, uitgevoerd met chineesch particulier kapitaal, en waarvan de fiscus bij den invoer op Java van het produkt jaarlijks circa een millioen gulden aan invoerrechten trekt. Na eene aanplant van drie soms van twéé jaar krijgt men reeds het kostbare vocht, hetwelk eerstdaags zijn intrede in Europa zal maken, om aan de vele aanvragen voor leerlooierijen te kunnen voldoen. Katoen wordt op die wijze als gambier eene soort Boschcultuur, maar dit bezwaar kan niets afdoen aan het produkt.

KATOEN.

De moeilijkheid om een oordeel uit te spreken over de vermoedelijke rentabiliteit is bij dit gewas grooter dan bij

andere, omdat blijkens tal van voorbeelden goede en zelfs voortreffelijke eigenschappen van een monster nog niets bewijzen omtrent de kansen op eene *loonende* cultuur Deze is namentlijk zeer wisselvallig. Men heeft zich dikwijls van eene wetenschappelijke behandeling veel voorgesteld, om de onregelmatigheid in de opbrengsten te verminderen, doch zelfs eene autoriteit als *Teysman*, wiens buitengewone ervaring van tropische cultures terecht beroemd was, en die groote verwachtingen van de katoencultuure koesterde, heeft zijne verwachtingen niet bewaarheid gezien De tallooze bezwaren bij de verbouwing van katoen in Indië ondervonden, worden toegeschreven aan de bodemsgesteldheid, klimatologische voorwaarden en aan ziekten meest door insecten veroorzaakt. Van den invloed van de eerste weet men het minst; waarschijnlijk speelt het hooge vochtgehalte van den bodem hier een rol. Klimatologisch zijn de op ongewenschte oogenblikken vallende zware regenbuien nadeelig, waarbij knoppen bloemen en halfrijpe vruchten in groot getal afvallen, doch hoe herhaaldelijk insectenplagen de vroegere mislukkingen veroorzaakten, zeker is thans uitgemaakt, dat eenige insekten, elk voor zich in staat zijn de katoencultuur in een bepaalde streek, zoo niet tot een gevaarlijk dan tot een moeitevol bedrijf te maken.

Dit is ongeveer de meening van professor *Treub te Buitenzorg*, waaraan wij ons gerust kunnen onderwerpen.

Waar geen geld aanwezig is om groote kapitalen te wagen, moeten de verdiensten voor de toekomst alléén gericht zijn voor de culturen, welke de natuur gratis verschaft, en welke sedert eeuwen eene der hoofdbronnen van inkomsten voor de bevolking is geweest.

BOSCHCULTUUR.

Daaronder ressorteeren in het bijzonder A) de diverse bekende *gom*soorten : 1) Arabische, 2) Tragacanth gom uit Perzië afkomstig, — beide produkten niet in volkomen zuiveren staat — 3) Acacia Tarneciana, 4) Anacardium Occidentale, 5) Acacia leucoplaca. B) Verder de *specerijen* in wilden vorm, wier waarde door het terugloopen der prijzen niet meer loonend genoemd kan worden, C) *Gambier* (Cachou), waarvan ik op de vorige pagina sprak, en D) *Copra*, welke thans zéér in tel is.

I. COPRA.

De Protectoraten verkeeren met boschprodukten in eene gunstige positie, en vooral wat Copra betreft, welke ik zeker ben te kunnen aanwijzen als het «*artikel van de toekomst*», zooals koffie was voor Java tijdens den dwangcultuur van 1830. De plicht der regeering moet zijn die richting uittegaan, daar de vorderingen in 1905 verkregen merkwaardige cijfers aantoonen; en het is te hopen, dat een goed begin hiervan ook goed zal eindigen.

De kokos of klapperpalm vormt een der schoonste en eigenaardigste elementen van een Indisch kustlandschap Groot is het nut, dat deze boom oplevert Het hout dient voor brandhout, bruggen, woningen, waterleidingen, etc.; de bast eene soort looistof; de wortel dient als geneesmiddel; de bladeren voor dakbedekking; de middenribben er van voor bezems; etc., etc. — Men kan gerust zeggen, dat van dien boom niets verloren gaat.

Na twéé jaar draagt de boom, zonder dat voor den aanplant bijzondere zorg is besteed; en men zegt dat onder gewone omstandigheden een boom gedurende 80 jaren jaarlijks eene productie oplevert van 150 klappers wier waarde fls. 0.25 per stuk bedraagt.

Onder coprah verstaat men het in de zon gedroogde vruchtvleesch van den kokospalm, en daar op elk inlandsch erf de kokospalm eene eerste plaats inneemt, is het begrij-

pelijk, dat een hooger of lager copra-prijs van direkten invloed is op het budget van de «*geheele inlandsche bevolking*».

In 1905 is zij door de hooge prijzen er wel bij gevaren. Hierbij het bewijs :

UITVOER VAN :

		Java.	Celebes. Sumatra.	Singapore. Penang.	Ceylon.	Manilla.
1896	Ton	19,511	14,548	39,440	3,677	33,468
7	»	5,630	6,754	30,593	7,831	46,290
8	»	3,086	13,741	35,363	37,192	15,094
9	»	46,011	26,398	52,182	23,905	12,253
1900	»	35,257	29,765	28,224	18,059	57,361
1	»	27,688	27,370	26,111	21,916	28,854
2	»	45,129	51,107	50,490	18,740	45,030
3	»	15,406	27,683	52,420	34,713	46,255
4	»	29,716	26,293	42,070	33,578	33,000
5 (11 m.)	»	98,075	42,969	54,975	15,717	35,940

Nemen wij de twee eerste rubrieken te zamen en voegen wij daarbij een twaalfde der produktie over ééne maand (December), zoo kunnen wij de produktie gerust aannemen op 150,000 Ton, of de verhoudingen tusschen Java en Madura en de Buitenbezittingen als 2 : 1.—, terwijl de bevolkingscijfers zijn 6 : 2 —.

De vooruitgang van kolom 2 is aanzienlijk. De andere produceerende landen blijven in de minderheid, en zijn dus gepasseerde jaar door Ned. Indië geslagen ! Waarom kan dit niet voortduren? Het zou eene uitkomst zijn voor deze landen, die in de eerste tijden vermoedelijk niet vatbaar zijn voor groote vorderingen op industriëel gebied.

Wanneer men aanneemt, dat de doorsneeprijs in Indië gedurende het jaar 1905 fls. 9 1/4 per Picol (61 76 kg.) bedragen heeft, dan mag men de exportwaarde van 150,000 Ton copra van 1905 taxeeren op 22 millioen gulden, terwijl de vrachten, assurantiekosten en de winsten van den groothandel hierbij *niet* in aanmerking zijn genomen, maar in cijfers à fls 20. — per 100 kg of 30 (dertig) millioen gulden voor Europa.

In Duitschland werden in 1902 eenige Kokosboterfabrieken opgericht ten gevolge der hooge vetprijzen van dat jaar.

Maar vooral de vleeschnood in 1904 en 1905 en de daarmede gepaard gaande hooge boter- en vetprijzen hebben tot gevolg gehad, dat in geheel Duitschland een groot aantal fabrieken in werking werden gesteld, en dat er nog verschillende in aanbouw zijn, zoo dat men hierbij van eene ware « Gründerperiode» kan spreken. Overproductie is hiervan voor Duitschland het gevolg geweest, terwijl de ruwe grondstof toch hoog in prijs is gebleven, daar het verbruik van Copra en Kokosolie spéciaal in Oostenrijk-Hongaryë en in Noord-Amérika enorm is toegenomen

De Fransche industrie heeft reeds met stijgende grondstofprijzen te kampen. Aan eene beschouwing in de « Indische Mercuur » ontleenen wij, dat de Copra prijs, die in 1894 nog tusschen de 290 en 360 frank per ton, varieerde in 1904
» » 370 en 475 » » » dobberde

De tegenwoordige prijs van circa f^{ls} 24 per 100 kgr. zal voor de Fransche fabrieken wel gelijkstaan met ongeveer 500 franks per ton

Hoe belangrijk trouwens ook voor Frankrijk deze industrie is, moge blijken uit de opgaaf, dat éène firma, de firma « Roca Passy en de Roux » te Marseille in 1902 voor 5^{2} millioen kg kokovet en spijsvet (Vegetaline) verwerkte, en dat zij in 1906 wel eene productie van 7^{2} millioen kg. Kokosboter zal bereiken . dit is de oogst van 1^{2} millioen stuks klapperboomen

Naast Tabak en Tin mag Copra dus gerust genoemd worden.

De opbrengst in Nederland van de « *Sumatra tabak* », dus inclusief vrachten, kosten en de groote in Nederland betaalde dividenden was in . . . = 1905 à fl. 36 millioen.

Java-tabak eveneens inclusief kosten en winsten	»	»	16	»
Banka-tin (gouvernements)	»	»	17 1/2	»
Billiton-tin (Particuliere Maatschappij).	»	»	5	»

Kansen van een *verminderd* verbruik voor de toekomst bestaan er niet Als grondstof van de zeepfabriekanten ondergaat Copra eene langzame verandering en de nieuwe procédés maken de bereiding veel goedkooper. Vooral de bereiding van

« *harde* » zeepen is veel eenvoudiger geworden en had men vroeger circa 5 dagen noodig om de ruwe grondstof tot harde te verwerken, «*nu*» kan in één dag de ruwe grondstof tot zeep verwerkt zijn.

De goedkoopere zachte zeepen vinden door den lageren prijs van de harde zeep niet meer dien aftrek en bovendien neemt de zeepconsumptie — ook voor de lagere prijzen — aanzienlijk toe.

Haar invloed op het artikel « *kunstboter* » is bekend ; wel heeft het belangrijke concurrenten zooals katoen, zaadolie, neutral lard, oleo margarine, grondnoten, maar door zuivere bereiding van het copra-vet heeft het nog slechts de voorkeur.

De prijzen blijven in Holland vrij normaal :

1894	hoogste	prijs fls.	17. —	laagste	prijs fls.	14. —
1895	»	»	16 3/4	»	»	13 5/8
1896	»	»	16. —	»	»	14 1/2
1897	»	»	16 1/4	»	»	13 3/4
1898	»	»	20 1/4	»	»	17 1/2
1899	»	»	20. —	»	»	16 1/2
1900	»	»	18 1/2	»	»	16 1/2
1901	»	»	22 1/4	»	»	17 1.2
1902	»	»	24. —	»	»	18 3/8
1903	»	»	19 1/2	»	»	17 1/2
1904	»	»	21 7/8	»	»	18 3/4

Ten slotte bevat copra nog eene goede eigenschap : het is geen stapel artikel. Het vermindert niet in waarde, wanneer het geruimen tijd is opgeslagen en leent zich dus niet voor speculatie aankoopen van « outsiders. »

II. DIVERSEN.

Hieraan zou nog kunnen toegevoegd worden de « *Rameh* » waarvoor de machines tot bereiding der vezelstof in de laatste jaren belangrijk verbeterd zijn. Wanneer deze culturen slagen dan kan worden overgegaan tot de oprichting van spinnerijen en weverijen, die aan vele handen een nuttigen en voordeeligen arbeid kunnen geven. Deze twee bezigheden zijn over het algemeen geene onbekende zaken onder de inlandsche bevol-

king, die zich sedert ceuwen van primitieve gereedschappen bedienen voor het fabriceeren hunner katoenen kleederen.

Voor een gouvernements *gutta-percha onderneming* staat reeds een post op de begrooting ; de voortdurend groote vraag naar dit artikel schijnt eene loonende exploitatie in uitzicht te stellen. Aanbevolen wordt de oprichting van «*papierfabrieken*», waarvoor het plantenrijk waardevolle chemicaliën, die thans met groote kosten uit Europa worden aangevoerd, geeft ; Zwavel komt in de eerste plaats voor *Zwavelzuur-fabrieken ;* geen enkel suikerfabriek (het aantal op Java is een kleine 200) kan daarbuiten, om niet te spreken van andere industrien, welke zwavel, dat overal bij Vulkanen gevonden wordt, als grondstof hebben; dan de fabrikatie van *vernissen*, welke buiten de genoemde gommen niet kunnen worden bereid ; van *oliën*, van *houtsoorten* enz.

De Chinees, als handwerkman maar vooral als schrijnwerker of meubelmaker uitmuntend op zijne plaats, is reeds voor die takken « eingebürgert », maar blijft liever in landen, welke onder « direkt bestuur » staan,en bijgevolg voor hem over eene goede rechtpleging beschikken. Maar wanneer de regeering zijne tijdelijke verhuizing b.v. tegen garantie naar de gëisoleerde streken aanmoedigt, kan hij het volk aldaar het bedrijf leeren.

Deze bedrijven, welke als van productieven aard met geleend geld op touw kunnen worden gezet, kunnen groote geldelijke voordeelen opleveren en ook indireckt veel tot verhooging van de welvaart medewerken. Men zou hiertegen kunnen voeren, dat het gouvernement het particulier initiatif doet verminderen Deze bewering gaat niet op, daar een particulier over het algemeen onder gelijke omstandigheden goedkooper werkt, en wanneer hij mededingen wil, dit met gemak doen kan ; maar vooral de tusschenkomst van het hoofdbestuur kan mede een krachtig hulpmiddel worden tot een « *begin* » van ontwikkeling van gunstige ekonomische toestanden onder de inlandsche bevolking, wanneer de winstmakerij gelijk bij particuliere maatschappijen het geval is, niet plaats heeft ten voordeele der aandeelhouders of te wel geldschieters, maar van die der bevolking.

Wanneer bij zulke ondernemingen er naar gestreefd wordt om inlandsch personeel voor het vak practisch op te leiden, zooals thans o.a. met de machinisten der staatsspoorwegen geschiedt, en aan de meer ontwikkelden ook eenige wetenschappelijke kennis te verschaffen, wanneer later door toekenning van een aandeel in de winst, gelijk bij de tinmijnen op Banka, de belangstelling van het personeel in den goeden gang van zaken wordt opgewekt, en tegelijkertijd aan dat personeel eenige goede finantieele principes worden ingeprent, dan zal gaandeweg een kern van meer ontwikkelde inlanders in het leven geroepen worden, die als een goed voorbeeld op hunne omgeving een heilzamen invloed kunnen uitoefenen, en in de ontwikkeling dier omgeving krachtig behulpzaam kunnen zijn.

Zoodoende zal ook nevens het landbouwbedrijf, eene krachtige industrie in het leven worden geroepen, die de rijke bronnen van de Protectoraten tot ontwikkeling kan brengen, en voor Holland een sterke bondgenoot kan worden in den strijd tegen onkunde (waarvan de oude Nederlandsche Koloniale politiek zich bediende, om zich in de Aziatische koloniën te doen eerbiedigen), en vele andere oorzaken, welke thans de toeneming van de welvaart belemmeren. Gaandeweg kunnen dan de aanvankelijk van bestuurswege opgerichte ondernemingen overgaan in handen van inlanders, die daarvoor behoorlijk zijn opgeleid en die, als eigen ondernemers, de winsten van hun bedrijf zelf genieten, en in het land hunner inwoning verbruiken. Voor dit alles is veel geld en goed

ONDERWIJS

noodig, ten einde den vooruitgang op ekonomisch gebied beter te laten begrijpen. Dit geldt niet alléén voor Java en Madura, dit is voor de gehééle colonie het geval. Maar in aanmerking genomen de zoovele middelen aangegeven tot verhooging van de volkswelvaart, deze kunnen zoo niet op ééns op hoog bevel worden ingevoerd. Men moet beginnen belanghebbenden daarvoor *rijp* te maken. Men trachte niet naar het onbereikbare, maar beginne langs praktischen weg Het thans gegeven Inlandsch onderwijs heeft over het algemeen weinig tot vermeerdering van kennis en van ontwikkeling bijgedragen,

omdat het niet paste voor Indisch toestanden, en niet veel meer was dan een van buiten geleerd lesje, even moeilijk geleerd van onontwikkelde onderwijzers, als spoedig vergeten. Een van de groote fouten van onze bestuursinrichting in Indië was en is nog, dat alle zegen van *boven* moet komen ; (1) alles wordt van *boven uit* door het gouvernement gegeven, geregeld, bevolen Daardoor hebben van boven uit in het leven geroepen instellingen dikwijls het gebrek, dat zij niet populair worden, dat het eigenlijk volk er vreemd aan blijft en er geen sympathie voor toont. Daarom is het gewenscht. dat de bevolking er toe geleid werd, zelf te voorzien in het onderwijs in het lezen en schrijven ; de regeering kan de pogingen door haar aangewend steunen op velerlei wijzen : door het verleenen van tijdelijke subsidies, door het verstrekken van localen of van schoolbehoeften, door het samenbrengen van verspreide krachten, door hulp in het geldelijk beheer enz Er zijn nu reeds aanwij-

---

(1) Zie gids. November 1906. f° 231 en tijdschrift van N. J. VIII DII f° 18/20. B[n] VAN HOEVEL in de 2[e] kamer der S. G. « Wanneer gij spreekt van » uitputting dan antwoordt men : die zoogenaamde uitputting heeft er reeds » zoolang bestaan, men heeft er reeds zooveel van gesproken — maar toch » blijft die milde bron vloeien..... » Dit was 18 Juli 1854.

In November 1906, dus eene halve eeuw later, schrijft niemand minder dan de Directeur van Justitie J. W. T. COHEN STUART met verlof in Nederland in de Gids :

« Er rust over het algemeen geen zegen op hervormingsplannen voor » Indië. Niet alleen komen zij uiterst moeilijk tot stand ; niet alleen zijn er » vaak eenige decaden achtereen mede gemoeid ; maar wanneer het dan ten » slotte nog tot de hervormingen zelven komt, geschiedt het maar al te vaak » op zoodanige wijze, dat zij het beoogde doel slechts half doen bereiken en » aan de opgewekte verwachtingen niet meer kunnen beantwoorden.

» Wie denkt hierbij niet aan de opheffing der dwangcultuur aan de » geleidelijke afschaffing der heerendiensten, aan de herziening van het » reglement op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek, aan de » irrigatie van Java, aan de regeling van het rechtswezen, aan de organi- » satie der politie, aan de herziening der opleiding van besturende amte- » naren, enz., enz.?

» Dezelfde lijdensgeschiedenis beleven wij thans met de hervorming » van ons *koloniaal bestuurstelsel.* »

zingen, dat het werk in die richting met succes bekroond zal worden.

Voor méér ontwikkelden is een geregeld bezoek der Europeesche scholen noodzakelijk; voor het andere gedeelte moet het elementair Inlandsch onderwijs zooveel mogelijk praktisch worden ingericht, aanpassende aan Indische toestanden, en rekening houdende met het eigenaardig volkskarakter in de verschillende soorten Protectoraten en den toekomstigen werkkring der scholieren.

TAALQUESTIE.

Een goed ambtenaar heeft eens gezegd:

« Het is vreemd, dat *alle* andere koloniseerende natiën.
» Portugal, Spanje, Engeland, Frankrijk, hunne taal in hunne
» koloniën bevorderen, en dat alléén door ons de wijsheid
» betracht zou zijn, als onze nederlanders, ambtenaren zoo
» wel als particulieren, vele jaren gemeend hebben, dat de
» kennis onzer taal door de inlanders hun *prestige* zoude
» benadeelen. »

Ik ben het niet eens, dat Spanje Portugal en Frankrijk ons tot voorbeeld kunnen strekken, want de producten, die die landen hebben geleverd, zijn om maar eens te noemen, niet waard nagevolgd te worden Voor de Engelsche methode past onze zienswijze beter, maar Engeland zal het laatste land zijn, dat wat *vermenging* betreft, zich laat assimileeren. Wel wordt de taal algemeen verspreid en gesproken, omdat Engelgelschen zeer slechte taalsprekers zijn, dus uit *onkunde*; en zijn de resultaten voor den handel gunstig; maar er is een groot verschil in de moeilijkheid tot het aanleeren van die taal, of het moeilijke Nederlandsch. Bovendien is een Engelschman fanatiek gekant tegen alles wat *half bloed* aanwijst; die strenge afscheiding der volksklasse vormt een schriel contrast met de liberale kolonisatie-begrippen van den royalen Brit.

Voor Nederlandsch-Indië staat een hinderpaal, die niet uit het oog mag worden verloren in verband met de inlandsche étiquette. Het is voor een Nederlander gemakkelijker het

Inlandsch te leeren dan voor een Inlander het Nederlandsch. In Britisch-Indië treft men, daar het Engelsch algemeen gesproken wordt, eene verwaarloozing der inheemsche talen ; in Nederlandsch-Indië wordt aan beide hard gewerkt, vooral het laatste goed gesproken t w. het *Maleisch*. Bovendien het is nu eenmaal de taal der Tropen, die niet alleen in alle deelen van den Archipel maar zelfs op Ceylon en elders verstaan wordt, het is de *lingua franca*, welke in de omgeving past, het is niet de taal van den overheerscher, aan de invoering waarvan bij een nooit geheel te vermijden zachten dwang, altijd het hatelijk karakter van ondergeschiktheid kleeft Is het *gewone* Maleisch volgens de kenner te eenvoudig. te alledaagsch, te weinig grammaticaal, men ijvere voor het bezigen van eene meer het *hoog*-Maleisch naderende schrijftaal, doch make geene propaganda voor iets zoo onnatuurlijks als het gebruik van een in de omgeving in het geheel niet passende taal, als het Nederlandsch. Wil men voor enkele wetenschappelijk op te voeden inlanders het gebruik van het Nederlandsch voorschrijven. omdat men meent. dat wetenschappelijke zaken beter in die taal zijn uit te leggen, dan is daar niets veel tegen hoewel wij niet inzien, waarom ook een inlandsche taal niet met tal van woorden voor nieuwe begrippen verrijkt zou kunnen worden ; doch het streven, dat thans bovendrijft, gaat in eene verkeerde richting,waarvan de schadelijke gevolgen te licht geteld worden. Aanmoediging van ijdelheid, oogendienarij en vervreemding van den kleinen man bij de Inlandsche hoofden, waarmede de regeering werken *moet*, zal een « tusschenstand » van verhollandschte inlanders scheppen, met grootere materieele behoeften, — welke er niet genoeg zijn, — dan de inlandsche samenleving zal kunnen bevredigen.

De plicht van de regeering zal moeten zijn, om één handelstaal te blijven aannemen als thans sinds eeuwen geschiedt met het « *maleisch* » en als tweéde taal het Hollandsch. De geforceerde « *verhollandiseering* » kan best achterweeg blijven ; men komt er wel wat laat mede. Zou die poging van het vorig ministerie misschien gediend hebben tot verguldíng van den pil voor de vroegere verwaarloozing der Indische

belangen? De geforceerde taalquestie zou tot eene politieke aanleiding kunnen geven, en in de kolonie gaat de spreuk « *Vrede op aarde* » boven alles uit.

Daartoe werkt mede eene gebeurtenis, welke niet onopgemerkt mag worden voorbijgegaan en voor de toekomst van Nederlandsch Indië van veel belang is Dr Lim Boen King chinees van Singapore hield in Mei j l. aldaar eene lezing over verspreiding hunner taal Deze lezing baarde niet weinig opzien door de stoute denkbeelden, die er in verkondigd werden over de taak, die de jong-chineezen in de toekomst te vervullen hebben en de onbarmhartige critiek op de lamlendigheid en sleur van zijne rasgenooten. Zijn doel is eene geheele omwenteling in het systeem van opvoeding der chineesche jeugd te bewerken. Hierbij zal het aanleeren van het chineesch vereenvoudigd moeten worden en beveelt hij het « *Sjia-lim* » aan, het « *esperanto* » *van Oost-Azië*, dat in één jaar aan te leeren is en nu reeds druk in China beoefend wordt Daartoe is volgens hem de oprichting noodig van eene hoogeschool te Singapore, met filialen op vele plaatsen in Britisch- en Nederlandsch-Indië en in Fransch-Indo China, waar Chineezen zijn gevestigd en waarvan de kosten een à anderhalf millioen zouden beloopen. Hij wees Singapore aan als de plaats, waar de hoogeschool gevestigd moet zijn, niet alleen, omdat zij een knooppunt van het verkeer is, maar. en dit van één zeer groot belang, omdat de Engelsche wetten ten opzichte van Chineezen vrijgeviger zijn dan de Nederlandsche en Fransche.

Ly Chao Pee in het February-nummer 1906 van «*La Revue*» schreef de toestemming van den Keizer te hebben verkregen tot invoering van een chineesch alphabet van niet meer dan 50 letters, hetwelk in een paar maanden is aan te leeren.

De aanraking van Oosterling en Westerling, in Insulinde zoowel op materiaal als op geldelijk terrein, niet in het voordeel der gekleurde rassen, is niet te keeren, doch, waar het nadeel wordt ingezien ware het toch beter maatregelen te beramen tot steun van die anders aangelegde naturen, als de inlanders bezitten, die helaas nog zoo onontwikkeld zijn, dan

om hun val te verhaasten door het bevorderen van geestelijk bederf.

In het kort komt het denkbeeld van ontwikkeling hierop neer, den inlander langzaam maar zeker voor zijne roeping als mensch, dus niet meer als slaaf, op te kweeken.

De taalquestie is voor de Buitenbezittingen van het méést̄e belang, omdat het aantal talen, welke daar gesproken worden, legio is, en de handel er belang bij heeft die tot eene gemeenschappelijke te vereenigen : zoowel voor de officiëele als voor de handelscorrespondentie.

BELEID DER REGEERING.

Dit moet gericht zijn in de éérste plaats op den « *landbouw* », die zooals wij gezien hebben, anders is : op Java en Madura aan den eenen kant, en de Protektoraten aan den anderen. Vandaar twéé verschillende conclusiën. Wat ik in het begin dezer dissertatie berichtte, kan men in de Protektoraten nog niet van eenen regelmatigeu landbouw spreken, omdat die er niet is. Er zijn wel enkele streken, die millioenen produceeren, zooals in Deli, maar dat zijn hooge uitzonderingen, terwijl het aantal artikels tot één bepaald wordt : « *Tabak* ». — Hoe gevaarlijk het is de cultuur, waarvan honderdduizende emigranten moeten leven, tot ééne cultuur, en nog wel een « *luxe-artikel* », te bepalen. behoeft niet nader te worden betoogd. — Want als de prijzen door fiscale maatregelen van Europa of Amerika worden gedrukt, verdwijnt zoo'n « jaarlijsche » cultuur, waarvan de afnemers in het buitenland zijn, als met een tooverslag, en waarvan Java met hetzelfde produkt door eene wormepidemie heeft kunnen meepraten. Het is dáárom voor de Regeering eene éérste plicht de risico's te verdeelen over diverse koloniale waren, ieder geschikt voor zijne omgeving. Java en Madura hebben reeds voldoende ondervinding opgedaan, en kunnen zich op antecedenten beroepen. De Buitenbezittingen moeten nog in die phase van ontwikkeling komen ; hetgeen hun economische

toestand nog bedenkelijker maakt, – en het moederland nog menige opoffering zal kosten.

De vorige minister van koloniën *Idenburg* heeft zijn taak anders opgevat dan de tegenwoordige, die begonnen is met eene belasting! Helaas eene teleurstelling voor hen, die zooveel verwachting hadden van een iberaal mini terie.

Eerstgenoemde zeide bij de begrooting van 1904 aangaande de te nemen houding:

« Ik bedoel de vraag, of wij bij de verrichting van onze » taak ons ten doel moeten stellen zoo spoedig mogelijk van » de Oostersche maatschappij een kopie, zoo men wil een » caricatuur van onze westersche samenleving te maken, dan » wel of wij streven moeten om de geleidelijke ontwikkeling » van die Oostersche maatschappij op eigen bodem te bevor- » deren en te leiden; of wij, wat de vrucht is van historische » ontwikkeling in het Westen, zooveel en zoo getrouw mogelijk » in het Oosten moeten nabootsen, of dat wij meenen, dat ook » daar het maatschappelijk leven zich langs historische lijn » moet ontwikkelen; met andere woorden de vraag: of wij in » Indië een cultuur in het leven zullen roepen, die het karakter » draagt van een broeikasplant, dan wel van een plant, die in » den kouden grond, maar gezond is gegroeid. »

Die vraag werd door dien minister aldus beantwoord: « dat men niet moet kopieeren, maar «*laten worden*» niet moet » najagen de Westersche idealen, maar moet streven naar de » gezonde ontwikkeling over het « Oostersche leven » op » eigen grondslag. »

Dat is voorzeker eene goede staatkunde, de protectoraten kunnen zich overeenkomstig het « *oostersche leven* » ontwikkelen, De eischen zijn niet te groot, maar ook niet te weinig. En dat doen zij, die al te zeer onthouding op den voorgrond stellen. Bij hun uiterst idyllische beschouwing verliezen zij te veel uit het oog den toestand, zooals die gaandeweg geworden is en voortdurend zij het ook langzaam, zich on wikkelt en wijzigt.

De inlandsche bevolking komt nu eenmaal reeds sedert langen tijd en hoe langer hoe meer met den Westerling in aanraking, en nu spreekt het van zelf, dat bij die voort-

durende aanraking van beide zijden eenige uitwisseling van bijzondere eigenschappen onvermijdelijk is; dat de Westerling allicht Oostersche begrippen in zich opneemt, de Oostersche evenzeer, hoe weinig dan ook, enkele Westersche tot de zijne maakt. Er is dus « *evolutie* » hoe zwak ook wellicht en dan schijnt boven algeheele onthouding, zooals bij Protectoraten, te verkiezen om den Oosterling door verstandige leiding en ontwikkeling te leeren van het Westen alleen dat over te nemen, wat, gegeven de omstandigheden, waarin hij verkeert en moet blijven, voor hem pratisch nuttig is.

LITTERATUUR OPGAVE.

JULES LECLERCQ	Un séjour dans l'Ile de Java.	Paris. E. Plon Nourrit & Co
Bn NAHUYS V. BURGST.	Beschouwingen over N. I.	's Gravenhage. Gebrs. Belinfante. 1848.
P. GONNAUD.	La colonisation à Java.	Paris. Aug. Challamel. 1905.
C. E. V. KESTEREN.	De Nisero-quaesti en de g. g. London.	Ind. Gids. Juli. 1884.
CHAILLEY-BERT	Java et ses habitants.	Paris. Colin 2/8 1901.
C. TH. VAN DEVENTER	1. Overzicht v.d. Econ. toestand der inl. bevolking v. Java en Madura.	's Gravenhage. M. Nyhoff. 1904.
	2. De Eereschuld.	Gids. Augustus. 1899.
G. P. ROUFFAER	De voornaamste industrieën der inlandsche bevolking van Java en Madura.	's Gravenhage. M. Nyhoff. 1904.
Dr E. B. KIELSTRA	Financiën v. Ned. Indië	's Gravenhage, M. Nyhoff. 1904.
J. DE LOUTER	Administratief Recht in Ned. Indië.	's Gravenhage, M. Nyhoff. 4e uitgave 1905.
N. P. VAN DEN BERG	Debit of Credit.	Batavia. G. Kolff et Co. 1884.
F. P. CANTUZZI	Diritto Internazionale Pubblico.	Milan, Hoëpli. 1889.

F. P. Cantuzzi	Diritto Internazionale Privato	Milan, Hoëpli. 1890.
P. Fiore	Droit International public, traduit par A. Chrétien.	Paris. Maresecq Aîné. 1890
E. Nys	Droit International.	Bruxelles. A. Castaigne. 1894.
E. Descamps	La neutralité de Belgique.	Bruxelles. Ve F. Larcier. 1902.
T. M. C. Asser	Internationaal Privaatrecht.	Haarlem. Erven F. Bohn. 1880.
Sir. A. Holland	Devoirs des Neutres.	
J. C. C. den Beer Poortugael.	Tiendaagsche Veldtocht.	's Gravenhage, M. Nyhoff. 1906.
L. Oppenheim	International Law.	London Longmans Green & Co. 1906.
Georges Bry	Droit International.	Paris. L. Larose et L. Tenin. 1905.
S. T. Raffles	The History of Java.	London. Black Parburry Allen. 1817.
H. C. v. d. Wyck	Onze Koloniale Staatkunde.	's Gravenhage. M. Nyhoff. 1865.
P. J. Veth	Onze Koloniale Staatkunde.	Gids. December. 1865.
R. Fruin.	Nederl. Plichten tegenover Indië.	Gids. April 1865.
J. W. T. Cohen Stuart	Hervorming kol. Bestuurstelsel.	Gids. November. 1906.
N. G. Pierson.	Koloniale Politiek.	Amsterdam. 1877.
Koloniaal Verslag	1903.	
Kamerverslagen	1904. 1905. 1906.	
Clive Day	The Policy and administration of the Dutch in Java.	New-York. 1904.
P. Leroy-Beaulieu	De la colonisation chez les peuples modernes.	Paris. Guillemain et Co. 4e Ed. 1898.

G. K. ANTON	Studiën zur Kol. Pol. der Niederlände.	Leipzig. Duncker-Humblot. 1906.
LE DUC DE BROGLIE.	Mémoires du Prince de Talleyrand.	Paris. I. partie. 1891.
DÉSIRÉ DE GARCIA DE LA VEGA	Recueil des Traités et des Conventions concernant le Royaume de Belgiqve.	Bruxelles. C.J.A. Greuse. 1850.
A. LALLIÈRE.	Le Coton.	Paris. Aug. Challamel. 1906.

Dr KIJIMA	Histoire diplomatique du Japon. Bruxelles 1905.
VICTOR S. CLARK	Labour. Conditions in Java. Bull. Bureau of Labour (U. S.) May 1905. p. 906.
Lord ACTON. E. E. D.	The Cambridge Modern History. University Press Cambridge Vol. IX 1906.

Dagbladen :

Ned. Indië	Locomotief ; Java-Bode ; Soerabayasch Handelsblad.

Periodieken :

Engeland	Review of Reviews ; Quaterly Revieuw, the Economist.
Holland	Gids ; de Economist ; Tijdspiegel.
Frankrijk	Bulletin Maritime ; La Revue ; Revue de Droit international ; Revue coloniale.
Ned. Indië	Tijdschrift van Ned. Indië, Joh. Noman et Zoon, Zalt Bommel ; Indische Gids en de Ind. Mercuur, J. H. de Bussy, Amsterdam.

INDEX.

FOLIO

